

Rechtsgesch. ERH-XVII. Ser. 1-2

UITGAVE VAN W. C. DE GRAAFF, TE HAARLEM.

PROSPECTUS

VAN

Verboden Boeken, Geschriften, Couranten, enz.,

IN DE 18^E EEUW.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER HAAGSCHE CENSUUR.

NAAR EEN BOEKVERKOOPERS GILDEBOEK, DE RESOLUTIEBOEKEN VAN SCHOUT EN BURGEMEESTEREN, EN TAL VAN ANDERE REGISTERS EN STUKKEN, BERUSTENDE IN 'T OUD-ARCHIEF DER GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE, BEWERKT EN TOEGELICHT; EN MET INLEIDING, BIBLIOGRAPHISCHE EN HISTORISCHE AANTEEKENINGEN, EN ALPHABETISCHE REGISTERS VOORZIEN,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

In den Inventaris van het Oud-Archief van den Haag ¹⁾, wordt op bl. 92, onder de rubriek: „Gilden, Corporatien, Neringen, Bedrijven”, bij het „St. Lucas- of Verwers- en Glazenmakers-gilde”, genoemd: „Register van notulen en inschrijving, 1630, 1702, 1744.” Dat van 1702 is slechts met min of meer recht, onder dat gilde gebracht, want het is een „Boeckverkoopers Gilde boeck”, aanvangende met dat jaar, en loopende tot 1796. De boekverkoopers toch, eertijds onder het St. Lucas-Gilde behorende, hadden een eigen gild gevormd, en staat dat gilde van 1702 dus geheel op zich zelf.

Om verschillende redenen trok dat register onze aandacht.

Behalve een groot aantal zeer belangrijke gegevens omtrent den Haagschen Boekhandel ²⁾, vonden wij daarin genoemd, dikwijls slechts even aangewezen, de titels der werken en geschriften, waarvan de verkoop in den loop der 18^e eeuw, hetzij op gezag van den Magistraat van den Haag, of wel op hooger last, was geïnterdiceerd.

Het feit o. a., dat op 27 Februari 1787, werd verboden een „Vervolg op Willem Leevend door juffrouw WOLFF Wed. BEKKER”, spoorde ons aan tot een nauwgezet onderzoek naar den aard der gecensureerde ge-

¹⁾ Inventaris van het Oud-Archief der gemeente 's Gravenhage, 1868.

²⁾ De uitgave van dat Gildeboek is in voorbereiding. Hoewel wij eerst plan hadden, de „Verboden boeken” in die uitgave uit te werken, begrepen we, dat uitvoerigheid, en daardoor kostbaarheid, een struikelblok voor het debiet zou worden. Bovendien zijn die twee uitgaven zeer gemakkelijk te scheiden. De geschiedenis van den Haagschen Boekhandel in de achttiende eeuw heeft op zich zelf reeds groote waarde voor dien tak van handel.

schriften, en zoekende naar de resolutie, op dit verbod betrekkelijk, kwamen wij tot de overtuiging, dat vele bronnen meerdere gegevens zouden leveren, en dat het voor de geschiedenis en de bibliographie geen overbodig werk mocht heeten, om al de titels bijeen te brengen in één werk, en daaraan toe te voegen eene inleiding, houdende de geschiedenis der censuur in Nederland, en bij elk geïnterdiceerd geschrift mede te deelen het resultaat der opsporingen daaromtrent gedaan, en zoo veel mogelijk het waarom van het verbod te vermelden.

Dit laatste vonden wij slechts een enkele maal uitgedrukt. Zoo vindt men in de resolutie betreffende het vervolg van Willem Leevend, de qualificatie van „godslasterlijk werk”, maar deze qualificatie, en zoovele andere, zijn zoo vaag, dat het ons scheen, alsof zoo’n enkele vermelding weinig kracht en kleur aan de zaak gaf, en dat, wilden we iets degelijks geven, wij in een ontleding van ’t werk moesten treden.

De goede wil daartoe leed tot heden wel eens schipbreuk, want hoe gaarne wij het ook wenschten, niet altijd konden we het verboden boek in handen krijgen; iets dat uit den aard der zaak wel begrijpelijk is, wijl de exemplaren dikwijls met zorg werden opgehaald en zeer zeker vernietigd, maar ons in het voorgenomen plan zeer bemoeilijkte.

Niettemin deden wij wat wij konden. Door veler hulp ¹⁾ brachten wij het zoover, dat wij een begin konden maken met ons werk, waarvan de titel uitvoerig is vermeld, en daar wij blijven rekenen op de medewerking van velen, hopen wij dit resultaat te verkrijgen, dat wij aan ’t einde gekomen van onze taak, desnoods door middel van een supplement, al de titels gegeven zullen hebben der boeken in de 18^e eeuw in den Haag verboden.

Om het bewijs te leveren, dat wij geene moeite noch arbeid ontzagen, om volledig te zijn, maar vooral ook om anderen den weg te wijzen, waar zij te zoeken zullen hebben, zoo bij hen de lust mocht ontwaken om een dergelijk werk over de Censuur eener andere stad tot stand te brengen, noemen wij de registers die op het archief der gemeente ’s-Gravenhage, voor zoo verre zij voorhanden waren, en de jaren in de 18^e eeuw vielen, door ons gelezen zijn, en dan eens weinig, maar dan ook weêr veel leverden. Zij zijn, naar de titels in genoemden Inventaris:

Resolutien van den magistraat van ’s Gravenhage, St. Catharina, 1621—1794, n°. 1—22. 22 deelen.

Notulen van conferentien gehouden tusschen het hof van Holland en den magistraat van ’s Gravenhage, 1670—1798. 10 deelen.

Notulen van het collegie van de wet, 3 Februarij 1670 tot 25 November 1794, n°. 1^a, b, c en 2—10. 12 deelen.

Registers van appointementen van burgemeesteren, 1614—1795, no. 1—21. 21 deelen.

Register van uitgaande missiven van den magistraat, wethouderen, kamer van politie, burgemeester en wethouders en maire van ’s Gravenhage, 1746—1813. 16 deelen.

¹⁾ Reeds nu zouden wij gaarne namen noemen. Wij wachten daarmede echter liever to de laatste aflevering.

Mi
gistr een
U
het eers
De
het zo
gering.
begrep
de ges
allen tij
Wi
wij gel
toch he
waar w
hadden
vang v
ming i
dan hu
W
reken
onze op
bibliog
hebbes
voortga
Ee
ook he
ger a
dat wi
toegev
gemak
deze a
Nederl
Ov
Uit de
gische
we te
registre
wij op
behand

DEN I

¹⁾ G.
damnés
Paris, 18
²⁾ F.
supprimé
nouvelle,
accompa

Minuut missiven als voren in opgamelde registers niet gere-eerd zijnde, 1669—1802. 5 portefeuilles.

Uit het „Croot Placaet boek,” vulden wij, voornamelijk wat betreft eerste kwart der 18e eeuw, onze aantekeningen aan.

Deze arbeid, waarbij het doorzien van allerlei andere losse stukken, zoeken in een tal van Catalogi, enz., moet gevoegd worden, is niet afg. Wij volbrachten dien echter met lust en ijver, omdat wij hopen, dat ons werk, kwam het goed tot stand, zoowel voor de geschiedenis als voor de boekenkennis, een legger kon zijn, die ten tijde met vrucht kon worden geraadpleegd.

Wij zijn dan ook niet karig geweest in onze aantekeningen, daar wij gelooven, dat het beter is te veel dan te weinig te geven, maar wij hebben wij ons dikwijls moeten onthouden van afschrijven, daar wij, om de zeldzaamheid van het geschrift of het libel, gaarne meer en meer gegeven. Wij moesten toch ook rekening houden met den omvang van het werk, dat in ons vaderland geen winstgevende onderneming is, en meer tot eer kan verstrekken van schrijver en uitgever, hun finantieele vruchten aanbiedt.

Wij zoeken die dan ook niet. Wij zullen ons reeds gelukkig achten, dat deze eerste aflevering in zulk een mate steun erlangt van openbare bibliotheken, genootschappen en instellingen, van onze bibliographen, historici, letterkundigen, boekenkenners en boekenliefhebbers, dat de uitgave verzekerd wordt, en wij onafgebroken kunnen voortgaan, om het werk die waarde te geven die het onderwerp verdient. Een boek in den geest als de werken van PEIGNOT ¹⁾ en DRUJON, ²⁾ herhaaldelijk door ons, even als zoovele andere dergelijke werken, geraadpleegd, is in ons vaderland een te zeldzaam verschijnsel, dan wij niet rekenen durven op aller steun, maar daarbij ook op aller goedkeuring. Juist omdat we iets nieuws geven, was onze taak niet gemakkelijk. We zullen ons echter reeds voldaan rekenen, wanneer de arbeid leidt tot een uitgebreid werk, dat de geheele Censuur in ons vaderland omvat, en waartoe het onze eene bijdrage levert.

Over de inrichting van deze uitgave behoeven wij niet veel te zeggen. De 1^e afl. zal die voldoende blijken. Voor hen aan wie de chronologische volgorde, welke wij bewaard hebben, een bezwaar schijnt, meenen wij te moeten mededeelen, dat een uitvoerig, tweevoudig alphabetisch register van titels en namen aan het slot zal worden geleverd, terwijl op de binnenzijde van den omslag der afleveringen, de daarin voorkomende titels en namen alphabetisch zullen opgeven.

HAAG, Juni 1881.

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

G. PEIGNOT, Dictionnaire critique, littéraire et bibliographique des principaux livres condamnés au feu, supprimés ou censurés: précédé d'un discours sur ces sortes d'ouvrages. 1806. 2 vol.

FERNAND DRUJON, Catalogue des ouvrages, écrits et dessins de toute nature poursuivis, condamnés ou supprimés depuis le 21 Octobre 1814 jusqu'au 31 Juillet 1877. Edition entièrement nouvelle, considérablement augmentée, suivie de la table des noms d'auteurs et d'éditeurs et accompagnée de notes bibliographiques et analytiques. Paris. 1879.

Wijze van Uitgave.

VERBODEN BOEKEN, GESCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ., IN DE 18^E EEUW.

Eene Bijdrage tot de Geschiedenis der Haagsche Censuur,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN,

zal uitgegeven worden in ongeveer **6 afleveringen** van **3** vel druks,
in roy. 8° formaat, tegen den prijs van **f 1.25** de aflevering.

Een naamlijst van intekenaren zal bij het werk gevoegd worden,
waarom men verzocht wordt naam en woonplaats duidelijk op te geven.

De ondergeteekende teekent in door tussenkomst van den
Boekhandelaar

te

op Ex. **VERBODEN BOEKEN, GESCHRIFTEN, COURANTEN, enz., in
de 18^e eeuw.** Eene Bijdrage tot de Geschiedenis der Haagsche Censuur,
door A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Uitgave van W. C. DE GRAAFF, te Haarlem.

NAAM.

WOONPLAATS

372
EK 1 XVII

VERBODEN BOEKEN,
GESCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ.
IN DE 18^e EEUW.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER HAAGSCHE CENSUUR,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

1^e Aflevering.

Uitgave der Vereeniging: „DIE HAGHE.”

1896.

Zie Ommezijde.

Wijze van Uitgave.

VERBODEN BOEKEN, GESCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ., IN DE 18^e EEUW.

Eene Bijdrage tot de Geschiedenis der Haagsche Censuur,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN,

zal uitgegeven worden in ongeveer **6 afleveringen** van **3** vel druks,
in roy. 8° formaat, tegen den prijs van **f 1.25** de aflevering.

Een naamlijst van intekenaren zal bij het werk gevoegd worden,
waarom men verzocht wordt naam en woonplaats duidelijk op te geven.

De ondergeteekende teekent in door tusschenkomst van den
Boekhandelaar

te

op Ex. **VERBODEN BOEKEN, GESCHRIFTEN, COURANTEN, enz., in
de 18^e eeuw.** Eene Bijdrage tot de Geschiedenis der Haagsche Censuur,
door A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Uitgave van W. C. DE GRAAFF, te Haarlem.

NAAM.

WOONPLAATS

3724

EX. XVII

VERBODEN BOEKEN, GESCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ.

IN DE 18^E EEUW.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER HAAGSCHE CENSUUK,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

1^e Aflevering.

Uitgave der Vereeniging: „DIE HAGHE.”

1896.

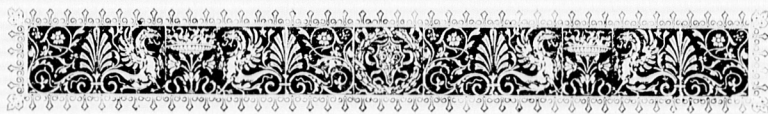
Zie Ommezijde.

I N H O U D.

	Blz.
Argus (den Amsterdamse) van H. A. v. d. Burg.....	38
Copie d'une Lettre du Roy Catholique au Roy tres Chrétien.....	23
Copie d'une Lettre du Roy d'Espagne au Parlements de France.....	23
Gueudeville , Esprit des cours de l'Europe.....	1
Leenhof (Fredericus van), Den Hemel op aarde.....	6
Id. Id. Den Hemel op aarden opgeheldert.....	6
Id. Id. Korte Antwoord.....	6
Libel contineerende veele saaken en injurien teegens den persoon van Godfried Henrici, enz.....	12
Manifeste du Roy Catholique adressé aux trois Etats de France.....	23
Neumeistern (Erdman), tegens het loffelijke Werk der vereeniging van de Gereformeerde en Luthersche, enz.....	31
Papekost , opgedist in Geuse Schotelen.....	25
Requeste présentée au Roy Catholique au nom des trois Etats de France	23
Sententie tegens Gotfried Henrici te Copenhagen, uytgesproken den 21 Februari 1705, enz. (Zie ook Libel enz.).....	12
Vertoog of de verdediging der Predikanten te Hamburg, aangaande de bewoordingen en spreekwysen van gemelden (Erdman) Neumeistern...	31
Wijzgerige Twistredeneringh over de natuur van Godt (Geschrift tegen Jacobus Wittichius).....	15

	Blz.	Noot.		Blz.	Noot.
Andala (Ruardus).....	17		Kourakin (Le Prince Boris Ivanovitch).....	42	1
Avaux (Jean Antoine de Mes- mes Graaf van).....	2	4	Lamberty (G. de).....	2	3
Bayle (Pierre).....	2	1	Lassenius (Johan).....	13	3
Beaumont (Simon van).....	8	1	Lenglet du Fresnoy (Nicolas)	4	2
Breuil (Cesar Tronchin du).	44	1	Marais (Matthieu).....	2	2
Catharina I van Rusland...	42	2	Mesmes, graaf van Avaux (Jean Antoine de).....	2	4
Cellamare (Antonio Guidice, hert.v.Giovenazza, Prinsv.)	24	2	Morville (Charles Jean Bap- tiste Fluriau, Comte de)	22	1
Clerc (Jean le).....	4	1	Paauw (Antony).....	23	1
Coelman (Ds....) voorganger van de secte der Hebreën in den Haag	10	1	Pasquino (Maestro).....	48	1
Driessen (Anth.).....	17	1	Peter de Groote.....	42	2
Eyl (Hendrik van).....	44	3	Ratelband (Johannes).....	44	2
Forbin (Claude de).....	5	1	Septeren (Johan van).....	31	1
Garél (Hermanus van).....	13	2	Thol (Pieter of Petrus van).	44	4
Goeree (J.).....	46	1	Vivie (Johannes de).....	29	2
Honert (Taco Hajo van den)	11	1	Weyerman (Jacob Campo).	39	
Klaas (Meester), Lystemaaker	41	1	Wittichius (Christophorus)..	16	
			Wolffers (Jacobus).....	34	2

Rechtgeest. ERH-XVII. Ser-L. en 2

17-8-220113

In het jaar 1701 werd in den Haag verboden:

1701

Esprit des cours de l'Europe, par Gueudeville.
1699—1710, 19 vol. in-12.

Hatin, die in zijn belangrijk werk : „Bibliographie historique et critique de la presse périodique française, etc. Paris. 1866” 1), den titel als boven vermeldt, noemt dit geschrift een „Petite gazette qui dut une certaine vogue à sa méchanceté, à ses attaques contre les ministres de France. Supprimée sur la demande de notre ambassadeur, elle reparut bientôt sous le titre de *Nouvelles des cours de l'Europe*.”

Uitvoeriger is die Bibliograaf in een tweede werk, in denzelfden geest geschreven, getiteld: „Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paris.

1) Catalogue systématique et raisonné de tous les écrits périodiques de quelque valeur publiés ou ayant circulé en France depuis l'origine du journal jusqu'à nos jours, avec extraits, notes historiques, critiques et morales, indication des prix que les principaux journaux ont atteints dans les ventes publiques, etc., précédé d'un essai historique et statistique sur la naissance et les progrès de la presse périodique dans les deux mondes par Eugène Hatin.

I N H O U D.

Argus (den Amsterdamse) van H. A. v. d. Burg	Blz. 38
Copie d'une Lettre du Roy Catholique au Roy tres Chrétien	23
Copie d'une Lettre du Roy d'Espagne au Parlements de France	23
Gueudeville , Esprit des cours de l'Europe	1
Leenhof (Fredericus van), Den Hemel op aarde	6
Id. Id. Den Hemel op aarden opgeheldert	6
Id. Id. Korte Antwoord	6
Libel contineerende veele saaken en injurien teegens den persoon van Godfried Henrici, enz.	12
Manifeste du Roy Catholique adressé aux trois Etats de France.	23
Neumeistern (Erdman), tegens het loffelijke Werk der vereeniging van de Gereformeerde en Luthersche, enz.	31
Papekost , opgedist in Geuse Schotelen.	25
Requête présentée au Roy Catholique au nom des trois Etats de France	23
Sententie tegens Godfried Henrici te Copenhagen, uytgesproken den 21 Februari 1705, enz. (Zie ook Libel enz.)	12
Vertoog of de verdediging der Predikanten te Hamburg, aangaande de bewoordingen en spreekwysen van gemelden (Erdman) Neumeistern ...	31
Wijssgerige Twistredeneringh over de natuur van Godt (Geschrift tegen Jacobus Wittichius)	15

	Blz. Noot.			Blz. Noot.
Andala (Ruardus)	17		Kourakin (Le Prince Boris Ivanovitch)	42 1
Avaux (Jean Antoine de Mesmes Graaf van)	2 4		Lamberty (G. de)	2 3
Bayle (Pierre)	2 1		Lassenius (Johan)	13 3
Beaumont (Simon van)	8 1		Lenglet du Fresnoy (Nicolas)	4 2
Breuil (Cesar Tronchin du)	44 1		Marais (Matthieu)	2 2
Catharina I van Rusland	42 2		Mesmes , graaf van Avaux (Jean Antoine de)	2 4
Cellamare (Antonio Guidice, hert. v. Giovenazza, Prins v.)	24 2		Morville (Charles Jean Baptiste Flurian, Comte de)	22 1
Clerc (Jean le)	4 1		Paauw (Antony)	23 1
Coelman (Ds...) voorganger van de secte der Hebreën in den Haag	10 1		Pasquino (Maestro)	48 1
Driessen (Anth.)	17 1		Peter de Groote	42 2
Eyl (Hendrik van)	44 3		Ratelband (Johannes)	44 2
Forbin (Claude de)	5 1		Septeren (Johan van)	31 1
Garél (Hermanus van)	13 2		Thol (Pieter of Petrus van)	44 4
Goeree (J.)	46 1		Vivié (Johannes de)	29 2
Honert (Taco Hajo van den)	11 1		Weyerman (Jacob Campo)	39
Klaas (Meester), Lystemaaker	41 1		Wittichius (Christophorus)	16
			Wolfers (Jacobus)	34 2

Rechtsgech. ERH-XVII. Ser-L. en 2

17-8-8201/3

In het jaar 1701 werd in den Haag verboden:

1701

Esprit des cours de l'Europe, par Gueudeville.
1699—1710, 19 vol. in-12.

Hatin, die in zijn belangrijk werk : „Bibliographie historique et critique de la presse périodique française, etc. Paris. 1866” 1), den titel als boven vermeldt, noemt dit geschrift een „Petite gazette qui dut une certaine vogue à sa méchanceté, à ses attaques contre les ministres de France. Supprimée sur la demande de notre ambassadeur, elle reparut bientôt sous le titre de *Nouvelles des cours de l'Europe*.”

Uitvoeriger is die Bibliograaf in een tweede werk, in denzelfden geest geschreven, getiteld: „Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paris.

1) Catalogue systématique et raisonné de tous les écrits périodiques de quelque valeur publiés ou ayant circulé en France depuis l'origine du journal jusqu'à nos jours, avec extraits, notes historiques, critiques et morales, indication des prix que les principaux journaux ont atteints dans les ventes publiques, etc., précédé d'un essai historique et statistique sur la naissance et les progrès de la presse périodique dans les deux mondes par Eugène Hatin.

1865," dat met het reeds genoemde als 't ware een geheel vormt. Op de bladz. 190—192 deelt hij ongeveer het volgende mede: „L'Esprit des cours de l'Europe, où l'on voit ce qui s'y passe de plus important sur la politique, et en général ce qu'il y a de plus remarquable dans les nouvelles, par Gueudeville. *La Haye* et *Amsterdam*, juin 1699 — avril 1710, 19 vol. in-12. — Supprimé en 1701, ce recueil, qui fit un certain bruit, fut continué pendant quelque temps sous le titre de *Nouvelles des cours de l'Europe*; on trouve même les deux titres concurremment, ce qui produit une certaine confusion. Bayle 1) nous donne l'explication de cette anamolie dans une lettre à Marais 2), du 6 mars 1702. „„ dès le mois suivant (Juin 1699) il publia, sans y mettre son nom, un petit livre intitulé *l'Esprit des cours de l'Europe*, ce qu'il a continué de faire chaque mois jusqu'à présent, hormis que l'an passé il cessa pendant trois mois. Ces trois mois furent remplis par le sieur Lamberty 3), Grison de nation, mais, au lieu de *l'Esprit des cours de l'Europe*, il prit pour titre *Nouvelles des cours de l'Europe*. Notre ex-bénédictin, s'étant remis sur les rangs quelque temps après le départ de M. d'Avaux 4), a pris le même titre de *Nouvelles*.” ”

1) Pierre Bayle, de bekende schrijver van den *Dictionnaire historique et critique* (zie over hem Peignot, *Dictionnaire des livres condamnés au feu*. Paris. 1806), overleden in 1706.

2) Matthieu Marais. 1664—1737. Ami de Bayle, il collabora au *Dict. Hist* et rédigea quelques articles. Il est aussi auteur de *Mémoires* intéressants sur les premières années du règne de Louis XV. (Didot, Biogr.)

3) Wellicht G. de Lamberty, die in 1731, 's Hage, Henri Scheurleer, een 2e druk uitgaf van *Mémoires pour servir à l'histoire du 18e siècle, contenant les négociations, etc.* Brunet, 1843, zegt: „Cet ouvrage, peu recherché, est tombé à très bas prix.” Het werk is opgedragen: „Aux tres-illustres, tres excellens et hauts souverains, Messeigneurs les avoyers, petit et grand Conseil de la Republique et Canton de Berne. Volgens zijn: „Mon âge avancé m'a fait resoudre à souhaiter du repos,” moet hij toen op hoogen leeftijd zijn geweest. In zijn „Au lecteur” zegt hij: „J'ai eu pendant une longue suite d'années l'occasion d'être occupé aux Affaires Politiques.” De drukker verkreeg Privilegie 25 Aug. 1729.

4) Jean Antoine de Mesmes, graaf van Avaux en markies van Givry, was buitengewoon fransch gezant te Venetië, teekende als plenipotentiaris den

In het Biogr. woordenboek van v. d. Aa 1) lezen wij *in voce*, het volgende: „Nicolas Guedeville, zoon van een geneesheer te Rouaan, werd aldaar omstreeks 1654 geboren, begaf zich, na het voleindigen zijner studien, in de orde der Benedictijnen en onderscheidde zich als kanselredenaar. Zijne bijzondere gevoelens en de stoutmoedigheid, waarmede hij ze opentlijk uitsprak, haalden hem het ongenoegen zijner oversten op den hals. Hij vlugtte uit het klooster en vestigde zich te Rotterdam, (1690) huwde aldaar en gaf onderwijs in het latijn. Doch daar zulks hem spoedig verveelde, besloot hij van zijne pen te leven en vestigde hij zich te 's Hage, waar hij „*L'Esprit des Cours de l'Europe*,” „*Journal qui dut Coure La Vogue aux traits Sateriques, qu'el contenait contre les ministres de France*” uitgaf. De graaf d'Avaux, toen gezant in Holland, wist te bewerken, dat het verboden werd; doch 3 maanden later vervolgde hij het onder den titel van *Nouvelles des Cours de l'Europe*. Hij hield zich overigens bezig met het schrijven van verschillende werken en het vertalen van klassieke schrijvers, die hem een schamel stuk brood en weinig roem bezorgden. Hij stierf in armoede te 's Hage omstreeks 1720. Bayle, die hem gekend heeft, schreef dat hij aangenaam in gezelschap was en een liefhebber van het vermaak. Zeer

vrede van Nijmegen, was vervolgens ambassadeur in Holland, Engeland en Zweden, en stierf op 69-jarigen leeftijd, 1709. Reeds vroeger, 13 Sept. 1679, had zich deze gezant te beklagen over uittreksels in de Fransche Amsterdamsche Courant, van libellen in Frankrijk gedrukt, „notamment (zie *Hatin*, les gazettes, etc.) contre un arrêt du Parlement, et contre un des prélats les plus éminents du pays”, trouwens de geheele Hollandsch-Fransche pers lokte allerlei correspondenties, nota's en decreten uit. Dit behoort echter gedeeltelijk tot de verboden boeken, enz. der 17e eeuw. Zoo zij den Haag en de 18e eeuw betreffen, vallen zij in ons kader. Zie over d'Avaux in betrekking tot Holland: *Négociations de Mons. le comte d'Avaux en Hollande*.

1) B. W. der Nederlanden, bevattende levensbeschrijvingen van zoodanige Personen, die zich op eenigerlei wijze in ons Vaderland hebben vermaard gemaakt, door A. J. van der Aa, voortgezet door K. J. R. van Harderwijk, vervolgd door Dr. G. D. J. Schotel, onder medewerking van eenige vaderlandsche geleerden. Haarlem, J. J. van Brederode.

ongunstig is het getuigenis van Jean le Clerc 1) en L'englet 2) ten zijnen aanzien."

V. d. Aa schijnt voornamelijk zijne aantekeningen ontleend te hebben aan den geciteerden brief van Bayle. Het ongunstige getuigenis van le Clerc komt daarop neer, dat hij hem „un libertin déclaré" noemt, „qui, sur la fin de sa vie, s'enivrait d'eau-de-vie, comme il avait fait de vin quand il en avait eu." Men dicht dan ook Gueudeville toe schrijver te zijn van een *Eloge de l'ivresse*. Dit werkje, en *Maximes du Pape Paul III*, alsmede zijne vertaling van Erasmus' lof, komen voor in den Cat. libr. prohib. Viennæ, 1776.

Dat dit periodiek geschrift een zekeren opgang maakte had het, volgens Hatın, ook grootendeels te danken, aan de omstandigheden die den schrijver in de gelegenheid stelden om de publieke kwaadwilligheid te voldoen. Tot proeve geven wij het door Hatın aangehaalde: „Le 17e de mai (1703), jour que les chrétiens célébraient en mémoire de la triomphante entrée du Sauveur dans le ciel, le sérénissime doge se remaria, suivant la coutume, avec la mer, et les noces furent d'une magnificence proportionnée à la dignité des époux. Cette cérémonie, pesée à la balance de la saine raison, n'a rien que d'absurde et que de choquant. . . . En effet, quel rapport de l'union conjugale avec la puissance que les Vénitiens s'arrogent sur un espace de mer? La mer, je l'avoue, tient assez du naturel qu'on attribue aux femmes, avec plus de malignité pourtant que de justice: inconstante, perfide, orgueilleuse, emportée, insatiable; mais en est elle plus habile et plus propre à la génération humaine? Je ne crois pas que le doge s'avise jamais de caresser sa chère

1) Beroemd criticus, geb. 1657 te Geneve, overleden 1736 te Amsterdam. O. m. schreef hij *Bibliothèque ancienne et moderne*. Zie aldaar over G.

2) V. d. Aa bedoelt met hem zeker Nicolas Lenglet du Fresnoy, fransch schrijver, 1674—1755, die herhaalde malen in de Bastille gekerkerd werd onder Lodewijk XV, wegens de vinnigheid, waarmede hij de pen voerde. Hij gaf onder meer in 1731 de werken van de Marot's uit bij Gosse in den Haag. Eene editie, welke bij Morgand et Fatout 300 frank gold, en in N°. 126 Cat. Scheible staat genoteerd voor 80 Mk.

moitié: la copulation serait mortelle et la couche nuptiale serait infailliblement le tombeau du mari. . . . Les seuls Vénitiens sont épris et touchés de tendresse pour cette prostituée, et, l'aimant en tout bien et en tout honneur, ils contractent avec elle une alliance monstrueuse et l'épousent dans toutes les formes. Encore si cette bizarre cérémonie se proposait comme un divertissement et comme un jeu, l'on n'aurait rien à dire: il faut amuser les peuples, et la politique leur coûte assez cher pour les repaître de spectacles conformes à leur faible portée. Mais ce n'est pas cela; on agit très-sérieusement. . . . Après tout, le mariage est d'une teneur bien fragile, et je ne m'étonne point qu'on le renouvelle tous les ans. L'épouse ne fait pas grand cas du marché, et, sans avoir égard à la persévérance inimitable de monsieur son mari, elle est toujours prête à se donner au premier venu. Cette coquette achevée ne s'abandonne pas au plus riche; non, sa galanterie n'est pas mercenaire, et l'intérêt ne la domine point, mais le plus fort l'accommode, et celui chez qui la munition se trouve la plus copieuse jouit de cette lubrique sans qu'elle fasse la moindre résistance. Les Français, non moins grands perturbateurs du repos conjugal que de la tranquillité publique, fournissent actuellement des preuves de ce que je dis; la mariée se divertit impunément avec eux à la barbe de son époux, et le chevalier de Forbin ¹⁾ a déjà fait, je ne sais combien de fois, le sérénissime doge cocu. Qu'il est bon ce mari, non-seulement de ne se point rebuter des fréquentes infidélités de sa femme, mais même de resserrer tous les ans avec elle le noeud de la conjonction matrimoniale!"

Onder meer werken en vertalingen, bij v. d. Aa van Gueudeville genoemd, schreef hij „Le Censeur, ou Caracteres des Moeurs de la Haye. Ibid, 1715 in 12°."

1) Claude de Forbin, célèbre marin français, 1656—1733, qui s'enfuit un jour de la maison paternelle et entra dans la marine sous le nom de *chevalier* de Forbin. F. déplore, lui-même, dans les *Mémoires*, Amsterdam, 1730, 2 vol., qu'il a laissés sur sa vie, ses désordres de sa jeunesse. (Didot, Biographie).

Omtrent het antwoord op de vraag of hij de schrijver is, van dit periodieke geschrift, dat in den Haag verschenen is, bij Henry Scheurleer, van 12 Maart 1714—31 December van dat jaar, in 43 nummers, heerscht verschil van meening. Op den titel wijst een: „*Par Mr. de G****” op Gueudeville, hoewel Hatin, les gazettes, etc. vermeldt, dat La Barre de Beaumarchais het aan Rousset (Jean Rousset de Missy), — over beiden later, — toeschrijft. Hatin kent het niet 1), maar citeert de woorden van La Barre: „*premier ouvrage de l'auteur de la Quintessence, ouvrage malin s'il en fut jamais, et qui ne fut pourtant pas goûté, parce qu'il était aussi sot que malin.*”

18 Dec.

1706

„De Staaten van Hollandt ende West-Vrieslandt, allen den geenen die desen sullen sien ofte hooren leesen salut: Alsoo tot Onse kennisse gekoomen is, dat uytgegeeven, ende door den druck gemeen gemaackt zijn geworden, seekere drie Boeckjens, het eene geintituleert

Den Hemel op Aarden,

het andere

De Ophelderingh van den Hemel op Aarden,

ende het derde

Korte Antwoordt, alle geschreeven door FREDERICUS VAN LEENHOF, Predikant tot Swol 2),

1) Twee exemplaren berusten in de Koninklijke Bibliotheek. Een derde Exemplaar bevindt zich in de Boekerij der Gemeente 's Gravenhage.

2) Volgens het werkje van Dr. A. van der Linde, Benedictus Spinoza. Bibliografie, 's Grav. 1871, zijn de titels als volgt:

onder n°. 224, Den hemel op aarden; Of een korte en klaare Beschrijvinge Van de Waare en Stantvastige blydschap: Zoo naar de Reden, als de H. Schrift. voor alle slag van Menschen, en in allerlei voorvallen. Zaamen-getselt [sic] door Fredericus van Leenhof, Predikant te Zwolle, Te Amsterdam, By Jacobus Lan-

inhoudende verscheide gruwelijke ende lasterlijke opinien, directelijk strydende tegens Godts heylige Woordt, ende de ware Gereformeerde Christelijke Religie, streckende tot groote ergernisse van der selver Ledematen, ende voortsettinge van valsche ende ergerlijke Leeringen, tot schade ende nadeel van de Ingezeeten der voorschreeve Landen, ende dat derhalven daar aan voor de eere Gods ende den dienst van het publicq geleegeen is, dat de selve niet verder gedivulgeert (verbreid) maar gesupprimeert werden. SOO IST, Dat Wy daar teegens willende voorsien, de selve Boeckjens verklaart hebben, ende verklaaren de selve bij deesen te weesen Godtloos, ende te tenderen omme de Ingezeeten deeser Landen, ende allen anderen van de waare gronden ende fondamenten van de Christelijke Religie af te leyden; verbiedende daaromme allen Boeckdruckers, Boeckverkoopers, ende alle andere Persoonen, van wat qualiteyt of conditie de selve souden moogen zijn, de voorschreeve Boeckjens alhier te Lande te drucken, herdrucken, verkoopen, of inne te brengen, ofte oock in andere Talen over te setten, distribueeren, ofte uyt te geeven, maar ter contrarie lasten en bevelen Wy alle de selve Boeckdruckers ende Boeckverkoopers, dat sy aanstondts, na dat deesen tot hare kennisse gekoomen sal zijn, alle soodanige Exemplaren als sy van de voorschreeve Boeckjens onder haar souden moogen hebben, overleveren ende behandigen

genbergh. 1704 [1703] 8vo, 4 bl. + (152) pp. — Onder n°. 225 vermeldt Dr. v. d. Linde: „Duitsche vertaling. Cf. Tennemanns Geschichte der Philosophie-X. p. 485;

onder n°. 236, Den hemel op aarden opgehieldert van de Nevelen van Misverstand, en Vooroordeelen. Eerste deel. Waar in de Gronden en gemeene Aanmerkingen ter Verdediging voorkomen, met nadere reflexien op de Brieven en Schriften daar tegen. Dienstig, om alle argwaan en twijfelingen weg te nemen. Door Fredericus van Leenhof, Predikant te Zwolle. Te Zwolle, By B. Hakvoord, Boekverkoper aan de Koorn-Markt. 1704. 8vo, 1 bl. + (108) pp.;

en onder n°. 241, Korte Antwoord op de Brief van de Heer T. H. van den Honert wegens de Redenkundige Aanmerkingen, enz., door F. van Leenhof. Te Zwolle by G. Tydeman. 1704. 8vo. Dit laatste boekje schijnt de Heer v. d. Linde, naar zijn minder uitvoerige beschrijving te oordeelen, niet in handen gehad te hebben.

sullen aan de Officieren ende Magistraten van de Steeden ende Plaatsen daar sy woonachtigh zijn, op poene van dat contrarie bevonden werdende gedaan te hebben, te sullen vervallen in een boete van ses hondert guldens, booven de verbeurte van de Exemplaren ende verdere arbitrale (door scheidslieden beslecht of te beslechten) correctie, soo als na gelegentheyte ende exigentie van saaken (eisch van zaken) bevonden sal werden te behooren: Lastende ende bevelende Onsen Procureur Generaal, Onse officieren in de Steeden, ende allen anderen, de voorschreeve Boeckjens ende Exemplaren op te haalen, te supprimeeren, ende teegens de Contraventeurs van deesen te procederen als na behooren. Ende ten eynde niemandt hier van ignorantie pretendeere, nemaar alle ende een yeder weeten mooge waar na hy hem hebbe te reguleren, ordonneeren Wy dat deesen alomme gepubliceert ende geaffigeert sal werden daar het behoort, ende te geschieden gebruyckelijck is. Gedaan in den Hage onder het kleyne Zegel van den Lande den aghtienden December seventien hondert ses. Onder stondt, Ter ordonnantie van de Staaten. En was geteekent, *Simon van Beaumont.*" 1) (Groot Placaet-Boeck. Vijfde deel. Placaet tegen de drie Boeckjes van Leenhof, den 18. December 1706.)

V. d. Aa, die onder de werken van Frederik van Leenhof, geboren in 1647 te Middelburg, en achtereenvolgens predikant bij het gezantschap van den Staat te Abbeville, 1670; te Nieuwvliet in Vlaanderen, 1672; te Velzen, 1680; en te Zwolle, 1681, en aldaar 1712 overleden, niet het *Korte Antwoordt* vermeldt, zegt over deze boekjes het volgende: „Hij

1) Secretaris der Staten. Wel te onderscheiden van, misschien, zijn grootvader, den Pensionaris, van wien Anna Roemers Visscher zong:

„..... een man,
Die staeck met sorgen is belaeen,
Aleen niet hoe 't syn huys mag gaen,
Maer die de lasten van 't gemeen,
Noch boven die dorst op syn leen.”

V. d. Aa vermeldt geen Simon van B., die in 1706 griffier of secretaris was.

had zich reeds door verschillende godgeleerde werken naam gemaakt, toen hij in 1703 te Zwolle een werkje in het licht gaf, dat aanleiding gaf tot groote twisten, getiteld: *Den hemel op aarde, of eene korte en klare beschrijving van de ware en standvastige blijdschap, zoo naar de reden als naar de H. Schrift van allerlei slag van menschen en in allerlei voorvallen*. De grondstelling in dit geschrift was, dat de ware godsdienst den mensch moet opleiden tot een rein genot van waar geluk, en in het uitzigt op zoodanig genot, tot ware en zuivere blijdschap. Waarschijnlijk zou dit minder opmerkzaamheid verwekt hebben, indien Leenhof niet bekend ware geweest als Cartesiaansch-Voetiaan, doch nu achtten zich beide Coccejanen en Voetianen geroepen, 's mans werk naauwkeurig te beoordeelen. En vreemd genoeg, Leenhof's stelling oordeelden zij goddeloos, *Spinozistisch*, *Athéïstisch*. De blijdschap die hij bedoelde was niets anders dan blinde onderwerping aan een onverbiddelijk noodlot, de leer van Spinoza.

„De hoofdstelling van een zoo geruchtmakend werk was geenszins nieuw, en ook in die dagen niet vreemd, en werd in den grond ook door hen, die als bestrijders van Leenhof optraden, uitgesproken. Het was het volgende: „„dat de geheele godsdienst alleen in een blijde gerustheid des gemoeds bestond, geboren wordende uit de beschouwing der eeuwige en onveranderlijke orde, welke in de natuur der dingen is, terwijl men de H. Schrift aan hen moest overlaten, die, aan inbeeldingen gewoon, zich door deze moesten laten leiden.”” „„Voor wie (schrijft Glasius) 1) Leenhof's geschrift gelezen heeft, is het blijkbaar dat men in deze opgave van 's mans woorden misbruik gemaakt en zijne meening niet naar waarheid opgegeven heeft. Men begreep hem niet, of wilde hem niet begrijpen, wat wij te meer betreuren, wanneer wij den Zwolschen leeraar bij herhaling hooren verklaren, dat hij de formuleren van eenigheid, door hem in opregtheid onderteekend, heiliglijk wilde onderhouden, alles verwerpende, wat daartegen streed, zooals hij altijd gedaan had: en hem

1) *Godgeleerd Nederland*.

in zijne afscheidspredikatie hooren zeggen: „'t waren voorleden kerstijd zeven jaeren, dat er tegenpartijders zijn tegen mijn geapprobeerd boekje: *Den Hemel op aarde*, dat ik wensche (nu ik al 'tgewoel er tegen aanschout hebbe tot nu toe), dat het nooit van mij geschreeven was, waarvan ik echter dit vrijmoedig zeggen moet, dat ik in 't zelve te schrijven een goet oogmerk heb gehad, en dat, (als voor Gods aanschijn betuig ik het) mij zelve op huysden niet bewust ben, dat ik er iets in hebbe wille leeren en voortplanten, dat strekken kan tot nadeel van God en zijne waarheid, en strijden zou tegen een goeden en stigtelijken wandel. En ik verklaar mids deeze, dat ik wil leven en sterven in de ware gereformeerde leere, van mij over de 40 jaeren onderteeckent, en hier (Zwolle) van den 22sten Febr. o. s. des jaars 1681 aangevangen te prediken, en dus omtrent 30 jaeren onder u geleert, verkondigt en toegepast, en zoo wij vertrouwen met veele overtuiging aan uwe consciëntien.”

„De eerste die hem bestreed was Florentius Bomble, eerst predikant te Zwolle, later te Amsterdam. (*Brief aan van Leenhof*, 1703), hem volgde: J. Creyghton, predikant te Franeker, (*De Hemel op aarde, geopend voor alle ware Christenen*), de Dortsche predikant d'Outrein, (*Noodige aanmerkingen op een boekske, genaamt de eenige Gereformeerde Waarheid, uitgegeven door de sogenaamde Hebreën 1)* met een narede tegen F. van

1) Wat den Haag betreft, vonden wij zeer belangrijke bijzonderheden omtrent deze secte en haar voorganger Ds. Coelman, „geweese Predicant tot Sluis in Vlaenderen,” op 16 Juli 1678, in Resolutien Wet, 1670—1790. Vergaderingen door hem gehouden worden verboden; de luiden, die hunne huizen daartoe hadden geleend, worden gelast zich daarvan in 't vervolg te onthouden; de heer Schepen van der Haer verzocht aanteekening, dat hij zich in het geresolveerde „niet hadde gelaten, noch daer in eenigsints getrampeert (deelgenomen).” Op 1 Mei 1694, zelfde register, wordt besloten de hoofden der Hebreën: Jacob Verschoor en Andries Marechal, te gelasten binnen den tijd van acht dagen de stad te verlaten, terwijl 12 April 1690, in Resolutien van Burgemeesteren 1680—90, Ds. Coelman zich andermaal in den Haag bevindende, wordt geresolveerd met eenparige stemmen, hem een biljet toe te zenden, waarin hem wordt gelast binnen een uur na de insinuatie de stad te ruimen, en in gevalle C. daaraan niet voldeed, hem te vatten en in hechtenis te stellen. De bontwerker Le Sage, bij wien hij zich bevond, kreeg tevens order hem niet meer te logeeren.

Leenhof, Dordr. 1704), M. Leydekker, hoogleeraar te Utrecht (*De ingebeeldde hemel op aarde van D. F. L. verdweenen voor den waaragtigen hemel op aarde*, Utr. 1704, — *F. Leenhofs boek, strijdende tegen het Christendom en in het bijzonder tegen den Gereformeerden godsdienst ontdekt*, — *F. Leenhof nader ontdekt*, Amst. 1705), Petrus Hamer, predik. te Numansdorp (*Missive over den Hemel op aarde van den Heer F. van Leenhof: Met eene kleine reflectie op de zoogenaamde Hebrëen. Vooraf is een Extract uit de Synodus van den Briele*, 1704. *Achter een Klaeg- en Twist-lied van Jesu kerke*, Dordr. 1704) en anderen, doch niemand was hem een gevaarlijker vijand dan Taco Hajo van den Honert, 1) die hem in zeven brieven, in den tweeden druk zijner *Waaragtige Wegen* en op de Noord-Hollandsche Synode bestreed. 2)

„Hij verklaarde openlijk: dat, wat het zakelijke aanging, er in de *Hemel op aarde* geen twintig regelen voorkwamen, die niet uit Spinoza's schriften waren ontleend, en noemde Leenhof een godverzaker.

„Het ontbrak van Leenhof niet aan verdedigers, en onder deze de schrijver van *Redekunstige Aanmerkingen ter wederlegging van v. d. Honerts brief*, een boek dat inderdaad, hoe zeer zijne verdediging bedoelende, spinozistisch was, en door sommigen, schoon ten onregte, aan Leenhof zelven werd toegekend. Doch in weerwil daarvan, werd niet alleen in Holland het verkoopen zijner schriften door staatsbesluit verboden, maar hij zelve in 1708, door de Overijsselsche Synode van zijne dienst ontzet, en buiten de gemeenschap der kerk gebannen. De kerkeraad te Zwolle bekreunde zich niet aan dit besluit en liet hem in dienst; doch Leenhof achtte het zelf beter om, tot behoud van rust en vrede, van de dienst

1) T. H. v. d. Honert leefde van 1666—1740, en was hoogleeraar te Leiden. Hij wikkeldde zich niet enkel in den twist van Leenhof, maar ook in dien met Wittichius, zie Verbod van 16 Dec. 1718.

2) V. d. Aa, aan wien wij deze titels ontleenen, geeft daardoor slechts een zeer klein gedeelte van de vele geschriften, die in zake Leenhof verschenen zijn, en welke wij onder de N^{rs}. 224—253, in rubriek 12, Frederik van Leenhof, in v. d. Linde's Bibl. Spinoza-literatuur, uitvoerig beschreven vinden, alleen met uitzondering van de door v. d. Aa geciteerde *Missive*, enz. van Petrus Hamer.

af te scheiden, en sprak den 1sten Jan. 1711 eene afscheidsrede uit, die in het volgende jaar, schoon door een ander, werd in het licht gegeven, onder den titel van: *Wel doorwrogte en aanmerkelijke afscheidspredikatie*, Amst. 1712.

„Leenhof zelve heeft in eene breede lijst van geschriften zijne zaak verdedigd, en ook na zijn dood (1712) bleef zijn ahang, onder den naam van Leenhovisten of Leenhovianen bestaan, tegen wier dwalingen de Synode tot het laatst der vorige eeuw meende te moeten waken.

Nog één titel willen wij van de van Leenhofs-zaak noemen, namelijk N°. 246 uit de Corrigenda van v. d. Linde's Bibliografie, zijnde: „Artikelen tot Satisfactie van de Eerw. kerken-Raad van Zwolle, voorgesteld aan Dn. Fred. van Leenhof, en by syn E. ondertekent, Wegens zyn uitgegeven Boeken, genaamt den Hemel op Aarden, desselfs Opheldering, en Korte Andwoord. Te Zwolle, by Gerrit Tydeman. 1704. 4to. 20 pp. Zeer vreemd is het, dat hij na dit geschrift nog uit de gemeenschap der kerk gebannen is.

5 Oct.
1717

„Den Praesident en Raaden over Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt, den eersten Deurwaarder, hier op versocht, salut: Alsoo tot kennisse van den Hoove van Hollandt is gekoomen, dat nu seedert eenigen tydt is gedrukt seecker fameus

Libel, contineerende veele saaken en injurien teegens den Persoon van Godfried Henrici, Predikant van de Gemeente van de Aughsburghsche Confessie alhier,

concerneerende de selve injurien niet alleen sijn Persoon in het particulier, maar oock des selfs voorschreeve bedieninge: Ende dewyle in gevolge van de Placaten van den Lande de Autheurs en Druckers van fameuse Libellen strafbaar sijn, ende de Justitie daar aan gelegen is, dat soodanige Autheurs en Druckers werden ontdeekt, Soo Ist, dat wy u committeeren by deesen naar voorgaande klokken geslagh te publiceeren en affigeeren daar men gewoon is sulcks te doen, dat soo wie weet aan

te wysen den Autheur of Drucker van het selve Libel, sal werden vereert met een somme van een hondert guldens, ende sal des Ontdeckers naam werden secreteet gchouden. Gedaan in den Raade den vyfden October seventien hondert seventien. Onder stondt, In kennisse van My. Ende was geteeckent, *Joan Thierry.*" 1) (Groot Placaet-Boeck. Vijfde deel. Publicatie teegens het Libel teegens den Predikant Godfried Henrici, den 5. October 1717.)

Omtrent dezen Hoogduitschen predikant vinden wij eenige bijzonderheden in de *Geschiedenis der Evangeliesch Luthersche Gemeente te 's Gravenhage, door F. J. Domela Nieuwenhuis*, Amsterdam, 1854. „De rust, die thans heerschte, duurde niet lang, daar men bij het vertrek van Ds. Johann Gerard Meuschen eenige predikanten op nominatie liet prediken (hetgeen het eerst bij het beroep van Ds. van Garél 2) schijnt ingevoerd te zijn), en dit aanleiding tot groote oneenigheid gaf. Een lid der gemeente had namelijk aan Burgemeesteren berigt, dat men plan had Ds. Godfried Henrici van Purmerend te beroepen. Dezen ontboden daarop den 25 Augustus een lid van den kerkeraad, om dit beroep te ontraden. Den 27sten werd hij echter op het drietal gebragt, waartegen één lid protesteerde, waarschijnlijk door invloed van Ds. van Garél en wegens het vroeger gebeurde.

„H. had ook een ongunstige vermaardheid. Hij was in 1667 te Berlijn geboren, te Leipzig geordend en hoogduitsch predikant te Koppenhagen geweest, alwaar hij wegens een proces over het ontvreemden van een zilveren pokaal en 50 exemplaren der Postillen van Dr. Lassenius 3) van deszelfs weduwe, in 1705 van de predikdienst was ontslagen. Daarna in ons vaderland gekomen moet hij te Harderwijk den graad van Medicinae Doctor verkregen, en later te Zaandam in het

1) Griffier der Staten.

2) Hermanus van G., 1681—1771. Hij studeerde te Rostock, was predikant in Edam, 1706, Den Haag, 1708, en Amsterdam, 1719.

3) Johan L. 1636 - 1692. Zie o. a. over hem Luiscius en Jöcher; zij zwijgen over de Postillen. In zijn *Perlen-Schatz*, Leipzig 1712, komt een uitvoerige levensbeschrijving van L. voor. Wij konden daarmede geen kennis maken.

hoogduitsch gepredikt hebben. Toen het Amst. Consistorie hem den 5^{den} September 1708 den predikstoel had geweigerd, trachtte hij te Buiksloot of aan den Overtoom eene predikplaats in te rigten en predikte ook in November van dat jaar in een huis op de Lindengracht in het hoogduitsch, volgens berigt, wel voor driehonderd personen van geringen stand. Den 5^{den} December voor het Consistorie ontboden, beloofde hij zich van prediken te zullen onthouden, en het volgende jaar, 1709, werd hij te Purmerende beroepen. In 1716 te 's Hage ter nominatie gebragt, voldeed hij vrij algemeen, en de brieven, over hem uit Erfurt en Koppenhagen ontvangende en den 30sten Augustus in de kerkeraadsvergadering voorgelezen, gaven geen grond om hem te weren. Paulus Smitsbergen en Mr. Jacob de Meijer protesteerden echter, ook namens anderen, den 5^{den} September door een deurwaarder. Er werd een stukje in druk gegeven: *Sententie tegens G. Henrici te Copenhagen, uytgesproken, den 21 Febr. 1705, waar by den voorsz. H. wegens dievery van het Predikampt aldaar geresolveert word*, waartegen een vriend van H. de vertaling van zijne laatste predikatie, te Koppenhagen gehouden, *de gevallen maar niet weggeworpen Aäron. Over Exod. XXXII: 1—28*, en hij zelf een *Bescheyden verantwoordinge op secker geschrift, genaemt: Sententie*, enz., 'sHage, 1716, uitgaf." — Daarin komen gunstige getuigenissen aangaande zijn gedrag voor, afgegeven door den Raad van Purmerende, zijnen kerkeraad en de Gereformeerde predikanten aldaar. Er bleef echter oppositie tegen hem in den kerkeraad en men stelde voor twee predikanten te beroepen om beide partijen te bevredigen. Alle pogingen tot verzoening waren echter te vergeefs en eerst na een sententie van het Hof van Holland, kon de Kerkeraad hem op 8 November beroepen op een tractement van f1000, en een pastorie. De gemeente leed groote schade, doordat de ontevreden zich afscheidden en onder voorgang van zekeren Minder in het huis van den overleden heer Klinkgraaf vergaderden, dat echter verboden werd. H. deed zijne intrede met *D' eerste Vreedengroet* aan de Gemeynte Jesu Christi in 's Grav. Uit het Hoogd., 's Hage 1716, naar aanleiding van den brief van

Judas, vs. 1 en 2. Hij vierde in 1730 het tweede eeuwfeest der overgang van de Augsburgsche confessie op een plechtige wijze en overleed den 7^{den} Maart 1742.

Het libel, waarvan hier sprake is, bestaat uit 3 bladz. in 4°, en bevindt zich ten onrechte in deel 1 van het jaar 1705 der Bibl. Duncanniana ter K. B. Het is namelijk in 1716, *Uyt het Hoogduyts Vertaalt*, in 's Gravenhage uitgegeven. De hoofdzaak van den diefstal is in het voorafgaande medegedeeld, waarmede wij meenen te kunnen volstaan.

„Alsoo den Hoove van Hollandt is ter handen gestelt seecker Pasquil, hebbende den Titul van

16 Dec.

1718

Wijsgerige Twistredeneringh over de natuur van Godt, welcke onder des Heeren bystandt onder de beschermingh van Jacobus Wittichius, Doctor in de Philosophie, en ordinair Hooghleeraar der selve, gelijk oock der Wiskunde in de Koninghlijke Academie van Duysburgh, op sich neemt in het openbaar te verdedigen in Julii seeventien hondert elf ter gewoner tydt en plaatse Gerhard Nicol. Brouwer, Middelburger, Beweerder. Hier is tot een toegift bygevoeght het oordeel van den Heere Ruardus Andala, Professor in de Philosophie en H. Godtsgeleert-heyte te Franeker, over het disput van den Heere Wittichius, alles uyt het Latyn vertaalt door A. W. T., ende door den selve uytgegeeven,

zijnde het Pasquil en toegifte van seer injurieuse inhoudt

ende aanmerckinge jeegens verscheyde Professoren en Godtsgeleerden binnen deese Provincie en elders; ende gemerckt soodanige saaken zijn van seer pernicieuse (verderfelijke) ende dangereuse gevolgen, ende soo na rechten ende Placaten deeser Landen ten hooghsten strafbaar, ende de Justitie daar aan geleegeen is, dat de Autheuren, Druckers en Disseminateurs (verbreiders), van soodanige injurieuse Libellen bekoomen, ende anderen ten exempele gestraft moogen werden. Soo Ist, dat het voorschreeve Hof goetgevonden heeft te belooven, gelijk het selve belooft mits deesen, een praemie van drie hondert guldens aan die geene dewelcke den Autheur, Drucker ofte Disseminateur, van het voorschreeve injurieus Libel weet aan te wysen, soodanigh dat de selve in handen van de Justitie koomen te geraaken, ende dat daarenbooven des selfs Aanbrengers naame sal werden gesecreteert. Lastende dat deese gepubliceert ende alomme sal werden geaffigeert, daar men gewoon is publicatie ende affixie (aanplakking) te doen. Gedaan in den Raade, den sestienden December seeventien hondert aghtien. Onder stondt, My present. Was geteekent, *Joan Thierry*." (Groot Placaet-Boeck. Vijfde deel. Placaet, teegens het Pasquil geintituleert de Wysgerige Twistredeneringe over de natuur van Godt, den 16. December 1718.)

Wij zullen beginnen met het een en ander mede te deelen omtrent de namen in dit plakkaat genoemd.

Eerst dan Wittichius. Van der Aa noemt er twee. Christophorus W., den 7^{den} October 17(6)25 te Brieg in Neder-Silesien geboren, die in 17(6)42 de hoogeschool te Bremen bezocht, later *hoogleeraar in de Wiskunde* werd te Herborn, kort daarna benoemd werd tot hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Predikant te *Duisburg*, en in 1687 overleed. — De tweede is Jacobus W. Te Aken in 1671 geboren, studeerde hij te Leiden, en verdedigde aldaar in 1711 onder T. A. (H) van den Honert eene verhandeling *de Natura Dei*, welke later, toen hij te Groningen als Hoogleeraar in de Wiskunde in aanmerking kwam, aanleiding gaf tot hevige twisten tusschen A.

Driessen 1), Van den Honert en Wittichius. Later werd hij hoogleeraar in de Wiskunde. Hij overleed in 1739. Deze laatste wordt bedoeld.

Ruardus Andala werd geboren in 1665 te Andlahuizen, een gehucht onder Burgwerd (Friesland) behorende. Eigenlijk heette hij Ruurd Ruurds, maar de manie van het deftige verdoo- pen der namen met Latijnsche uitgangen had ook hem te pakken. Hij studeerde te Franeker, en verwierf in 1684 den doctoralen graad in de wijsbegeerte. Te Utrecht, Leiden, Middelburg en Dordrecht laafde hij zich ook aan de bron der weten- schap. In 1688 werd hij candidaat in de godgeleerdheid, en achtereenvolgens was hij predikant te Arum, te Makkum en te Bolsward. Van daar werd hij in 1701 tot Hoogleeraar te Franeker aangesteld, met eene rede *Over de voortreffelijkheid, het nut en het gemakkelijke van de Natuurkunde*. Elf jaar later werd hem het onderwijs in de Godgeleerdheid opgedragen, hetwelk hij op zich nam na het uitspreken van eene rede- voering *Over de vreeze des Heeren als het beginsel der Wijsheid*. Hij stierf in 1727. V. d. Aa zegt verder van hem: „Hij was buitengemeen werkzaam, ijverende voor de regtzinnigheid van de aangenomen leer der Hervormde Kerk, een groot voor- stander van de Cartesiaansche wijsbegeerte, en is de laatste Cartesiaansche Wijsgeer aan de Franeker Hoogeschoolgewees.”

Hij heeft vele werken en verhandelingen in het licht gegeven, waaronder vele twist- en wederlegstukken, als tegen Leibnitz, Clericus, Deurhoff, Gulichius, Bekker enz. Reeds door zijn strijd tegen den laatste, Balthasar Bekker, den bekenden schrijver van de Betoverde Wereld, is hij de ver- melding waard. Bij v. d. Linde komt hij voor onder de Nrs. 303, 304 en 314 noot.

Wij komen nu op Jacobus Wittichius terug.

Bij de vermelding onder No. 254 van Jacobi Wittichii, Prof. Mathes. in Academia Duisburgensi, Disputatio philoso-

1) Anthonius D. leefde van 1684—1748. Zijn al te groote rechtzinnigheid berokkende hem een zeer onrustig leven. Met verschillende hoogleeraren, waar- onder W., en predikanten was hij in strijd. Gelukkig was het geen twistgierig- heid, die hem dreef, maar al te groote ijver. Hij was hoogleeraar te Groningen.

phica de natura Dei. Duisburg. 1711. 4to, in de Bibliografie der Spinoza-literatuur, geeft Dr. v. d. Linde de volgende aantekening: „Respond. Gerhardo Nic. Brouwer, Medioburgo Zeelando. Cf Bibliotheca hist.-philol.-theologica Bremens. I p. 550 e. v. & 939 e. v. B. Glasius: Godgeleerd Nederland. III ('s Hertogenbosch, Gebr. Muller. 1856. 8vo) pp. 619, 620. Deze Jacobus Wittichius werd gewoonlijk (ook door mij in 1861) verward met Christophorus Wittichius, den bestrijder van Spinozaas Ethica 1) en toen reeds lang overleden. Mijn fout werd sedert dikwijls nageschreven.”

Daarom meenden wij ook gerechtigd te zijn de beide W'sen te noemen en naast elkaâr te stellen.

Volledigheidshalve voegen wij er nog bij, dat de N^{rs}. 255—270 bij v. d. Linde betrekking hebben op de onder N°. 254 geciteerde verhandeling *de Natura Dei*. De namen van Driessen en van den Honert ontbreken daarbij niet.

Het „Pasquil” zelf, is voorhanden in de Koninklijke Bibliotheek en is gebonden in het 2^e deel van het jaar 1711, — waarom zooveel jaren later verboden vragen wij? — van de Bibliotheca Duncanniana. Het is 4 + 62 bladz. in 4° groot, en draagt geen naam van uitgever of plaats van uitgave. De titel is behoudens eenige wijzigingen in de spelling getrouw in het plakkaat overgenomen. „De Vertaler” schrijft het volgende „aan den lezer”. — „Hier ziet gy het berugte Disput van den Heer Jac. Wittichius, tegenswoordig Hooghleeraar in de Wysgeerte te Leiden, in onze Nederlandsche taale overgezet, tot verstand en begrip van onze landgenoten, tot de welke de Aansprake van den Heer Ant. Driessen, Professor der H. Godgeleertheid tot Groningen, gericht is, en door een ander in onze moederspraak tot algemeener gebruik ook vertolkt is. Over desselfs waarschouwing voor groot gevaar, 't welk ruim zoo veel des lands ingezetenen, in de opvoeding van hunne kinderen tot dienst van des Heeren Kerk, als de Geleerden betreft, is licht te voorzien, dat het niet stil zal blyven, maar dat daar voor of tegen de penne

1) Zie in die Bibliografie de N^{rs}. 384 en 385.

zal opgevat worden, en daarom hebbe ik gemeint, dat ik het gemeen geen ondienst zou doen, als ik deze wysgerige Redeneringe over de natuur van Godt in onze moedertaal deed te voorschyn komen, op dat een iegelyk in staat zy, om daar over te kunnen oordelen, en de aangehaalde plaatsen met de woorden van den Autheur te kunnen vergelyken. Doch dewyl de Uitgaaf daar van, door den Boekverkooper Reinier van Doesburg, die een begin gemaakt had met dezelve in 't Nederduits te drukken, niet heeft kunnen geschieden, wegens zekere Wet onder de Boekverkoopers in gebruik, die dezelve een recht van Kopy noemen, 'tweik Samuel Luchtmans, als Drukker van het Latynsche Dispuut, sustineerde te hebben, (gelyk dan daar op Reinier van Doesburg aanstonts daar mede opgehouden en den voortgang werkelyk afgebroken heeft,) zoo hebbe ik, als aan zoodanig een Wet niet gebonden zynde, goetgevonden, dezelve op myne koste te doen drukken, en voor myne rekening uitgeven, niet uit eenige winzucht of om iemand zyn voordeel te benemen; gantsch niet: maar om dat ik de overzetting aan den Schryver van het Dispuut zelf niet toevertroude, wel wetende, hoe men in diergelyke omstandigheden, woorden en uitdrukkingen kan buigen zoo als ze best in de kraam te passe komen; daarenboven, om dat ik klaar zag, en in myn gemoet overtuigt was, en andere geleerde Mannen met my, dat 'er met de Kantteekeningen in den tweeden druk niet ter goeder trouwe was gehandelt, maar, om eenvoudigen te misleiden een geheel andere draai daar aan gegeven was, als het oogmerk van den text medebraght; gelyk onder anderen blyken zal uit het oordeel van den Heere Andala, Professor te Franeker, hier tot een Toegift bygevoegt; om die reden dan hebbe ik op den kant doorgaans de korte inhouden van de behandelde stoffen geplaatst naar de zuivere en onvervalschte meening van de woorden in den text, gelyk een onverschillig en oneenzydig Lezer zal kunnen gewaar worden uit de woorden zelfs, zoo als ze in hun verband en samenhang met de voorgaande en volgende leggers, voorts hebbe ik in de Vertaling naaukeurig gelet (1) op de eerste en eigent-

lykste beteekenis der woorden, (2) op de samenschakeling der zaken, en 't verband dat zy hebben met de voorgaande en volgende, (3) op het beleid van het gansche Dispuut volgens het gene de wiskunstige naaukeurigheid ons telkens recht uit in 't ooge bragt, en dan (4) op de klare en duidelyke meening van den Heere Auteur, zoo als zyne E. *Epist. Mut. p. 14* zelf erkent van hem ter nedergesteld te zyn; en of dat noch niet genoeg ware, zoo hebbe ik, daar het raatzaam scheen, of daar de rechte zin niet wel moght getroffen zyn, de spreekwoorden, aan de kunst eigen, in den text tussen twee haakjes ingelast. Dus geve ik het stukje aan uwe bescheidenheit over, lees het, beproef het, en oordeel of het eene *valsche Vertaling* zy, waar voor het reets van zekeren Gr. V. in een openbaar Schrift, uitgemaakt is, eer het nog in de weerelt was. — Vaarwel. A. W. T." 1)

Het Toegift eindigt aldus:

„Ondertussen, goetgunstige Lezer, zyn myne uitdrukkingen hier en daar wat sterk, gelyk ze zyn, daar ontrent verzoeke ik verschooning, en bidde dat my deze uitstap niet qualyk genomen worde; de yver over den aangedanen hoon aan eerlyke luiden heeft my den mondt geopent; ik sluite hem nu toe, en wensche eindelyk, dat Jehova Godt zyn Kerke wil bewaren by de zuivere waarheid en Godtvrugt, hy bevestige zyne kinderen door de Genade zynes Geestes, beschame den Ongodist, verydele de Raadslagen der verderflyke Spinozisten, beware de jeugt daar voor op alle hooge Schoolen, en make zyne ernstige Wagters getrouw om dag noch nagt te zwyge, tot dat Zion gestelt worde tot een Lof op aarde. Dit wordt gewenscht en gebeden van

ARAT ILLE DEO.

Hij arbeid voor Godt."

In de Bibl. Duncanniana, deel II van 1719, bevindt zich ter

1) Wij hebben nog bij v. d. Aa op de letter T nagegaan of wij de initialen konden ontsluiëren, maar geen A. W. T. gevonden. Volgens diens woord aan den lezer rekent hij zich onder de geleerde mannen. Wij spatieerden die woorden aldaar.

K. B. de Hollandsche vertaling van Wittichius' *de Natura Dei*, onder den titel: „Wijsgerige verhandeling van de natuure Gods, welke Jacob Wittich, Thans Phil. Doct. en Professor Ord. te Leiden; in den Jare MDCCXI. te Duisberg uytgegeven en verdedigt heeft sijnde deselve Nu door den Auteur in het Nederduyts vertaalt, met aanmerkingen, tot oplossing van des Heeren Driessens beschuldigingen, verrijkt, en voorsien met een Voorreden en Byvoegsel waar in, tot een proevje, eenige stukken worden bygebragt, tot ontdekking van des Heeren Driessens lasterlijke wijze in het behandelen van Goddelijke saken. Te Leiden, By Samuel Luchtmans 1719.” Aan de achterzijde van het titelblad vindt men de handteekening van J. Wittich, die „gene oversetting van zijn Dispuut voor de sijne” erkent, dan die door hem ondertee-kend is. Onder staat: „Een voornam Man heeft al voor eenigen tijd het Character van den Heer Driessen aldus opgegeeven: *Juvenis stupendae audaciae, tenacis memoriae, & protervi ingenii.*”

In zijn voorrede schrijft hij, wat betreft het hiervoren geciteerde verboden „Pasquil”, nadat W. gezegd heeft, dat het Driessen niet gelukt was hem te verketteren, het volgende: „Dog het sy hier mede, hoe het wil: dit nogtans heeft hy uyt-gewerkt, dat deese sijne nieuwe vrunden, met welke hij nauwe gemeenschap gemaakt heeft, en die ook hier in met hem overeenkomen, dat sy niet waardig syn onder eerlijke luyden genaamt te worden, dit myn Dispuut op eene quaad-aardige en gansch trouwelose wijze overgeset hebben: gelijk ook die oversetting door een Publicatie van den Ed. Hove van Holland den 16 December MDCCXVIII. voor een Pasquil verklaardt is, als blijkt uyt deselve Publicatie, die hier agter van woord tot woord te vinden is. Kunsjes, welke die doorknede Roervink, die onder het bekende Anagramma ARAT ILLE DEO meent te schuylen, op eene godlose wijze heeft aangeregt, om door die valsche vertaling de gemoederen der ongeletterde menschen tegen my intenemen.”

De eigenlijke vertaling is 59 bladzijden groot, en dan volgt een Bijvoegsel van vijf bladzijden, dat aldus eindigt: „Ver-

wonder u dan niet, Leser, dat ik op sulke eene verfoejelijke wijze van desen Man ben aangetast, en dat te meer, soo het waar is, dat hier op goede gronden verhaalt wordt, dat hy geene swarigheid maakt om de hoogste verborgentheden onses allerheiligsten geloofs in de openbare Predication aan te tasten, en de veroordeelde stellingen tegen de besluyten van het Christelijke Synodus te verdedigen. De Wel Eerw. Leeraren, van Groningen sullen hier van getuygen kunnen zijn. Ik voor my, segge: *Welgeluksalig is de Man, die niet en wandelt in den raad der Godlosen, nogt staat op den weg der sondaren, NOGT SIT IN HET GESTOELTE DER SPOTTEREN, maar syn lust is in des Heeren Wet, en hy overdenkt sijne wet dag en nacht.*"

30 Jan.
1719

„Is geexhibeert (overgelegd) de onderstaande missive van haar Eed. Mo. de H^{ren} Gecommitteerde Raade.

„„Erntfeste, vroomde, discrete goede vrunden, door de Heer de Morville 1) Ambassadeur van Coning van Vrankrijk aan deesen Staat aan ons zijnde gedaen voorstellen dat hij te gemoet sag dat seekre vier fransche Stukken, geintituleert als die in de hier neevensgaande memorie gemelt, gedescribeert ende genoemd werden, in de Couranten en andere nouvelles gedrukt en allerweegen gedebiteert stonden te werden, en vervolgens versoght weesende dat wij daar teegens wilde voorsien, hebben wij hem het selve niet moogen weijgeren en daarom UL. moeten versoecken dat UL. binnen 's Gravenhage soodanigen ordre gelieven te stellen dat de voors. stukken aldaer niet naagedrukt noghte daar binnen ofte buijten gedebiteert noghte versonden werden veel min in 't geheel ofte ten deelen in de Couranten of andere geschriften van die natuijr geïnserceert (ingevoegd) werden, waar meede wy UL. beveelen de bescherminge Godes. Geschreeven in hage den 28 Jan.

1) Charles Jean Baptiste Fleuriau, comte de Morville, diplomate français, 1686—1732. En 1718 il remplaça M. de Châteauneuf dans l'ambassade de Hollande; il sut tellement se concilier l'estime et la confiance des états généraux de ce pays, qu'il les déterminâ à consentir à la quadruple alliance (Biogr. de Didot).

1719. Ter ordonnantie van Gecommitteerde Raade (was geteekent) Simon van Beaumont." "

„de memorie daar inne geslooten luyd als volgt:

„„L'on veut faire imprimer quatre pièces qui ont pour titre

Copie d'une Lettre du Roy Catholique au Roy tres Chrétien.

Copie d'une Lettre du Roy d'Espagne au Parlements de France.

Manifeste du Roy Catholique adressé aux trois Etats de France.

Requête présentée au Roy Catholique au nom des trois Etats de France.

„ „Monsr. le Pensionnaire est prié d'empêcher cette impression, et de faire défendre aux gazetiers d'insérer dans Leurs gazettes des Ecrits injurieux à la France." "

„Waar op ontbooden zijn den Haaghse Courant-Schrijver A. Paauw 1) en den Deeken van het Boekverkoopers gilde alhier, aan welke de voors. missive is gecommuniceert ende hen gerecommandeert naar den Inhoude van deselve sijn te reguleeren, 't welk bij haar is aangenomen, ende belooft sorge te draagen, dat over het boekverkoopers gilde dien aangaande geen klaghte sullen comen." (Resol. boek van Schout en Burgem. der stad 's Hage, deel 12. 28 October 1709—Ultimo April 1721. Den 30 dito (Januarij 1719).)

1) Deze Antonij P. had met Meijnderd Uytwerf, Burgers en Boekverkopers, op zijn request (Appointement-boek, deel 8, van 9 October 1701—14 December 1714), op 9 Maert 1708 vergunning verkregen, omme drie maal per weeke te drucken inde nederduijtze tale een ordinaires Courante van alle voorvallende zaken, en tijdingen, gelijk voor desen aan Crispijn Houkwater, en nog naderhand aan Johan Ramosin." Overigens zie men over de lotgevallen van dien drukker en zijn Courant, en alles wat Haagsche couranten betreft, Mr. Sautijn Kluits Studie daarover in Handel. Maatsch. Letterk. 1875. Later zullen wij, wegens een verbod van de Haagsche courant, gelegenheid hebben daarop terug te komen.

Door het *Journal du Marquis de Dangeau* 1), krijgen wij eenige nadere toelichting. Wij lezen daar o. m. op 3 en 4 Februari 1719: „*Vendredi* 3. — Il paroît un imprimé qui contient quatre articles différens et qui est signé du roi d’Espagne. On dit que cet écrit est venu en France par un courrier arrivé de Barcelone; ceux qui ont reçu ici ces paquets — là, les ont portés à M. le duc d’Orléans; mais on en a envoyé d’Espagne plusieurs exemplaires dans les provinces. Le parlement de Bordeaux a déjà fait son devoir là-dessus en condamnant cet écrit dans toutes ses parties. Le parlement doit s’assembler demain, et apparemment il en usera de même. On soupçonne quelques gens de France d’avoir eu part à ces écrits, qui sont très-offensants contre la personne de M. le duc d’Orléans; cependant il est si modéré qu’il n’en paroît pas plus irrité.” — „*Samedi* 4. — Le parlement donna un arrêt qui ordonne la suppression d’un imprimé contenant quatre pièces; la première intitulée: *Copie d’une lettre du roi catholique, écrite de sa main, et que le prince de Cellamare* 2), son ambassadeur, avoit ordre de présenter au roi très-chrétien, datée du 3 Septembre 1718; la deuxième intitulée: *Copie d’une lettre circulaire du roi d’Espagne que le prince de Cellamare, son ambassadeur avoit ordre d’envoyer à tous les parlemens de France*, datée du 4 Septembre 1718; la troisième intitulée: *Manifeste du roi catholique adressé aux trois Etats de la France*, daté du 6 Septembre 1718; la quatrième intitulée: *Requête présentée au roi catholique au nom des trois Etats de la France*. Cet arrêt fait défense à tous imprimeurs, libraires, colporteurs, et à toutes autres personnes de l’im-

1) Publié en entier pour la première fois par M. M. Eud. Soulié et L. Dusieux avec les additions inédites du Duc de Saint-Simon, publiées par M. Feullet de Conches. 19 vol. Paris. 1860.

2) Antonio Giudice, hertog van Giovenazza, Prins van C., 1657—1733, werd in 1713 benoemd tot gezant van Spanje aan het fransche hof, en werd daar de ziel van de samenzwering, gesmeed tegen Filips van Orleans, die het regentschap in Frankrijk bekleedde, gedurende de minderjarigheid van Lodewijk XV; het doel der samenzwering was, om het regentschap te doen opdragen aan Filips V van Spanje; doch de zaak werd ontdekt en de gezant Frankrijk uitgezet.

primer, vendre, débiter, ou autrement distribuer, sous peine d'être poursuivis comme perturbateurs du repos public et criminels de lèse-majesté." (Tome XVII, 1717—1719, 472, 73.)

In een Portefeuille „GILDEN", N°. 8, vonden wij in 't oud-archief der Gem. Den Haag een gedrukt stuk in folio, getiteld: „Korte Memorie, Dienende tot nader adstructie van het verzoek by Requeste van wegens de Magistraet van 's Gravenhage aen Haer Edele Groot Mogende gedaen, en aen Haer Edele Mogende de Heeren Leeden van het Besoigne overgegeeven."

Die *Memorie* zegt niets omtrent den inhoud der verboden stukken, maar dient om aan te toonen, dat het Hof eigenmachtig gehandeld had om den Courantier en den Deeken te ontbieden, en de Magistraat er op staat niet verkort te worden in zijne rechten. Wij zullen later eenzelfde quaestie eenigszins breeder behandelen.

„Alsoo tot kennisse van den Hoove van Hollandt is gekoomen, dat seeker Boeckje alomme alhier in den Hage werdt verkocht, hebbende tot Opschrift ofte Titul

24 Oct.
1720

Papekost, opgedist in Geuse Schotelen, gedrukt tot Blockziel,

en dat het selve Boeckje is contineerende seer vuyle lasteringen teegens de Opsienders en Leeraars van de Roomsche Kercke, mitsgaders veele scheldtwoordige expressien, ende dat de gemelde lasteringen ende scheldtwoorden in druck te dissemineeren is strydigh aan de Wetten ende Placaten teegens de Pasquillen geëmaneert (afgekondigd), ende niet anders kan opereeren (bewerken), als verbitteringh uyt te wercken, soo tusschen Ingezeetenen van deesen Staat onder den anderen, als elders; soo heeft het selve Hof noodigh geacht het selve Boeckje te verklaren te zijn een fameus Libel, ende wyders wel scherpelijck te interdiceeren ende te verbieden, gelijk het doet by deesen het verkoopen en dissemineeren van het selve Libel alomme door den Lande van Hollandt, ordon-

neert ende beveelt den Advocaat Fiscaal ende Procureur Generaal, mitsgaders alle Officieren van de respective Steeden van den selven Lande, het selve Libel van onder de Boeckverkoopers, daar het selve onder soude moogen bevonden werden, te laten ophaalen, mitsgaders aan deselve Boeckverkoopers te verbieden, geene onder hun te houden, alles op poene, soo aan de selve, als alle andere Persoonen, die na de Publicatie deeses bevonden sullen werden het gemelde Libel te verkoopen ofte te dissemineeren, te ncurreeren de straffe, by de Placaten teegen fameuse Libellen geëmaneert.

„Ordonneert verders den voornoemden Advocaat Fiscaal ende Procureur Generaal, en alle gemelde Officieren sich te informeren op den Auteur en Drucker van het selve Libel, ende teegens de selve te ageeren, ende te procedeeren tot executie van de straffe by de gemelde Placaten geordonneert.

„Ende ten eynde niemandt hier van ignorantie en pretendeere, ordonneeren wy den eersten Deurwaarder, die deese behandicht sal werden, hier van na voorgaande klockgeslagh te doen openbaare, publicatie ende affixie, daar ende soo het behooren sal.

„Gedaan in den Raade den vier en twintighsten October seeventien hondert twintigh. Onder stondt, In kennisse van my. Was geteekent, *Joan Thierry*.” (Groot Placact-Boeck. Vijfde deel, fol. 712. Publicatie teegens seeker Boeckje geintituleert Papekost opgedist in Geuse Schotelen, den 24 October 1720.)

Peignot 1) citeert in het 2e deel: „Papekost opgedist in geuse Schotelen, handelende van de Pausselyke opkomst, in Niederduitsche dichtkonst gebraght. *Te Blockziel*, 1720, in-8. *Fig.*, „alsook de hierna te noemen *Geusekost* en *Jesuitenkost*. Hij voegt er bij: „Ces trois satyres sont dirigées contre le pape, contre les jésuites, et contre d'autres ordres religieux

1) Dictionnaire critique, littéraire et bibliographique Des principaux Livres condamnés au feu, supprimés ou censurés: précédé d'un discours sur ces sortes d'ouvrages. Par G. Peignot, Bibliothécaire de la Haute-Saône, etc. 2 vol. Paris, 1806.

dont on attaque les mœurs et la conduite; elles ont été sévèrement prohibées en Hollande."

In het straks te citeeren pamflet: *Geuse Oogen-Salve*, vinden we in een „Aan den Geusen Leser", het een en ander omtrent het verboden boek, waarom wij die voorrede afschrijven:

„Voor eenige Jaren schaften Uw-Lieder Koks een *Papen-Kost in Geuse Schotelen*. Maar die was soo bitter toegemaakt, dat het de Wyze Overheit self verdroot, en daarom van de selve verboden wierd, als Uw-Lieden nog wel sult geheugen. Nu (want de eene Vriendschap is de andere waart) ver-eeren onse Apotheekeers Uw-Lieden beleefdelyken wederom eene *Oogen-Salfske*, dog niet bytende, of scharp, maar voor *Catholycke Oogen* selfs gekookt, en daarom sagt en seer goed tot versterking van Uw-Lieder Gesigte tegen alle Vlakken, Perels ofte Vliesen, die eenige *Jesuitische Wind* in dit *Meerdsche Saysoen* door ingewaayd Stof of Vuyligheyt daar op mogte willen brengen, om Uw-Lieden dan wys te maken, dat een *Pausselyke Vicaris* voor dit ons Lief Vaderland, also wel een Getrouw Mede-Patriot, en voor Onsen Goede Overheyt een Wel-menend Onderdaan kan wesen, als dat een Moord-Priem des Doods een Olyf-Tak van Vreede is, of dat een Geswooren Slaaf van een Tyran soude zyn een Voorstander van de Lieve Vryheit. Strykt dan dit Fraye Salfke dunnekens op Uw-Lieder Gesigte. Het sal Uw-Lieder helder worden, als een Christalyne Glas. Of zoo dit Uw-Lieden niet batet, moogt Uw-Lieden vry Besluyten, dat Gy-Lieden Uw-Lieder Gesigt kwyd zyt."

Als vervolgschriften of tegenhangers van den *Papenkost*, enz. vermelden wij de volgende geschriften, waarvan die, welker titels door ons door streepjes, in den geest van de Bibliografieën van Dr. v. d. Linde, zoo getrouw mogelijk zijn weergegeven, voorhanden zijn in de Kon. Bibliotheek:

1. Vervolg of tweede deel v. d. *Papenkost*; hier is bygevoegt de rymende Roomze echo. 's Hage, 1743.
2. Dominikaansche pasteyen opgedischt in miraculeuse schotels of brief van D. D. Hollander aan de paters-predikheeren,

Beide komen voor onder No. 231 in den Catalogus Kindermann, 1^e ged. Utrecht, 1877.

3. Geuse-kost; 1) | Opgedist in | Paapse Schotelen; | Handelende van de | Souvereine Oppermagt, | en Heerschappye der | Roomsche | Pausen, | Aangetoond uit hare eigen Schryvers, | Met Figuren. | (Vignet) | Gedrukt, | En te saamen gesteld op de Grond van het Klooster | der Gefalyde Begynen, voor Reekening | van den Schryver, A^o. 1725 |,

waarachter is gebonden:

4. Papen Raad, | Niet altyd Kwaad. | Ofte | Eens oud Leeraars | Waarschuwing | tegen alle | oproerig prediken | Aan alle Predikanten tot opmerking voor- | gestelt, by gelegentheyte van eene Vrund- | Nabuurlyke Vermaning aan Haar opent- | lyk gedaan, door Roomsche Priesters, | in der zelve zoo genaamde *Verantwoording op de Lasteringen*, ver- | vat in de Remonstrantien van | de *Predikanten van Leyden* | en Rotterdam. | *Outhoud U van allen Schyn des Quaads*. | 1 *Thess. V: 22*. | M.D.CC. XXXIII. |
5. Jesuiten-Kost; 2) | of de | Maaltyd der Jesuiten. | Op de welke verscheide Vaaderen der | voorsz. Societeit; niet alleen heb- | ben koomen te noodigen de | Roomse Pausen; | Maar ook | Keiseren, Koningen, Princen | en Vorsten. | Mitsgaaders ook alle Soorten van Menschen | van minder Rang, Waarde en Aansien; | Maar de Geusen (die Lekker Tand) soo haast | als sy uit de Gaar- of Kook-Keuken | der voorsz. Jeuiten (*sic*) de verfoeijlyke Stank | en Reuk die sommige Schootelen opgaa- ven | in haar Neus-gaaten kreegen; soo heb- | ben sy de voorsz. Jesuiten met | haar Hoog Aansienelyk (*sic*) Geselschap | laten sitten, en haar selven | Vrolyk maa-

1) Hiervan is in 1869 een herdruk verschenen tegen een gulden.

2) Blijkens de „Voor-reden”, waar de schrijver zegt: „maar soo den Leezer nieuwsgierig is, die leeze maar myn *Geuse-Kost, opgedist in Paapse Schotelen*. Nu nog geen Jaar geleeden by my uitgegeeven,” zijn de *Jesuiten-Kosten* de *Geuse-Kost* van dezelfde hand.

ken. | Seer nut en noodig om van alle Rooms-gesinden,
 maar ook van | de Jansenisten en Geusen geleesen te
 werden. | (Vignet.) | Gedrukt, | In de Kook-Keuken der
 Jesuiten, | A^o. 1726. |

Daarachter zijn gebonden :

6. Vervolg 1) | op de | Jesuiten-Kost, | of de | Maaltyd |
 der | Jesuiten; | Bestaande in eene Uitlegging | Van de
 663 Stellingen, of Leerstukken | van hunne Religie, |
 Waar onder de meeste ten hoogsten ver- | foeylyk en
 seer Godloos syn. | Seer dienstig en noodig, om van
 alle | Menschen geleezen te werden. | Gedrukt te Lei-
 den | By Johannes de Vivie 2), Boekverkoper |
 A^o. 1728 | ; en
7. Geuse | Oogen-Salve 3) | in | Paapsche Potten, | of |
 Kort en klaar bewys | van de nakende | ondergang |
 Van der Gereformeerden | Staat en Kerk | door een |
 Pauselyke Vicaris, | Aan alle goede Patriotten voor-
 gedragen tot | een derde, en mogelyk laaste | Waar-
 schouwing. | Door een Vrind van de bekende | Cornelis
 Regthart en Joan Waarmont. | Belgium Cave Tibi. |

In den Catalogus Kindermann, reeds genoemd, vindt men
 nog onder N°. 229 vermeld een

8. „Vervolg v. d. geuse Oogen-Salve”; verder in de K. B.
9. Nieuwe-Kost, | Of Verandering van Spys; | in een seer
 oude Tyd, in de | Vlaamsche Taale Beschreeven, en
 Nagelaaten | onder den Naam van den | Troost der
 Sielen in 't Vagevuur, | door den Heer | Columbanus
 Vranx, | Licentiaat in de Godheid; | Mitsgaders | Abt

1) In de *Jesuiten-Kost* reeds aangekondigd in de „Voor-reeden” als sullende
 behelzen: „veel Fameuse saaken, daar de wereld over sal verbaast staan, door
 de selve Societeit (van Loyola) uitgevoerd.”

2 1680—1627. Volgens Ledeboer. Zijn zinspreuk was: *Ab uno vita*. Met
 I. Severinus gaf hij in 1699 uit: *Rijm-Kronyk van Melis Stoke*, door Corn.
 v. Alkemade.

3) Zoo'n titel is niet vreemd in onze plamfettistische literatuur. Wij citeeren
 b. v. alleen uit v. Doorninck: 341. No. 3323 „Oogen-Salve voor de blinde
 Hollanders. 1650”; No. 3325. „Oprechte onfylbaare Oogenzalf voor de gemeene
 man. 1781. (?)”, en No. 3326 „Oogh-Zalf voor het verblinde Israel. 1664.”

van St. Pieters Klooster; | geleegen digt by de Stad
Gent; | Handelende van | de Pelgrimagien, | Beedevaar-
den, | van het Vasten, | van verscheide Geesten, | als
van | Piertje Sand-Uyl, | Arent en Hend. Bosman, | ver-
schijningen van verschei- | de Menschen na hun Dood, |
Saamen Spraaken | door den selven gehouden. | Van
Miraculen. | En een wonderbaare | Poenitentie voor de |
Sonden. & & | En vervolgens veel Wonderbaare Geschie-
denissen | voorgevallen in 't Pausdom. | Met Figuren
en Annotatiën. | (Vignet). | In 's Gravenhage, | Gedrukt
by Nicolaes Pieter Blommendal, | Boekverkooper in de
Boekhorst-Straat. 1728 1) | ,

waarachter :

10. Vervolg | op de | Nieuwe-Kost, | of | Verandering van
Spys; | In een seer Oude Tyd beschreven en nage-
laten door den | Hr. Columbanus Vranx, Licentiaat
in de Godheid; | Mitsgaders | Abt van St. Pieters Kloos-
ter, | Gelegen digt by de Stadt Gent: | Handelende
van | veelderhande verschyningen | Van overleeden Men-
schen na hun Dood; | Als mede hunne Saamenspra-
ken, gehouden met sommige | leevendige Personagiën
en bekende Familiën, zo in | 's Hertogenbos, Tertho-
len, | en Andere Plaatsen, etc. etc. | Met Figuren. |
Tweede druk. 2) | (Vignet) | Gedrukt voor Rekening
van den Uitgever, | en zyn te bekoomen tot | Amster-
dam | By A. de Winter en G. de Groot, | Boekver-
koopers 1736. |

Joh. van Abcoude 1743, 1^e deel op *Kost* vermeldt:

Paapse Kost opgedist in Geuse Schootels | 8. 1720
met pl. 2 gl.

Geuse Kost opgedist in Paapse Schootels | 8. 1723 met pl.

1) Onder N°. 234 v. Cat. Kindermann vinden wij eene editie van 1727, uit
gegeven bij J. du Vivie te Leyden.

2) De eerste druk moet verschenen zijn in 1727. Aan het einde van het
1^e deel leest men: „Het tweede en laaste Deel, sal in de aanstaande Maand-
Februarij 1727, met den Druk uitkoomen; 't geen immers soo nieuwsgierig te
leesen sal syn, als dit Teegenwoordige.”

Jesuite Kost of de Maaltyt der Jesuiten | 8. 1726, nu te Leyden. 16 st.

————— dito vervolg | 8. Antwerpen 1727.

Nieuwe Kost of verandering van Spys | 8. 1727, nu 's Gravenh. Blommendaal. 16 st.

————— idem vervolg op deselve | 8. Amst. G. de Groot. 14 st.

„Is na voorgaande deliberatie goedgevonden en verstaan, dat aan de Heeren Staaten van de Provintien van Holland en Westvriesland en van Utrecht, by Missive sal werden gerepraesenteert, dat seedert weinig daagen in verscheide Couranten, en namentlijk nog in de Leidsche van huiden, bekend werd gemaakt, dat tot Amsterdam by Johan van Septeren 1) werd uitgegeven, het berugte Werk van

15 Juli

1722

Erdman Neumeistern, Pastor tot Hamburg, tegens het loffelijke Werk der vereeniging van de Gereformeerde en Luthersche, als meede

het vertoog of de verdediging der Predikanten te Hamburg, aangaande de bewoordingen en spreekwysen van gemelden Neumeistern,

en dat tot Utrecht ook is gedrukt het voorschreeve laatstgemelde Werk; dat aan hooggemelde Heeren Staaten niet onbekend kan weesen, dat wanneer de Geschriften van gemelden Erdman Neumeistern, vervuld met seer veele haatelijke en ergerlijke stellingen tegen de leere der Gereformeerden, te Hamburg in het ligt zyn gegeeven, haar Hoog Mog. neevens de Gereformeerde Princen in Duitschland, en speciaaljk den Koning van Pruissen en Landgrave van Hessen-Kassel, aan de Magistraat van Hamburg geschreeven, en haar beswaart

1) Volgens Ledeboer: Johannes v. S. 1722—1729, wonende Leydsche Straat tusschen de Heere- en Keyzersgracht.

hebben over het schryven, drukken en uitgeeven van de voorschreeve ergerlijke Geschriften, tendeerende om de animositeit van die van de Augsburgsche Confessie, tegens de Belydery van de Gereformeerde Religie op te maaken, en dat versogt hebben, dat den autheur van die schandelijke Geschriften na behooren gecorrigeert mooge werden; dat het tegenwoordig aan alle de weereld vreemd sal moeten voorkoomen, dat deese selve Geschriften, waar over haar Hoog Mog. neevens andere Gereformeerde Mogentheeden, haar met reeden beswaard hebben, en waar in de Gereformeerde Religie, die hier te lande in de publicque Kerken geleert werd, op een haatelijke wyse werd aangevogten, alsnu hier te Lande selfs, onder het ooge van de hooge Regeeringe, door eenige Boekverkoopers, apparent uit eene vuile baatsugtigheid, of uit andere verkeerde insigten werden gedrukt in de Neederduitsche Taale, en alomme gedebiteert, en dat daar van tot een vilipendie (geringschatting) van de hooge Regèeringe, by de Couranten aan alle de weereld kennisse werd gegeeven, dat haar Hoog Mog. het selve niet anders kunnen aansien, als een gantsch onbetaamelijke en onbehoorlijke onderneeminge, en dat de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland en van Utrecht, sullen werden versogt, daar tegen de noodige voorsieninge te doen, het uitgeeven en debiteeren van de voorschreeve Geschriften met'er daad te beletten, en de Exemplaren in haare Provincien gevonden werdende, te doen ophaalen en vernietigen; dat ook hier van kennisse sal werden gegeeven aan de Heeren Staaten van de andere Provincien met versoeck, om in den haaren meede ordre te stellen, dat de voorschreeve Geschriften aldaar niet gedebiteert mogen werden." (Groot Placaet-Boeck. Zesde deel. Resolutie tegens de ergerlijke Geschriften van Neumeistern, den 15 July 1722.)

Den 23 Juli 1722 volgde reeds een Publicatie tegen het geschrift van Erdman Neumeister, (zie Gr. Placaet-boeck VI, bl. 625), waarin o. a. wordt gezegd, „dat deselve Geschriften zyn contineerende verscheide ergerlijke en haatelijke expressien en stellingen, waar door niet alleen de Gereformeerde Religie op een haatelijke wyse werd aangevogten, maar ook ten-

deerende om de animositeit van die van de Augsburgsche Confessie tegen de Belyders van de voorschreeve Gereformeerde Religie op te wekken, en dewyl het debiteeren der selver hier te Lande onder het oog van de hooge Regeeringe bij publicque Couranten niet alleen is gantsch onbetaamelijk en onbehoorlijk, maar ook aan de Geallieerden en geconfedereerde Princen en Mogentheeden van deesen Staat, van deselve Gereformeerde Leere zynde, moet voorkoomen aanstootelijk en offensant, en sulks den dienst van den Lande vereischt, dat soodanige en diergelijke Geschriften hier te Lande niet verder werden gedivulgeert.

„SOO IS 'T, dat wy daar inne willende voorsien, geinterdiceert hebben, gelijk wy interdiceeren by deese alle Boekdrukkers, Boekverkoopers en alle andere Persoonen, het selve of diergelijke Geschriften in eenigerley Taalen te drukken, na te drukken, verkoopen of divulgeeren.” Bovendien moesten „de voorschreeve Geschriften alomme binnen deese Lande by de Drukkers en Boekverkoopers werden opgehaald.”

In eene „Resolutie tegens de ergerlijke Geschriften van Neumeistern, en Missive aan de Magistraat van Hamburg, den 3 January 1722” (Gr. Placaet-boeck, VI. bl. 347) leeren we genoemden N. kennen als „pastoor van de St. Jacob Kerke aldaar”, — dat „aldaar”, niet vooraf genoemd, beteekent Hamburg, — terwijl overigens dit uitvoerige stuk niet veel nieuws mededeelt. Op bladz. 349 van hetzelfde Gr. Placaet-boeck, deel VI, vinden we eene andere Resolutie over dezelfde zaak, en „antwoord aan den Koning van Pruissen” van denzelfden datum, 3 Jan. 1722. Beide stukken geven te weinig licht over de geschriften zelve, dan dat wij ze hier zouden overnemen.

De advertentie is van den volgende inhoud; „Te *Amsterdam* by *Joh. van Septeren*, Boekverkooper in de *Leydse straat*, word uytgegeeven het alom beruchte Werk van *Erdman Neumeister, Pastor te Hamburg, tegens het loffelyke Werk der Vereeniging van de Gereformeerde en Lutherse*, als mede het *Vertoog of de Verdediging der Predikanten te Hamburg, aangaande de bewoordingen en spreekwysen van de*

gemelde Neumeister en Haan, en betreffende haare approbatie; met een nodig Voorbericht, betreffende de reden dezer uytgifte, in 8. Binnen weinig dagen staat daar op te volgen het geleerde Gereformeerde Geschrift, genaamt Eenpaarige en Troostelyke Grontleeringen der Protestantse Kerken, benevens een Vermaaning en Gebed; als meede het geen de voorgemelden Neumeister, op den naame van de Calvinische Arglistigheid etc. daar tegen geschreeven heeft, in 8. 1)

In diezelfde courant, waarvan ook een Exemplaar berust op de Kon. Bibl., lezen we, wat het Utrechtsche geschrift betreft: „Te Utrecht is gedrukt na de Copy van Hamburg, een *Vertoog van de Heeren Predikanten te Hamburg, ten opzicht der bewoordingen en spreekwyzen, zederd eenigen tyd zoo in Geschriften als Kerkredenen, by hen gebruikt in 't wederleggen van de Leeringen der Gereformeerden: dienende voornamelyk tot verydelinge der ongegronde beschuldigingen, in verscheide Couranten en andere Schriften tegens hen uytgestrooit. Dit vertoog is te bekoomen te Utrecht by W. Kroon.*” (Verder worden eenige andere boekverkoopers op verschillende plaatsen genoemd.)

Twee Nos. later vonden wij geadverteerd: „Te Amsterdam by Jacobus Wolffers, Boekverkoper in de St. Lucie-Steeg, 2) word gedrukt *Geezel der Hamburgsche Pasquillen-Schryvers, of verdediging van de waare Christelyke Gereformeerde Godsdienst, tegen de Lasteringen, die Erdman Neumeister en anderen tegen dezelve van tyd tot tyd uytgebraakt hebben, uyt het Hoogduys door C. PETZOLD, in 8.*”

Geven wij nu eenige levensbijzonderheden van dien Neumeister.

1) Afschrift uit de Leydse Woensdagse Courant van 1722, N°. 84. Ook wordt de geheele zaak aangestipt door Mr. S. Kl. in zijne studie: *De hollandsche leidse courant*, in Hand. Letterk. 1871.

2) Bij hem moet een maand te voren het 1^e nummer van het V^e deel van den Amsterd. Argus zijn uitgegeven. (Zie verbod van 4 Sept. 1722). Echter in geen zijner advertentiën, die wij vonden, aangekondigd.

Herzog's Real-Encyklopädie, *in voce*, schrijft door de hand van C. F. Göschel over N.: „Erdmann Neumeister, geb. am 12. Mai 1671 zu Uechtritz bei Weiszenfels als der Sohn eines Schulmeisters, war zu Pforta auf der Schule und sechs Jahre zu Leipzig auf der Universität. Im Jahre 1697 hat er zu Bibra in Thüringen sein erstes geistliches Amt angetreten und ist dann von Amt zu Amt über Eckartsberga, Weiszenfels, Sorau nach Hamburg gewandert, wo er als Pastor zu St. Jacob am 30. Juni 1747 sein funfzigjähriges Amtsjubiläum gefeiert hat und am 18. August 1756, 86 Jahre alt, verstorben ist. Als eifriger Orthodox kann er uns an den Hamburger Pastor Götze erinnern, der, ein geborener Halberstädter, seit einem Jahre nach Hamburg gekommen war, als Neumeister starb. Als Liederdichter könnte er uns an einen viel älteren Hamburger Pastor erinnern, nämlich an Dr. Philipp Nikolai, der, aus der Graffschaft Waldeck gebürtig, ebenfalls in Hamburg starb, nur dasz freilich Nikolai's wenige Lieder im höheren Chor sind, als Neumeister's werthe treue Stimme reicht. Die Gaben sind verschieden; es ist eine Gabe wie die andere wohl zu achten, so sie nur treu gepflegt wird. Die Treue im Bekenntnisse ist auch hier die eigentliche Kraft des Liedes. — Neumeister hat auszerdem nicht allein in polemischen Schriften, sondern auch in Liedern gegen den Pietismus geeifert; er war ein Zeit- und Kampfgenosse Valentin Löscher's, der auch, gleich ihm, Glaubenslieder gesungen hat. So hat er auch gegen den Petersen'schen Chiliasmus ernstlich gekämpft; er besorgte die Gefährdung des einfältigen Glaubens unter den wechselnden Neuerungen des Tages. Aber seinen Namen haben doch allein seine Lieder für die Nachwelt erhalten. Neumeister hat sich übrigens auch um die Geschichte der deutschen Poesie bekümmert und hiermit leise eine Saite berührt, die erst jetzt zum volleren und nachhaltigerem Klange kommt. Sein Versuch heiszt: Specimen dissertationis historico-criticae de poetis germanicis.”

Brockhaus Conversations-Lexicon, *in voce*, zegt vrij wel, doch zeer verkort, hetzelfde. Daarin wordt Erdmann Neu-

meister een man genoemd: „als geistlicher Liederdichter zugleich aber auch als intoleranter Theolog bekannt.”

Wat het eerste betreft, leven zijne gezangen in een paar vertolkingen ook bij ons voort. Volgens v. Doorninck, A. en Ps., N°. 1755, bl. 179—180, en N°. 2421. bl. 249—250, is het 39ste onzer Evang. Gezangen door Jan Scharp, naar Zimmermann of naar Erdmann Neumeister gedicht, en zoo ook N°. 43 der Christelijke Kerkgezangen der Vereen. Doopsgez. Gem. te Haarlem, door K. Sybrandi, naar den laatste.

In Joh. van Abkoude's Naam Register, 1640—1741. Leiden 1743, vonden wij vermeld: E. Neumeester, Kort Bewijs dat het tegenwoordige Werk der Vereeniging met de Gereformeerden tegens de X geboden strijdig is / 8. Amst. 1722.”, en het doet ons leed genoeg, dat we alleen door eene critiek eener brochure over dat pamflet, dus uit de derde hand, daaromtrent het een en ander kunnen geven.

In het September-nummer van de *Boekzaal der geleerde werelt*, 1722 komt op bladz. 352 e.v. eene beoordeeling voor van: „Gedachten over de Vereeniging der Reformeerden met de Lutherschen; en der zelve onderlinge verdraegzaamheit: van den eenen aen den anderen Vriendt en nu aen het Protestantsche Christendom medegedeelt. Te Dordrecht by Fred. Outman; 1722. In Oktavo groot 174 Bladz. behalve eenen voorgaenden Brief.” — P. P., de schrijver der recensie, besluit die aldus: „In deezer voege is ons de penne van PHILERENUS 1) met zyne vredelievende gedachten recht tydigh voorgekoomen, en geen ondienstigh onderwerp geoordeelt, om in onze Boekzaale der Geleerde werelt geplaatst te worden.” Enkele malen roert hij den naam van Erdman Neumeister aan. Eerst op bladz. 353, waar hij zegt: „Want het staet ook aen ons niet . . . zelfs ook quaede scheldingen met meldingen beantwoorden”; waarbij als noot is gevoegd: „Dit zy gezeyt op Neumeister”, en later, bl. 355: „Hoe verre

1) Blijkens den inhoud iemand, „die voor eenen Lutherschen” wil gehouden zijn en „moogelyk zynen naem om Neumeisters geesselroede hebbe verzwegen.”

en hoe quaelyk de Pastoor Erdman Neumeister de middelen hebbe verwaerloost en zyn oli in het vuur geworpen, is voor het tegenwoordige, ter onzer zyde, eene zaak, daer wy geene woorden over maeken zullen, anders dan uit het vervolg zal blyken. Op bl. 360 heet het: „de buitenspoorige vinnigheden of vinnige hairtrekkingen van den overdriftigen Aerdman Nieuwmeister.”

Meer in betrekking tot het verbod dient in die critiek het volgende: „Voor dat dit Boekje ons in de handen quam, waeren wy bynae heel gereedt, om met zoo eige kleuren; als wy immer kosten, af te schilderen dat vuil geschrift (waervan ieders ziel een gruwel hebben moet) albereets, wegens zyne gedaene overzetting by Plakkaet verboden; gelyk bekend is.

„Een verbodt van die natuure (hunne Ed. Moogendheden moeten 'er lof en dank van hebben!) verplicht ons, zelfs niet by wederlegging, geen eenigh dingh van des Hamburgers draeien en wringen, rekken en trekken, schreeuwen en raezen, schelden en vloeken, noemen en doemen, aen te roeren.”

Ten slotte wordt tot aanprijzing gezegd: Leest nu, Hamburgers! leest en herleest het geen u t' over most bekend, of nimmer vergeeten zyn: opdat en het *Aenhangsel* uwer belydenisse, en de Christelijke Voorbeelden van *Augustus* en *Frederik Wilhelm*, en de vermaening des H. Pauwels op uwe gemoeieren dien vat moogen krygen, dat ook uwe oogen blykelyk zien, hoe uwe drift vooruit en te verre gelooopen zy. Al de werelt moet zeggen, hetgeen ons Ed. Moog. Hof van Holland en Zeelant Enz. by verbodt van uwe Geschriften gezeit heeft.”

Bij Wagenaar, deel XVIII, bl 261, lezen wij omtrent deze geschiedenis het volgende: „Verscheiden' gemaatigde Godgeleerden, onder de Gereformeerden en Lutherschen, in Duitschland en Zwitserland, hadden, al sedert eenige jaaren, gearbeid, aan eene vereeniging tusschen deeze twee hoofdgezindheden onder de Protestanten. Eenige Protestantsche Mogendheden, met naame de Koning van Pruissen en de Vereenigde Staaften, begunstigten hunne poogingen. Doch 't ontbrak, aan sommige oorden, niet aan hevige dryvers, die dit werk van

vrede tegenhielden, en den arbeid der gemaatigden vrugtelooos maakten. *Erdman Neumeistern*, Pastoor in de Jakobikerke te Hamburg, schreef niet slegts openlyk, tegen de vereeniging; maar voer hevig uit van den predikstoel tegen de Gereformeerden, welken hy zocht te doen versteeken van de vryheid, die zy, tot hiertoe, daar ter Stede, genooten hadden, om de preeke en dienst by te wonen, in 't Huis van den Resident der Staaten. Zyne vinnigheid werdt bekend by de Staaten, die eenen uitvoerigen brief lieten afgaan, aan de Regeering van Hamburg, waarby zy verzogten, dat men hunnen Geloofsgenooten de gewoone vryheid wilde laten behouden. Hun Resident *van den Bosch* hadt, reeds te vooren, ten zelfden einde, Vertoogen gedaan aan de Wet-houderschap. Doch Neumeistern hadt het gemeen op zyne hand, en werdt zeer ontzien van de Regeeringe. Zyn Werk tegen de Vereeniging werdt, eerlang, te Amsterdam, op de drukpers gelegd. Doch het Hof van Holland droeg zorg dat het verboden werdt. De vereeniging hadt, midlerwyl, geene voortgang, en daar verliep een geruime tyd, eer de gistende gemoeden te Hamburg, wederom aan 't bedaaren raakten."

Van Wijn in zijne *Naleezingen* voegt hieraan toe: „Veel beter dan hy (E. N.) gedroeg zig de beroemde Matthias Phaff, wiens werk, ter aanraadinge dier vereeniging, in 't jaar 1723, te Halle, in Saxen, gedrukt, hier te lande veel lof verkreeg, en onder de beste Stukken kon gerekend worden, die over deze stoffe, geschreven zyn."

4 Sept.
1722

„Ontfangen een missive van de Ed. Groot Moog. de Heeren Staten van Holland en West Vriesland omme te doen op halen, seeker gedrukt papier:

den Amsterdamse Argus

genaamt, ten eynde het dissemineren (verbreiden) van dien soude werde belet en tegens den auteur, drukker en disseminateur geprocedeert als naar behoren." (Resol. boek, 13.

1 Mey 1721 tot 9 Jan. 1736. Den 4 Sept. Ao. 1722. O. Archief Den Haag.)

v. Doorninck in zijn Anon. en Pseud. 1), 38. No. 345 geeft den titel als volgt: Amsterdamsche Argus achtgevende op alle voorkomende zaken en gevallen.... (Door Jacob Campo Weijerman.) Amst. 1719—1721. 4 dln. 4°. Hij was schilder en schreef o. m. enkele kluchtspelen, zooals: Besweering van den desperaten Antwerpschen Courantier Brugghe 1705, De gehoornde Broeders ofte vrouwelijk bedrog. t' Abdera, op kosten van de Confrerie z. jr. (171?), Democritus en Heraclitus, Brab. voyage. Gent. 1701; de Hollandsche Sinnelykheid Amst. 1713 en 1717, alle geciteerd bij v. d. Marck onder N°. 345. (Zie v. Doorn. 5833, 5924, 5997 en 6298), en den Maagdenb. alchimist of de gewaande Baron van Syberg ontmaskert, 1723.

Ofschoon door den Heer Mr. W. P. Sautijn Kluit in zijne studie „Jacob Campo Weijerman als journalist” in Nijhoff's Bijdragen. N. R. deel VII, voldoende is aangetoond, dat deze schilder-journalist-pamflettist *niet* de schrijver is van den A. A., maar zekere Hermanus van den Burg, of van Burg, zooals o. a. J. van Abkoude en K. Arrenberg, Naamregister van boeken, 2^e druk, aantoot, en naar mondelinge mededeelingen door den Heer Kluit, in de Handel. Maatschappij Letterk. 1870—71, alsook door den Heer v. Doorninck abusief is medegedeeld, meenden we toch 't een en ander omtrent W. te mogen mededeelen, vooral omdat, door het sprekend naast elkaâr stellen, de misschien reeds ingewortelde meening omtrent „den verboden Argus van Weyerman,” daardoor uitgeroeid kan worden. Overigens verwijzen wij, wat betreft de werkelijk door W. geschreven periodieken naar de genoemde studie, zullende wij wat de Heer Kl. over den Argus zelf geeft, in de aantekeningen over dit verboden geschrift, verkort inlasschen.

Eerst dus 't een en ander over dezen Jacob Campo Weyer-

1) Bibliotheek van Nederlandsche Anonymen en Pseudonymen, door Mr. J. I. van Doorninck " Een nieuwe druk is van dit werk in voorbereiding.

man, om dan straks op den eigenlijken schrijver terug te komen.

Hij was de zoon van een lakei. Zijne moeder had als tamboer dienst genomen en het tot sergeant gebracht. Toen zij bij 't beleg van Bonn in 1673 gewond was ontdekte men dat het eene vrouw was, waarna zij hersteld zijnde met een jaargeld van f 200 ontslagen werd. Hij werd in 1677 te Breda geboren en was een man met een zeer gelukkigen aanleg, maar die door zijne losbandige levenswijze genoodzaakt werd het land te verlaten. Hij zwierf door Zwitserland, Duitschland, Frankrijk en Engeland, waar hij zich eenigen tijd in de geneeskunde oefende. In 1737 liet hij zich op 60 jarigen leeftijd als student in de geneeskunde te Leiden inschrijven. Daar wonende schreef hij *Amsterdamsche Hermes*, 1) *Rotterd. Hermes*, *Ontleeder der gebreken*, *Echo des Waerelds*, *vrolijke Courantier*, *De vrolijke Tugtheer*, en de naakte *Waarheid*, *schotschriften*, zegt v. d. Aa, om welke hij tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld werd. Peter de Groote stelde hem voor mede naar Rusland te gaan, maar W. weigerde. Op de Voorpoort in den Haag overleed hij waarschijnlijk in 1747. Zijn levensbeschrijvingen der Nederl. konstschilders, enz. met „konterfeytsels” van J. Houbraken, staan gunstig bekend.

In den „*Catalogus libr. prohibitorum*, 1776” komt o. a. voor: „*Levensbeschreibung von Jacob Campo Wyermann*, aus dem Holländischen von W*. Frankf. und Leipzig 1764 in 8,” terwijl in de „*Catalogue des Livres défendus par la Comm. Impériale et royale, jusqu'à l'année 1786*. Bruxelles, 1788,” deze titel eveneens voorkomt. Dit werk is de vertaling van de bekende *Biographie: Avontuurlijk leven*, enz.

In het reeds vermelde werk van Eugène Hatin, *Les gazettes etc.* wordt opgegeven: „*l'Argus de l'Europe, ouvrage historique, politique, critique etc. par M. G. de F....* (Forget), docteur en médecine. 1741, 30 numeros ou coups d'oeil, in-12. In zijn *Bibl. etc.* verschilt hij in deze opgave. Volle-

1) V. d. Aa, is met den A. H. in dwaling. De Heer S. Kl. citeert, dat hij verscheen van 30 Sept. 1721 tot 21 Sept. 1723.

digheidshalve meenden wij dezen Franschen Argus te moeten vermelden.

Zeer eigenaardig is ook datgeen wat we op de 1^e bladzijde lazen van eenige folio's geschreven adversaria, onder den titel: Collectanea etc. Extracten uit boeken door van Zeelhem," welke wij in een doos op het gemeentearchief vonden en dat we hier reproduceeren. Boven staat het jaartal 1739; dus 17 jaren later als het verbod dagteekent.

„Bij rapport van Campo Weijermans, teegenwoordigh gevangen op de Poort van den Hove, soo over maeken van pasquillen, als soo men segt, ook uytgeschreevene soo genoemde brand brieven of eygentlyk bedreygingen, van indien men, om hem af te koopen hem niet een seekere somme geldts beschikte, hij alle de gebreeken en bedekte fouten soude publykelyk aen den dagh brengen, hetwelck rapport heeft, met zijn Print gedrukt voor zijn boek van het Leeven der Schilders, waer in hij sigh heeft laeten afmaelen met een papier in de hand, waer op staet *Ontleeder der Gebreeken* Viel mij in het klugtige grafschrift voor deesen gemaekt op Pietro Aretino beginnende

„Qui giace il Aretino Poeto Tosco (Toscano), etc.”

Als kantteekening staat geschreven, naast den regel waarin 't woord „bedreygingen” voorkomt:

„Welke bedreygingen hij niet doende als om *den Broode*.”

Verder leest men:

„eeven soo, als den genaemde Mr. Klaas, 1) nae zijn seggen de schilderijen van Paulo Veronese en Erasmus Quellinus mishandelde *om den Broode*. Pag. 81 van het 1^e deel, schijnt Weijermans aldaer, zijn eygen vonnis uyt te spreken Seggende dat het seggen *om den broode, soo wel de Galg, als een Huysbraek het Radt verdient*. Het Hoff heeft sigh vergenoeght hem tot Gouda te confineeren.”

In een Register, zich bevindende in Portef. 5 der Insol-

1) „Zeker Lijstemaaker, een konst koopende Guyt, Meester *Klaas* genaamt in de wandeling”, die de schilderijen der te noemen meesters, „zo schelmachtig schoon gemaekt” had, dat men paneel en doek op onderscheidene plaatsen zag doorblinken.

vente Boedels, oud-archief der Gem. 's Hage, waarin ook wel iets anders ligt dan uitsluitend insolvente boedels, berust de Inventaris van den boedel van Ary Spijkerman, gedateerd 3 Febr. 1702. Op bl. 69 onder boeken in 4° staat onder N°. 519: „Weijerman, Heremiet”. Hiermede wordt wellicht bedoeld de „Doorzigtige Heremiet. Amst. 4°”, door v. d. Aa *in voce* vermeld.

Nog verdient het opmerking, dat v. d. Aa, die overigens nog al getrouw is in het overnemen van titels, het verboden boek noemt *Academische Argus*, terwijl v. Doorninck en de verbod-schrijver gelijkkluidend zijn in *Amsterdamsche Argus*.

Op J. C. Weijerman komt nog voor in den Catal. der Bibl. Maatsch. v. Lett. te L. „De Sch. Dwaalster of de vereenigde gelieven, Blijspel opgesteld in 1704 en 2 andere blijspelen. De Wandelende Jood e. a. stukken in vertoogen door denzelfden schrijver. 13 bladen h. c. b. folio.

Over zijn leven zie men verder zijn biographie in 1756 en te 's Hage in 1767, verschenen.

De resolutie van de Staten, waardoor de missive aan den Magistraat van den Haag, betreffende het verbod, werd gezonden, geeft omtrent die zaak wat meer licht. Zij is van 28 Augustus 1722, en luidt als volgt:

„De Raadpensionaris heeft ter Vergaderinge gecommuni-ceert, dat heeden nog staande deese Vergadering ter Genera-liteit was gerapporteert, dat den Heere Prince Kurakin 1), extraordinaris Ambassadeur en Plenipotentiaris van sijne Keiserlijke Majesteit van Rusland 2), in eene conferentie, by hem versogt, op speciale ordre hadde voorgedraagen, dat in seeker gedrukt Papier, Amsterdamsche Argus genaamt, van den 10 Juny deeses jaars, was geinflucert (invloeien) een seekere periode, waar by op de Persoonen van sijne Keiserlijke Majesteit van Rusland en van de Keizerinne Sairrile (*sic*) 3) injurieuse reflec-

1) Le prince Boris Ivanovitch Kourakin, diplomate russe, 1677–1727. Il fut successivement ministre plénipotentiaire à Londres, à La Haye, etc. (Didot).

2) Peter de Groote, gehuwd met Catharina I, die hem in 1725 opvolgde.

3) De Heer Sautijn Kluit heeft in zijn Studie over Weyerman „scurrile” (vuile), dat wel zoo duidelijk is.

ten waaren gemaakt, en dat gelast was daar over justitie te versoecken, ten einde den Autheur en Drukker na behooren gestraft moogen worden, en eenmaal afgeschrikt om soodanige Pasquillen door den druk te verspreiden: dat daar op ter Generaliteit was goedgevonden, haar Edele Groot Mog. te versoecken, dat teegens den Autheur en Drukker van het voorschreeve Libel na behooren geliefden te doen informeeren en procedeeren, ten einde eenmaal de Autheurs en Drukkers, van soo licentieuse (teugellooze) Geschriften, waar door aan gekroonde Hoofden, Vrunden en Geallieerden van den Staat, offensie gegeven wierd, andere ten exempel gestraft mogten worden, ende dat haar Edele Groot Mog. kennisse wilden geeven, wat daar inne souden weesen ondervonden en gedaan, en wat aan den gemelden Prince Kurakin daar op soude kunnen worden geantwoord.

„Ende is daar beneevens vertoond het voorschreeve Geschrift, by den gemelden Prince Kurakin overgegeeven, en by summiere (volgens de hoofdzaken) reflectien op het hoofd en slot van het selve bevonden, dat wel den Drukker en Autheur tot Amsterdam t'huisbehoorden, maar het selve ook in verscheide Steeden te bekoomen was, en verders meede, dat immediatelijk na de periode, haare Keyserlijke Majesteiten van Rusland raakende, volgde een odieuse reflectie op een andere Mogentheid.

„Waar op gedelibereert zynde, is goedgevonden ende verstaan, dat aan Burgermeesteren en Regeerders van de respective Steeden hier van by Missive kennisse sal worden gegeeven, met bevel van ieder in den haaren soodanige ordre te stellen, dat het voorschreeve Geschrift mooge worden opgehaald, het dissemineeren van dien belet, en teegens den Autheur, Drukker en Disseminateuren werde geprocedeert als na behooren.

„En dat bysonderlijk den Autheur van den Amsterdam-schen Argus mooge werden verbooden, dat werk eenigsints te continueeren: Het geene bij de Heeren Gedeputeerden der stad Amsterdam ook is aangenoomen te besorgen.

„En zyn de Heeren Gedeputeerden ter Generaliteit geau-

thoriseert en gelast, om van deese Resolutie openinge te geeven, ten einde het selve vervolgens in substantie tot antwoord aan den gemelden Prince Kurakin soude moogen dienen." (Groot Placaet-Boeck. Zesde deel, bl. 545.)

In hetzelfde jaar, 1722, teekent Hatin, Les gazettes, etc., aan „le prince Kourakin, se plaint de divers articles du journal francais d'Amsterdam. Les Etats généraux s'occupent de cette plainte les 10 et 17 juin, et la renvoient aux Etats de Hollande, qui, le 20 juin, après en avoir délibéré, chargent une commission d'instruire l'affaire. Le 17 septembre, rapport des commissaires: ils ont mandé devant eux Du Breuil 1), l'imprimeur dudit journal, et, après, l'avoir admonesté, ils lui ont enjoint de se rétracter et d'être plus réservé à l'avenir."

De juiste titel van dit verboden werk, is, volgens een Exemplaar der Koninklijke Bibliotheek, als volgt: „Amsterdamsche Argus, Acht gevende op alle voorkomende zaken en gevallen; ten voornaamste gerigt om de wanstalligheden der menschelyke bedryven aan te wyzen, en hunne gebreken op enen vermaaklyken en luchtigen trant te hekelen." Het werd als wekelijksch tijdschrift, in N^{rs} van acht bladzijden in 4°, uitgegeven te Amsterdam, eerst bij Johannes Ratelband 2), Boekverkoper by 't Stadhuis, aan den Dam, en later, met het tweede deel te beginnen, bij Hendrik van Eyl 3), van 25 Meij 1718, toen het 1^e N^r. verscheen, tot 3 Junij 1722, voor rekening van den autheur, en was bij verschillende boekhandelaars in de steden verkrijgbaar, zoo o. a. in den Haag bij P. van Tol 4). Onder N^r. 51 van 27 Meij 1722 staat een N.B., waarbij is geschreven: „*De Amsterdamsche Argus zal, te beginnen met*

1) Cesar Tronchin du Breuil, zoon van Jean Tronchin de Breuil, 1641—1721. Deze kreeg in 1690 verlof tot het uitgeven der Fransche Courant.

2) Omtrent dit boekverkoopersgeslacht, waaronder Bijbeldrukkers waren, zie men Ledeboers Alfab. lijst.

3) „Boekverkoper aan den Dam."

4) Pieter of Petrus van Thol of Tholle. In 't gilde 1691. Zie over de boekverkoopersfamilie v. Thol, de naaml. van Ledeboer.

het vyfde deel, werden uitgegeven by JACOBUS WOLFFERS, die woont in de Sant Lucie Steeg by de Pypmarkt, daar de Argus vier Deelen Compleet zal zyn te bekomen." 1)

Reeds in het Nr. van 6 May 1722 was van die verandering kennis gegeven, en wordt daarbij gevoegd: „'t welk niet rockeloos geschiet, maar om rede van Staat, en om wat dichter in de buurt van de Hel te komen, ten einde den Duivel blyke, hoe bang wy voor hem zyn." Daarin wordt ook gesproken „van hoe vele *exemplaren* zy (de buiten boekverkoopers) tegens den tienden Juny gelieven te zyn gediend," en wordt „dezen jongen Boekverkoper" aanbevolen om „den penning te willen gunnen." In al de daarna verschenen Nrs. van het IVe deel, wordt ongeveer hetzelfde gezegd, en in N°. 50 wordt bij 't adres van Jac. Wolffers, bijgevoegd „in *Voetius* en *Cocceus* 2): die zekerlyk aanstoot zullen lyden naa hun dood".

We weten niet of dat V^e deel, of enkele Nrs. van dat deel, het licht zagen, en toch moeten wij dit aannemen. Immers, in de Resolutie van 28 Aug. 1722, hier voren geciteerd, wordt gesproken van „seeker gedrukt Papier, Amsterdamsche Argus genaamt, van den 10 Juny deeses jaars", en het vierde deel eindigt met 't nummer van 3 Juni, zoodat het Nr. van 10 Juni, ongetwijfeld het 1^e nummer van het 5^e deel is, dat dan zeker rarissime zal voorkomen. Nu lezen we wel aan 't slot van het laatste Nr., dat van 3 Juni, een N.B., van den volgende inhoud: „*Argus neemt met het besluit van 't vierde deel de vryheit, van zynen Lezer te bedanken voor de attentie, van vier jaren, met verzoek van zo wel te continueren als de Keizerinne van geheel Rusland, met het lezen van het vyfde deel, dat haar Majesteit ongetwyfelt zal*

1) Den prijs leeren wij kennen uit een N.B. achter N°. 1 van het 4^e deel: „*De Amsterd. Argus, drie delen Compleet, is alom by de Boekverkopers te bekomen voor 12 guldens 15 Stuivers contant; en elk deel bezonder, voor 4 guldens 5 stuivers, gebonden.*"

2) Ledeboer noemt in zijne „Alfabetische lijst", 1876, eveneens dit uithangteeken.

doen, want ze heeft door haren Gezant, den Prinse Couraquin, Argus doen verzoeken, zyn weeklijks Papier te continueren, dat hy doen zal met lust en yver, en te meer, omdat ik voel, niet van natuur te zyn gelyk de Slangen, want ik kan niet merken dat de stemme des faamroevenden Bezweerders de minste vat op my heeft; maar de Argus zal met duble naarstigheit voortaan werden uitgegeven by den Boekverkoper JACOBUS WOLFFERS, die woont in de Sant Lucie Steeg, bij de Pijpmarkt, daar de Argus vier delen Compleet, zo wel als allerlei Comptoirgoederen zyn te bekomen: de buiten Boekverkopers werden nochmaals verzocht te dier plaatsche aanschryvens te doen van hoe vele exemplaren zy weeklyks willen zyn gedient."

Omtrent Prins Kourakin lezen we in het 52^e nommer niets, tenzij het N.B., dat we afschreven, het verbod heeft uitgelokt. Dit is echter niet denkbaar. Wel vinden we verband in het noemen van zijn naam en van dien van Zijne Keizerlijke meesteres met het verbod, maar dat kan niet het geïncrimineerde artikel zijn, zoodat het nommer van 10 Juni 1722, het 1^e van het vijfde deel, bepaald het licht moet hebben gezien, maar tot zoo lang, dat wij een exemplaar in handen krijgen, moeten we zwijgen over den inhoud.

Om de algemeene strekking van den A. A. te doen kennen, geven wij de „Uitlegging van den Tytelplaet" voor het 1^e deel gevoegd en door J. Goeree 1) geteekend en in staal gebracht.

„Zie Argus luistren, naer 't verhael van 't snel Gerucht,
Dat hem, den Scorpioen aenwyzende in de lucht,
Vertolkt hoe Misverstand elks hart heeft ingenomen?
Hoe Eigeliefde, nooit gewoon de straf te schromen,
Met Scorpioenen dient gegeseld, voor al 't quaed,

1) Was schilder, graveur en dichter; hij leefde van 1673—1751. Als graveur muntte hij uit. Op zijn afbeeldsel vervaardigde hij deze regels:

„Wie vragen mogt naar Jan, na dat hij was verdweenen,
En in een geest herschept, die spieren heeft nog beenen;
Dus was hij van postuur, van oogen, neus en mond.
Geloof dit schilderij — 't is of hij voor u stond."

Dat die Misleidster van de zinnen steeds begaet,
 Gewoon den menschen schyn voor waarheit op te dringen,
 En hen tot snood bedryf en gruwelen te dwingen.
 Hij rust met d' elboog op een Sphinx, deze op een steen,
 Waer in de Waerheit staet gebeiteld, doch in 't klein;
 Om uit te drukken dat hy Raedslen zal verhalen
 Doch altoos zyn bestek naer Waerheits Wet bepaciën.
 En met zyn rechter hand houd hy de afbeelding, van
 Den grooten Phylosooph Pythagoras, een man,
 Wiens hoofd van Kettery en Fablen pleeg te kriellen;
 Dit beeld betekend hier 't verhuizen van de zielen,
 Want, Argus ziel, wiens lyf zig jeugdig hier vertoont,
 Is menigmael verhuist, en heeft wel eer gewoont
 In Philosophen, ook in Schilders en Poëten,
 In Wichlaers, Zieners, en in schrandere Schynprofeten:
 Voor hem legt Rabelais, Boileaux, en Juvenaël
 Drie menschenrossers, stout en scherp in hekeltael,
 Dees zyn de baken en drie vuren die hem lichten.
 Zyn vaste *fondament* zyn hunne Hekeldichten,
 Het ware voetspoor, daar zyn geest naer heeft getracht,
 En hy opstreven wil, ontbreekt zyn wil geen kracht.
 Zie hem eens letten op 't geen hem de Faem ontdekt,
 Terwyl een Sater vast het narrendekkleed trekt
 Van 's Werelds opper deel, verbaest, en als verslagen,
 Om dat niets van al 't geen hy ziet, hem kan behagen,
 Staroogende met ernst en aendacht op elk oord;
 Het Wichtje dat een gat door de oppervlakte boord,
 Draeit yvrig de Avegaer 1), en scherpt met ernst de zinnen,
 Om 's Werelds eigenschap, aerd en gestel van binnen,
 Regt te beschouwen, en te kennen, of 't kon zyn,
 Dat Waerheit wierd ontruikt de slaverny van Schyn:
 Een ouder Sater, die grimlachend' schynt te spotten
 Met hun nieuwsgierigheid, wyst op die kooi vol zotten.
 Hij kokermuuld 2), hij scherst, maakt grap en gril op gril,
 En steekt den draek met hem die haer verbeetren wil.
 Zie hoe hier Venus 't schoon bedekt. Cupied' verlegen,

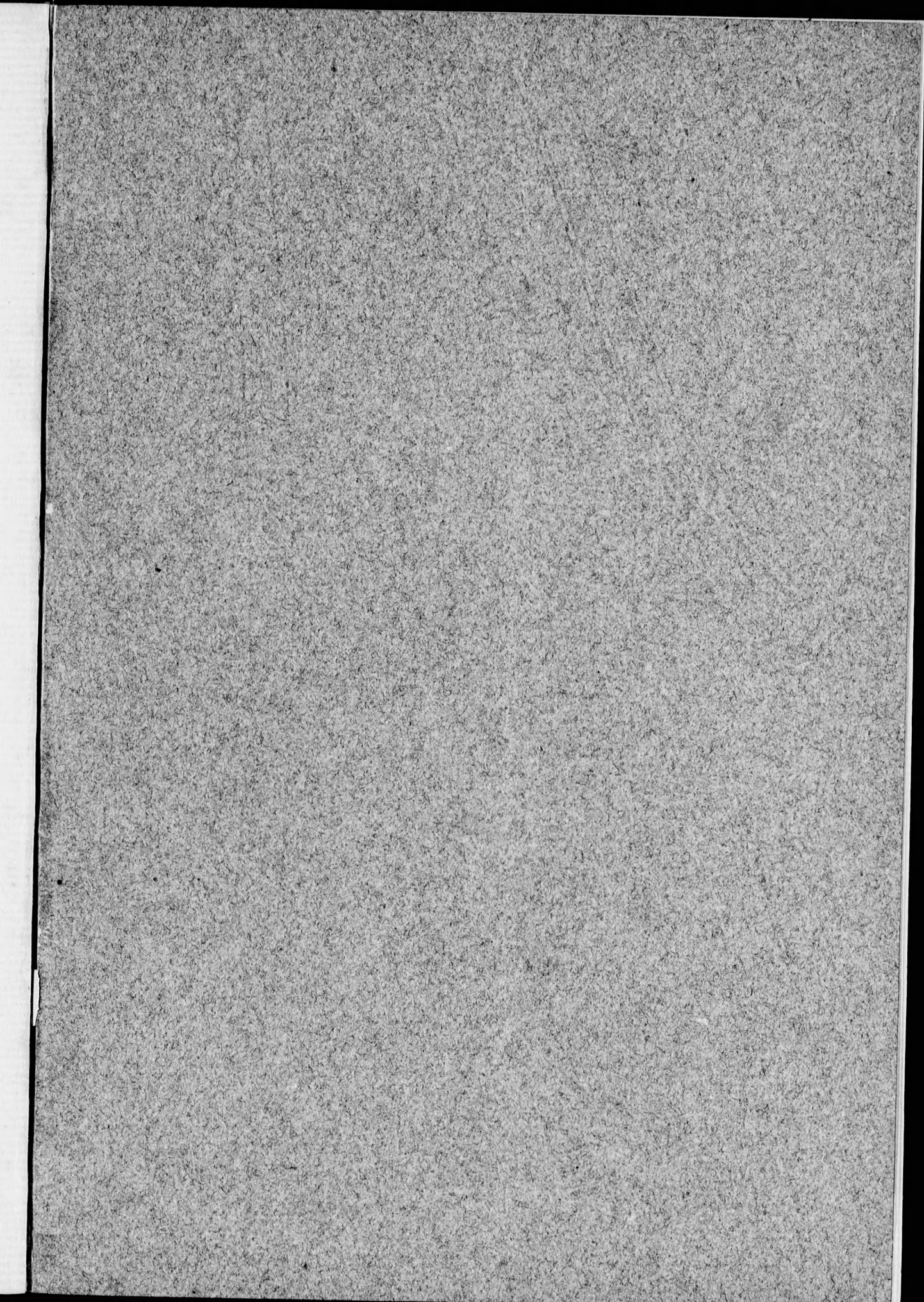
1) Een groote boor.

2) *Grimlachen*. Kil.; den mond in plooiën trekken, in den vorm van een geopenden koker (Weiland.)

By moeder heul zoekt, ter verschuilinge genegen,
 Omdat Pasquin 1), die niets ooit onbesproken laet,
 Met open oor en oog zo digte by hen staet,
 Omtrent de aenplakplaats van zyne Hekeldichten,
 Die in 't gemeen veel meer vermaken dan zy stichten.
 Wat d'Uil en 't Ezel mag beteeknen in dees Prent,
 Zal elk best weten, die zig zelf een weinig kent;
 Want zy die ernstig op hun doen en laten letten,
 Zien licht hun beeltenis in een dier twee *Portraits*."

Die titelplaat heeft een heele geschiedenis. Reeds in N°. 49 wordt in het bericht van de verandering van uitgever vermeld: „De Lezers zullen in 't kort kunnen bekomen, bij JOHANNES RATELBAND, en gemelte van EIJL, gelyk by alle de verdere boekhandelaars, die zig met den welstand van Argus *Amuseren*, een geplaatdrukt Tytelblad, dat zal werden gerekent, tegens twee *exemplaren*; die zig van het zelve ter verzendinge als anders, gelieft te dienen, kan verzekerd zyn, dat in 't kort zal werden *gespecificeerd*, wanneer men den *Titel* zal kunnen krygen; want, Argus heeft al zeer lang gewacht naar den Etser, en deze naar Gezondheit, die door Ziekte werd belet hem de *visite* te komen geven, waar toe ze enigszins schynt *geinclineerd*, doch ze *marcheerd* zeer traag & *à petit pas*." Achter N°. 14 van 13 Sept. 1719, heet het: „Argus adverteerd den Liefhebberen van zyne Waterbellen, dat den meester Etser hem heeft *geinformeerd*, dat hy door my, over een maand 't gemeen zal berigten, tegens wat tyd den tytel zal zyn te bekomen, met verzoek dat ik hem geen *fixe* tyd voor als noch wilde vergen, ter oorzake zulks noodzaaklyk zouw *contribueren* tot den groten bondel der Logenen, waar mede

1) Een aartsschalk; een bijtend, scherp vernuft; eigenlijk en oorspronkelijk de naam van een schrander en spotziek schoenlapper te Rome: Maestro Pasquino; hier de naam van een verminkt standbeeld op een zijkant van het paleis Braschi, waaraan men schimp- en spotschriften placht vast te hechten; van daar *pasquil*, schot-, schimp-, lasterschrift, en andere afgeleide woorden met gelijke beteekenis. Betrekkelyk M^o P. en de lotgevallen van zijn beeld is bij vele Italiaansche schryvers en ook in Fransche, b. v. *Le Magasin pittoresque*, année 1836. Tom. 15, pag. 17 etc., nog al wat te vinden.

WIJZE VAN UITGAVE.

VERBODEN BOEKEN, GESCHRIFTEN, COURANTEN,
ENZ. IN DE 18e EEUW. *Eene bijdrage tot de geschiedenis der haagsche
censuur*, door A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN, zal uitgegeven worden in
ongeveer 6 afleveringen van 3 vel druks, in roy. 8°. formaat, tegen
den prijs van *f* 1.25 de aflevering.

Een naamlijst van inteekenaren zal bij het werk gevoegd worden,
waarom men verzocht wordt naam en woonplaats duidelijk op te
geven.

Stoomdrukkerij — ROELOFFZEN & HÜBNER. — Amsterdam.

VERBODEN BOEKEN,
GESCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ.

IN DE 18^E EEUW.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER HAAGSCHE CENSUR,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

2^e Aflevering.

Uitgave der Vereeniging: „DIE HAGHE.”

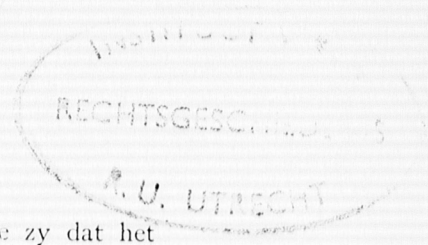
1896.

I N H O U D.

	Blz.
Argus (den Amsterdamse) van H. A. v. d. Burg.....	49
Beurssesstrijd tusschen Galenus en Baldus.....	70
Critique desinteressée des Journaux Litteraires, et des Ouvrages des Savans par une Societé de Gens de Lettres, Juillet, Aout en Septem- bre 1730.....	57
Fargué (J. F. la), de Hollandse Staatsman.....	85
Intentie van 't Hof om Libellen etc. aen de Boekverkopers gezonden, door hun aen het Hof te doen overgeeven.....	68
Keurdichten (Latijnsche en Nederduitsche) 8e deel.....	64
Lettres serieuses et badines sur les Ouvrages des Savans, et sur d'autres matieres, Tome Second, première partie.....	57
Merkwaardige Geschiedenissen van Anna Maria de Mailly, Hertoginne van Chateauroux, en minnaresse van Lodewijk de XV, Koning van Vrankrijk.....	91
Placaat teegens eer- en faamroovende Lasterschriften, Libellen of Pas- quillen.....	53
Postillon gedrukt in Duytsland.....	84
Resolutie , geen Missivens van de Ministers in de Couranten, enz.....	51
Resolutie , weegens de klagten van de Ministers van den Staat over het divulgeeren van haar Brieven etc.	81

	Blz.	Noot.
Armand de la Chappelle..	63	
Barre de Beaumarchais...	61	
Bidloo (Govert).....	69	3
Boetzelaer (Jacob Godefroy Baron van den).....	64	1
Bruys (Francois de).....	59	1
en	85	
Burg (Hermanus van den)	50	
Coeur (J. de).....	88	1
Çamusat (Denis Francois).	61	1
Duuren (Jan van).....	58	1
Fagel (François).....	51	3
Fargue (J. Thomas la)...	87	
Joly (Philippe Louis).....	60	3
Jong (Jacobus de).....	81	1
Kanneman (Joh. Wilh.)...	92	2
Kinschot (Mr. Gijsbert van)	65	4
Lom (Christiaan van).....	57	1
Mailly (Diane Adelaide de) Hertogin van Lauraguais	95	1
Mailly (Hortense Félicité) Markiezin de Flavacourt	95	2

	Blz.	Noot.
Mailly (Louise Julie de) Gravin de Mailly.....	96	1
Mailly (Maria Anna de) Hertogin van Chateau- roux.....	93	
Mieden (Mr. Adriaan v. der)	65	2
Nesle (Mesdemoiselles de).	93	
Nierop (Aelbracht).....	69	1
Pauw (Hadrianus).....	69	2
Pesters (....) resident der Staten.....	51	2
Rosa (....) Burgemeester van den Haag.....	68	1
Saurin (Jacques).....	62	
Slingerland (van) Raadpen- sionaris.....	78	
Tanjé (Pieter).....	51	1
Thol (Otto van).....	65	1
Townshend (Charles, Vi- comte).....	52	1
Uytwerf (Meyndert).....	66	1
Vreedecourier..	88	1
Weyerman (Jacob Campo) 80 en 88	88	1

hy zyne ziele dagelyks bezondigt: vat de rede zy dat het zo lang duurd, vrolyke Lezer, kan ik niet wel weten, maar ligt gissen, om dat my in de Schetse een Uil en een Ezel zyn voorgekomen, en die wil noch kan een verstandig man niet alle dagen maken; of mooglyk is hy bezig met te overleggen, onder welk van deze twee dieren hy mynen naam ofte de zyne zal plaatsen: maar *raillerie apart*, de Man is in staat om u te kunnen voldoen, gelyk hy my reeds heeft gedaan."

Een maand later wordt opnieuw beloofd: „de Tytelplaat zal binnen acht a tien dagen by de Boekverkopers zyn te bekomen, ze is ge-etst door J: Goeree, en Argus twyfelt niet of ze zal den Liefhebberen genoeg geven; 'k verzoek dat je niet schrikt, als ze u voorkomt, want men stroopt 'er de wereld den narrenhuit af, en boord 'er een gat in, om ze in haar binnenste te zien." Alweder uitstel, want eerst N°. 24 van 22 Nov. 1719 brengt de blijde tijding: „De Tytelplaat, met ene Uitlegginge en Opdragt, om voor 't eerste deel van de Argus te plaatsen, zal.... aanstaande Woensdag.... zyn te bekomen." Nadere berichten vinden wij dienaangaande niet; in elk geval de plaat is gekomen!

Karakteristiek is 't slot van N°. 1: „Argus, verzoekt met diepe reverentie, en verplichte beleeftheit, dat men zyne schriftuuren niet gelieve naa te drukken, alzoo hy, *par nécessité*, zoude zyn gedwongen, te resolveeren, van mondje toe te spelen, en zoo vaardig te eindigen, als zyne naadrukkers begonnen. Ook adverteert hy een yder, dat hy door zyne behandeling zal trachten te doen blyken, dat hy het *vulgair* 1) niet poogt te behaagen, en over zulks by den weg zal werden getrokken. Liever heeft hy op deze wyze beleefdelyk willen verzoeken, dan zig door zyne privilege dekken, onder belofte, dat, zoo men hem zyn verzoek toestaat, hy voor het intrest van zodanige, zyne geaffectioneerde, zal zorgen, met op deeze en geene gevallen iets te maaken, dat hen voordeeliger zal zyn, en in hun kraam, veel beter

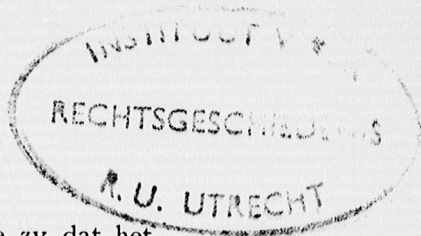
1) Dat is eene ijdele belofte, want er komen o. a. versjes in voor, die wel degelyk der platte gemeente welkom zullen zijn geweest.

I N H O U D

Argus (den Amsterdamse) van H. A. v. d. Burg.....	Blz.	49
Baurasestrijd tusschen Galenus en Baldus.....		70
Critique desinteressée des Journaux Littéraires, et des Ouvrages des Savans par une Société de Gens de Lettres, Juillet, Aout en Septembre 1730.....		57
Fargué (J. F. la), de Hollandse Staatsman.....		85
Intentie van 't Hof om Libellen etc. aen de Boekverkopers gezonden, door hun aen het Hof te doen overgeeven.....		68
Keurlichten (Latijnsche en Nederduitsche) 8e deel.....		64
Lettres sérieuses et badines sur les Ouvrages des Savans, et sur d'autres matieres, Tome Second, première partie.....		57
Merkwaardige Geschiedenissen van Anna Maria de Mailly, Hertoginne van Chateauroux, en minnaresse van Lodewijk de XV, Koning van Vrankrijk.....		91
Placaat teegens eer- en faamroovende Lasterschriften, Libellen of Pasquillen.....		53
Postillon gedrukt in Duytsland.....		84
Resolutie , geen Missivens van de Ministers in de Couranten, enz.....		51
Resolutie , wegens de klagten van de Ministers van den Staat over het divulgeeren van haar Brieven etc.....		81

	Blz.	Noot.		Blz.	Noot.
Armand de la Chappelle.....	63		Mailly (Louise Julie de)		
Barre de Beaumarchais.....	61		Gravin de Mailly.....	96	1
Bidloo (Govert).....	69	3	Mailly (Maria Anna de)		
Boetzelaer (Jacob Godefroy			Hertogin van Chateau-		
Baron van den).....	64	1	roux.....	93	
Bruys (Francois de).....	59	1	Mieden (Mr. Adriaan v. der)	65	2
en.....	85		Neslé (Mesdemoiselles de)	93	
Burg (Hermanus van den)	50		Nierop (Aelbracht).....	69	1
Coeur (J. de).....	88	1	Panw (Hadrianus).....	69	2
Camusat (Denis Francois)	61	1	Pesters (....) resident der		
Duuren (Jan van).....	58	1	Staten.....	51	2
Fagel (Francois).....	51	3	Rosa (....) Burgemeester		
Fargue (J. Thomas la)....	87		van den Haag.....	68	1
Joly (Philippe Louis).....	60	3	Saurin (Jacques).....	62	
Jong (Jacobus de).....	81	1	Slingerland (van) Raadpen-		
Kanneman (Joh. Wilh.)....	92	2	sionaris.....	78	
Kinschot (Mr. Gijsbert van)	65	4	Tanjé (Pieter).....	51	1
Lom (Christiaan van).....	57	1	Phol (Otto van).....	65	1
Mailly (Diane Adelaïde de)			Townshend (Charles, Vi-		
Hertogin van Lauraguais	95	1	comte).....	52	1
Mailly (Hortense Félicité)			Uytwerf (Meyndert)....	66	1
Markiezin de Flavacourt	95	2	Vredecourier.....	88	1
			Weyerman (Jacob Campo) 80 en	88	1

hy zyne ziele dagelyks bezondigt: wat de rede zy dat het zo lang duurd, vrolyke Lezer, kan ik niet wel weten, maar ligt gissen, om dat my in de Schetse een Uil en een Ezel zyn voorgekomen, en die wil noch kan een verstandig man niet alle dagen maken; of mooglyk is hy bezig met te overleggen, onder welk van deze twee dieren hy mynen naam ofte de zyne zal plaatsen: maar *raillerie apart*, de Man is in staat om u te kunnen voldoen, gelyk hy my reeds heeft gedaan."

Een maand later wordt opnieuw beloofd: „de Tytelplaat zal binnen acht a tien dagen by de Boekverkopers zyn te bekomen, ze is ge-etst door J: Goeree, en Argus twyfelt niet of ze zal den Liefhebberen genoeg geven; 'k verzoek dat je niet schrikt, als ze u voorkoomt, want men stroopt 'er de wereld den narrenhuit af, en boord 'er een gat in, om ze in haar binnenste te zien." Alweder uitstel, want eerst N°. 24 van 22 Nov. 1719 brengt de blijde tijding: „De Tytelplaat, met ene Uitlegginge en Opdragt, om voor 't eerste deel van de Argus te plaatsen, zal.... aanstaande Woensdag.... zyn te bekomen." Nadere berichten vinden wij dienaangaande niet; in elk geval de plaat is gekomen!

Karakteristiek is 't slot van N°. 1: „Argus, verzoekt met diepe reverentie, en verplichte beleeftheit, dat men zyne schriftuuren niet gelieve naa te drukken, alzoo hy, *par nécessité*, zoude zyn gedwongen, te resolveeren, van mondje toe te speelen, en zoo vaardig te eindigen, als zyne naadrukkers begonnen. Ook adverteert hy een yder, dat hy door zyne behandelinge zal trachten te doen blyken, dat hy het *vulgair* 1) niet poogt te behaagen, en over zulks by den weg zal werden getrokken. Liever heeft hy op deze wyze beleefdelyk willen verzoeken, dan zig door zyne privilege dekken, onder belofte, dat, zoo men hem zyn verzoek toestaat, hy voor het intrest van zodanige, zyne geaffectioneerde, zal zorgen, met op deeze en geene gevallen iets te maaken, dat hen voordeeliger zal zyn, en in hun kraam, veel beter

1) Dat is eene ijdele belofte, want er komen o. a. versjes in voor, die wel degelyk der platte gemeente welkom zullen zijn geweest.

te passe koomt. En in hoope dat men hem niet zal dwingen in de geboorte te moeten verstrikken, belooft hy, heden veertien 1) dagen zig weder, in deze ofte diergelyke *Equipe* te vertoonen, en wenst vooral wel te worden *gerecipieert*."

„Elk is nieuwsgierig," zoo zegt de Argus in zijn nummer van 22 November 1719, zijnde N°. 24, „om te weten wie Argus doch mag zyn, elk raad, en niemant begrypt dat de Persoon tot de zaak niets doet; dan is het eens een *Advokaat*, dan een *Doctor*, dan wederom een *Poët*, *insomma* elk meent het te raden en niemant weet het, en vermits dat onderzoek van Duidschen en Walen, Zeeuwen en Vlamingen my verveeld, ben ik te rade geworden de nieuwsgierige wereld uit den droom te helpen, en te *informer*en dat Argus een Schipper is."

Een schipper zeker niet, maar dat het een Poët was had men niet zoo heel ver mis. Arrenberg-Abcoude vermeldt het, en Mr. Sautijn Kluit toont het nader aan, dat de schrijver was een zekere van den Burg. Deze, geboren te Amsterdam 14 December 1682, en aldaar overleden 10 Februari 1752, wordt door v. d. Aa een brood-poët genoemd, die het publiek met bruilofts- en verjaargedichten geriefde, en overigens eene vroolijke, zorgelooze, losse ziel, liefhebber van Wijntje en Trijntje was, even als zijne tijd- en stadgenooten Jan Goeree en Robbert Hennebo. Dat Goeree, de graveur-dichter, de titelplaat maakte is een bewijs te meer, dat deze v. d. B. den Argus schreef.

Jeron. De Vries, in zijn *Proeve* enz. zegt van v. d. B., dat de *Mengeldichten*, met de meeste levensgeesten voorzien waren. Zelfs vertoonen zich deze hier en daar in een luchtig en bevallig gewaad.

Onze Argusschrijver schijnt zich ook zoo wat op allerlei gebied te hebben bewogen en gewaagd. Een kluchtspel: *de gehoornde Schout*, Klinkdichten, Minnezangen, Zedige bijschriften, een Bloemhof van Gebeden, Nagedachten op Joost van den Vondel, ja, zelfs eene berijmde vertaling van Justinus volgden, of

1) Tot aan 3 Aug. verscheen de A. A. om de 14 daag.

gingen zijn Argus vooraf, en hem viel zelfs de eer te beurt dat zijn beeltenis door Tanjé 1) werd vereeuwigd. Niettemin is de Argus het eenige geschrift wat zijn naam doet leven, en vooral in een werk als dit niet onvermeld mag blijven. Immers werd, — zie weder Sautijn Kluit, en Weijerman vermeldt ook 't feit, ofschoon niet geheel juist, — het nommer van 10 Juni niet alleen verboden, maar ook verbrand. Men vergenoegde zich dus niet alleen met interdiceeren en ophalen, maar het werd zelfs, zooals Weijerman het uitdrukt: „opgeoffert aan het element des vuurs”. Dit geschiedde te Muiden, wijl „de auteur”, volgens mededeeling der Gedeputeerde Staten van 17 September 1722, „te Muiden woonde en men dus niets tegen hem had kunnen beginnen.” De drukker was echter gestraft met „suspensie van zijne drukkerij voor den tijd van zes weken.” De Staten begrepen toen hiervan kennis te moeten geven aan den Drost van Muiden, en dezen te gelasten tegen den auteur te procedeeeren overeenkomstig de plakkaaten van den lande.

„En zoo is het dan ook geschied”, zeggen wij ten slotte met den Heer Sautijn Kluit.

„De Raadpensionaris heeft ter Vergadering gerapporteert, de consideratien en het advis van de Heeren haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden, hebbende, in gevolge en tot voldoeninge van de Resolutie commissoriaal van den 13 deeses, geëxamineert en overwoogen het geen is vervat in de Missive van den Heer Pestors 2) van den 5 deeses, geschreeven aan den Heer Griffier Fagel 3): te weeten, dat den Lord Towns-

16 Oct.

1723

1) Pieter Tanjé, voornaam plaatsnijder, 1706—1761. Hij volgde Houbraken na, waarin hij zoo goed slaagde, dat alleen de naanteekening hun werk onderscheiden kan.

2) Pestors, Resident der Staten aan het Hof van Brussel. Zie over hem nader *Wagenaars* Bijv. deel XVIII, bl. 92.

3) François Fagel. 1659—1746. Van Haren zong van hem in zijn *Geuzen*
Dit 's Fagel, kunstig uitgehouwen,
Met list in wit albast gevat;
Die man, die zestig jaar 't vertrouwen
Van Neêrland en Euroop bezat.”

De beroemde beeldhouwer Xavery heeft die beeltenis vervaardigd.

hend 1) hem nogmaals hadde versogt, dat het geene sijne Majesteit hem in vertrouwen hadde believen te antwoorden op het subject van sijne commissie, niet mooge werden rugtbaar gemaakt, gelijk sijne Majesteit met onaangenaamheid hadde geremarqueert uit sommige publique Nouvelles, in het reguard van de eerste audientie van hem heer Pesters, het welk hy hoopte dat voortaan soude kunnen werden belet, alsoo een Minister door diergelijke divulgèering seer wierde gediscrediteert.

„En hebben de gemelde Heeren Gecommitteerden voornamentlyk gereflecteert op hetgeen by haar Hoog Mog. Resolutie van den 9 deeses by deese occasie is gerequireert.

„Waar op gedelibereert zynde, is goedgevonden en verstaan, dat Burgermeesteren en Regeerders van de respective Steeden deeser Provintie sal werden aangeschreeven, ten einde op de wyse die sullen oordeelen de efficacieuste (meest afdoende) te zyn, aan de Courantiers en Nieuwschryvers, nu aldaar zynde, en die sig na deesen mogten opdoen, te verbieden, over het formeeren van haar Couranten of Nouvelles, op wat naam deselve ook mogten werden uitgegeeven, te correspondeeren met eenige Ministers van deesen Staat buiten 's Lands, of met der selver Secretarissen, Amanuensen, Klercken of andere Bedienden, directelyk of indirectelyk: nog ook in der selver Couranten of Nouvelles te insereeren eenige Missiven van de gemelde Ministers, in het geheel of ten deele, alschoon sy soodanige Missiven door andere weegen als van de Ministers, der selver Secretarissen, Amanuensen of andere Bedienden mogten hebben verkreegen. En voorts aan deselve Courantiers en Nieuwsschryvers wel strictelyk te beveelen, dat, in gevalle bevonden mogte werden den teneur van soodanige Brieven in het geheel of ten deele in der selver Couranten of Nouvelles gebragt te zyn, en sy souden sustineeren niet geweeten te hebben, dat het waaren Copien of Extracten

1) Charles, vicomte Townshend, homme d'Etat anglais, 1676—1738. Il se rendit avec des pouvoirs extraordinaires à la Haye, et attacha son nom à un traité secret (barrier treaty). Il fut un ministre capable, et surtout un habile diplomate. (Didot, Biogr.)

van soodanige Missiven, sy den auteur souden moeten bekend maaken, sonder het op eenig pretext te moogen difficulteren: En voorts generalijk sig te wagten van in haare Couranten of Nouvelles eenige saaken te brengen, of expresien te gebruiken, die offensie buiten of binnen 's Lands souden moogen geeven.

„En dat Burgemeesteren en Regeerders van de respective Steeden wyders sullen verbieden, en met'er daad beletten, dat geene Missiven van Ministers van deesen Staat, nog Resolutien, nog Acten van Staat in Koffyhuisen en andere publicque plaatsen te leesen werden gegeeven, of voor de hant gelegd.

„En eindelijk, dat de Heeren Burgemeesteren en Regeerders de Heeren haar Edele Groot Mog. Gecommitteerde Raaden sullen adverteeren, als aan haar over eenige van de voorschreeve pointen, binnen haar Stad, iets van importantie sal voorkoomen.

„En werden de Heeren Gecommitteerde Raaden versogt en geauthoriseert, om, als haar deesen aangaande ietwes sal voorkoomen, dat tegen de gemelde ordres komt aan te loopen, daar van aanstonds kennisse te geeven, aan de Magistraat van de Plaatse daar het voorvalt, met bevel van weegen haar Edele Groot Mog., van daar tegens convenable ordres te stellen, of ook wel na geleegenthed der saake tegen de schuldige te doen procedeeren, en in allen gevalle de Heeren Gecommitteerde Raade te berigten, wat daar van sal zyn voorgekoomen, en wat daar tegen sal zyn gedaan.” (Groot Placaet-Boeck. Zesde deel. Resolutie, geen Missivens van de Ministers in de Couranten, myden van offensien, geen Resolutien in Koffyhuisen te laten leesen, den 16 October 1723.)

„Den Praesident en Raaden over Holland, Zeeland en Vriesland, Alsoo tot kennisse van den Hove is gekoomen, dat seedert een geruimen tyd herwaards, en wel bysonderlijk in deese tyden de licentie op een seer vuile en exorbitante wyse wederom is toegenoomen, in het maaken, uitgeeven,

21 Jan.

1726

- drukken en dissemineeren van eer- en faamroovende Lasterschriften en Pasquillen, daar inne selfs niet ontsiende, de saaken van Religie, nog hun ook onthoudende van aan te tasten en te publiceeren saaken van Staat en van Regeeringe, niettegenstaande daar tegens by soo meenigvuldige Placaaten van haar Edele Groot Mog. de Heeren Saaaten (*sic*) van Holland en Westvriesland, en ook van ons met de alderuiterste ernst is voorsien, en dat vervolgens deese stoute onderneemingen niet anders kunnen werden aangemerkt, als voor seer verregaande Actens van vilipendie (geringschatting), quetse en veragtinge, de Hoogheid van den Lande raakende.

„SOO IS 'T, dat wy nogmaals daar over den yver van de Justitie willende doen sien, waar van de prompte poursuite en executie, sonder eenige conniventie of agterlijkheid sal werden betragt, uitgevoerd en te werk gesteld, hebben goedgevonden wederom op nieuws te interdiceren en te verbieden, soo als wy interdiceren en verbieden by deesen, het maaken, uitgeeven, drukken, divulgeeren en dissemineeren van eenige eer- of faamroovende Lasterschriften, Libellen of Pasquillen, als meede het drukken en publiceeren van Geschriften over saake van Religie en Staat, die deselve in eenige respecten soudon kunnen chocqueeren, hinderlijk of nadeelig zyn, en ten dien einde wel expresselijk te beveelen, soo als wy ordonneeren en beveelen by deesen, dat niemand wie het ook zy sig sal hebben te verstouten, eenige Geschriften van wat natuur deselve ook moogen zyn, uit te geeven, of te doen drukken, ten zy dat het Origineel door den Autheur of Uitgeever, die ook bekend moet zyn, is geteekent, en voor soo veel die Geschriften, saaken van Religie, of van Staat en Regeeringe betreffen, daarenboven gemunieert (voorzien) met de permissie of autoriteit daar omtrent na de ordre van den Lande vereischt.

„Dat niemand van de Drukkers binnen deese Landen, sig sal onderwinden eenige Geschriften te drukken, ten zy geteekent en gequalificeert als boven, welke teekeninge en qualificatie syluiden altoos sullen moeten bewaaren, en gehouden zyn, sulks gerequireert werdende, te exhibeeren.

„Dat ook geene van de Drukkers hun sullen hebben te vervorderen eenige gedrukte Papieren, van wat natuure die ook moogen zyn, uit haare Drukkeryen te voorschyn te brengen, min te debiteeren, versenden of te verkoopen, ten zy voor deselve gesteld en gedrukt zyn haare naamen en plaatse haarer wooninge, sullende by manquement van dien, de Drukkers als Autheurs daar van worden geconsidereert.

„Dat een iegelijk sig ook sal hebben te wagten, eenige gedrukte of ongedrukte Libellen van buiten koomende te ontfangen, of by inadvertentie (nalatigheid) ontfangen hebbende te debiteeren of te divulgeeren.

„Dat ook niemãnd, wie het zy, sal hebben te bestaan, eenige gedrukte Papieren van natuure als boven, en waar voor de naam en woonplaatse van den Drukker niet sullen weesen gesteld, te koopen, te handelen, in het openbaar of bedektelyk te hebben, te houden of te vertoonen, en nog minder te dissemineeren en verspreiden, of te doen dissemineeren en verspreiden, alles directelyk of indirectelyk.

„Maar dat in tegendeel een iegelijk sal gehouden zyn, wanneer tot syne kennisse koomen, eenige van de voorschreeve verboode Geschriften of Libellen, gedrukt of ongedrukt, het zy binnen of van buiten deese Landen, deselve aanstonds aan te geeven, of bekend te maaken, mitsgaders indien hy deselve magtig is, over te geeven, beneffens de denunciatie (aanwijzing) van den Autheur of Houder van deselve, indien hy sulks weet, aan den Procureur Generaal of aan de respective Officieren van de Plaatsen alwaar sulks sal koomen voor te vallen.

„Lastende en beveelende hier meede den Procureur Generaal, mitsgaders de respective Officieren binnen deesen Lande wel scherpelyk te letten, dat de voorschreeve beveelen in het generaal of in eenige pointen van dien niet werden overtreedden, nemaar in alles stricktelyk en preciselyk werden agtervolgt en nagekoomen, sonder daar van te blyven in gebreeken, en sulks tegens de Overtreeders met alle rigeur te procedereen, niet alleen tot de straffen by de voorige Placaaten 1) daar

1) Zij zijn van 20 Dec. 1581, 21 Nov. 1584, 9 April 1587, 27 Nov. 1587,

tegens gestatueert, maar ook ter oorsaake van de opiniatriteit en hartnekkigheid, waar meede (niettegenstaande soo veele geëmaneerde Placaaten) in deese quaadaardige en crimineelen handel daagelijks werd gecontinueert, selfs tot hooger straffen, het zy van bannissement of aan den lyve, en ook tot confiscatie van Goederen, soo als na exigentie (naar eisch) van saaken, bevonden sal werden te behooren, blyvende den Procureur Generaal wel specialijk gelast tegens de nalaatige Officiëren in dit stuk het regt van de hooge Overigheid alomme binnen deese Provintie ten uitersten te behertigen en waar te neemen.

„Gedaan in den Raade den 21 January 1726. Onder stond, My present. Geteekent, *Joan Thierry*.” (Groot Placaet-Boeck. Zesde deel. Placaat teegens eer- en faamroovende Laster-schriften, Libellen of Pasquillen, den 21 January 1726.) 1)

26 Juli

1731

„Den President en Raaden over Holland, Zeeland en Vriesland. Alsoo tot kennisse van den Hoove is gekoomen, dat seekere *François de Bruys*, geboortig van Macon in Bourgongne, en sig eenigen tyd alhier in den Hage onthouden hebbende, in den voorleeden jaare 1730 heeft onderstaan uit te geeven en met den druk gemeen te maaken een seeker Boekje in duodecimo in de Fransche Taale, en geintituleert,

27 Aug. 1608, 19 Juni 1618, 16 Mei 1619, 4 Mei 1624, 18 Oct. 1646, 17 Jan. 1650, 22 Maart 1651, (Groot Placaet-Boeck I); van 18 Mei 1657, 29 Sept. 1660, (G. P. B. II); Resolutiën van 9 April 1675, 4 Sept. 1659, 22 Maart 1661, Plac. van 9 Maart 1669, Publicatie van 6 Oct. 1672, Plac. van 26 Sept. 1675, 28 Nov. 1681, (G. P. B. III); van 24 Juni 1684, Res. van 28 Febr. 1686, Plac. van 29 Dec. 1688, 18 Jan. 1691, 27 Jan. 1691, (G. P. B. IV), en van 9 Dec. 1702, (G. P. B. V.)

1) Zonder daarvan een regel te willen maken, meenden wij een paar plak-katen, tegen het in het algemeen bekend maken in couranten van Staatsstukken en het drukken of verspreiden van Libellen, te mogen inlasschen. Uit de noot op de vorige bladz. kan men zien, dat telkens nieuwe plak-katen en resoluties noodig waren, om daaraan paal en perk te stellen, niettegenstaande zelfs bij elk verbod van een bepaald geschrift, daarop werd gewezen. Slechts dan, wanneer zij ons om de een of andere reden belangrijk voorkomen, zullen wij die stukken over-nemen, vooral ook om herhalingen te vermijden. Wij zullen later nog wel gelegenheid hebben om de datums dier plak-katen en resolutiën na 1726, te noemen, terwijl wij in onze inleiding daarbij in het bijzonder zullen stilstaan.

Critique desinteressée des Journaux Littéraires, et des Ouvrages des Savans, par une Societé de Gens de Lettres, Juillet, Aout et Septembre 1730, Tome troisième, gedrukt in den Hage by Christiaan van Lom 1),

en daar inne te doen insereeren een Articul, geintituleert. *nouveaux éclaircissements sur l'affaire de Mr. Saurin*, waar by niet alleen op een seer vuyle en lasterlijke wyze werden getraduceert (doorgehaald) de proceduuren en Decreeten van de Waische Synode, soo tot Campen in de maand Mei 1730, als naderhand in de maand Augusty des selven jaars alhier in den Hage gehouden, aantastende niet alleen de saaken en materien van Religie daar by verhandeld en afgedaan, maar ook chocqueerende de Persoonen, die als Leeden van die Kerkelijke Vergaderingen deselve hebben geassisteert, en over de afgedaane pointen aldaar hebben geoordeeld, behalven nog andere passages, waar by met den dienst en Bedienaars van het Predikamt opentlijk werd de spot gedreeven, en waar by wyders pagina 150 werden gevonden deese navolgende stellingen en proposition: *l'Ecriture nous apprend, que Dieu a loué et recompensé quelques saints Personnages, qui ont déguisé la vérité pour de bonnes fins; d'ou l'on peut conclure évidemment, que Dieu approuve ces petits artifices, s'il les approuve il seroit contradictoire de supposer, qu'ils repugnent à Sa Sainteté*"; en al verders, „d'ailleurs il est incontestable, que le mensonge officieux est de droit naturel, donc il n'est point contraire à la Sainteté de Dieu d'ordonner aux Hommes de s'en servir. Dat meede in een seeker Boekje, geintituleert:

Lettres serieuses et badines sur les Ouvrages des Savans, et sur d'autres matieres, Tome

1) 1700—1735. Volgens de opgave van Ledeboer in zijn: *De Boekdrukkers*, enz., een beroemd boekverkooper-uitgever, drukker en auctionator.

Second, première partie, gedrukt alhier in den Hage by Jean van Duuren 1),

waar van eene *Barre de Beau Marchais* en onlangs zynde geworden Lidmaat van de Universiteit van Leiden, gesegt word den Auteur te zyn, en aldaar pagina 21 gevonden word deese uitdrukkinge: *Ces Illustres sauront donc que s'il est permis en certains cas aux Hommes de mentir, comme on le prouve dans la dissertation sur le mensonge, il faut qu'en certains cas mentir ne repugne point a la Sainteté de Dieu, puisque ce qui y repugne ne peut jamais devenir legitime*: En nademaal de voorschreeve stellingen en propositien niet anders kunnen werden aangemerkt als te weesen ten uitersten schandaleus en strydig met de Heiligheid en Eigenschappen van God Almagtig, en ten uitersten gevaarlijk voor de Menschelijke saamenlevinge, welkers fundamenten zyn de waarheid en de goede trouw, en vervolgens die niet kunnen werden getolereert in een Land van Justitie, en waar in de suyvere Christelijke Gereformeerde Religie geleerd wordt.

„SOO IS 'T, dat Wy daar over met een regtveerdige indignatie zyn aangedaan, en den yver van de Justitie daar omtrent willende doen sien, lasten en beveelen bij deese Onse Publicatie den Procureur Generaal van den Hove, alle de Exemplaren van het voorschreeve derde Deel van de *Critique des-intéressée*, als meede van de *Lettres serieuses et badines*, Tome 2, première partie, te doen ophaalen en onder den Hove te doen brengen, om te werden gesupprimeert; interdicceeren voorts alle Boekverkoopers en Drukkers, eenige Exemplaren daar van te verkoopen of agter te houden, alles op poene van arbitrale correctie.

„Verbiedende verders wel expresselijk allen en een iegelijk, de Saaken, by de respective Synodes of andere Kerkelijke Vergaderingen deeser Landen verhandelt en gereguleert, het

1) 1717—1770. Een kloek drukker. Zie vooral over hem *Ledeboer, de Boek-drukkers*, enz.

zy by de reeds gehoudene, of de in het toekomende te houden Synodus of Vergaderingen, door eenige Geschriften aan te tasten, of de Persoonen, gemelte Synodus en Kerkelijke Vergaderinge gecomposeert hebbende, over hare conduites of advisen te traduceeren of te carpeeren (laken) in eenigerlei manieren, sulke Geschriften te dissemineeren, veel minder deselve te drukken of doen drukken, op poene dat soo wel teegen de Schryvers als Drukkers sal werden geprocedeert tot het infligeeren (opleggen) van soodanige straffe, als teegen Perturbateurs (verstoorders) van de gemeene ruste der Kerke deeser Landen, by den Hove of andere Justicierien bevonden sal werden te behooren.

„Lastende en ordonneerende by deesen den eersten Deurwaarder van den voorschreeven Hove, deese ter Puye van den Hove te publiceeren en affigeeren daar sulks van nooden weesen sal, en men gewoon is te doen.

„Gedaan in den Raade den 26 July 1731. Onder stond, In kennisse van my. Was geteekent, *Joan Thierry*.” (Groot Placaet Boek. Zesde deel. Publicatie, raakende seekere aanstootelijke Boeken, den 26 July 1731.)

Hatin noemt in zijn Bibl. de la presse, etc. de beide werken en voegt bij de Critique désintéressée etc. de volgende regelen: „Par François Bruys 1), auteur famélique, principalement connu par une Histoire des papes 2) qui eut à son apparition un succès de scandale. Fut supprimée par arrêt de la cour de Hollande pour avoir pris avec trop de vivacité le parti de Jacques Saurin contre Armand de La

1) 1708—1738. Il étudia les humanités chez les moines de Cluny, et la philosophie chez les pères de l'Oratoire à Notre-Dame-des-Grâces, en Forez. A la Haye, ou il alla en 1728, il se fit protestant. En 1736 revenu en France il y abjura le protestantisme. Didot, Biogr.

2) *Histoire des papes depuis s. Pierre jusqu'à Benoît XIII*, la Haye 1732—34, 5 vol, in 4°, volgens Decreet van 11 September 1758 verboden, volgens den *Index librorum prohibitorum sanctissimi domini nostri Pii IX. Romae 1877*. Barbier zegt, dat de eigenlijke auteur is, „un bénédictin de la congrégation de St. Maur.”

Chapelle 1) en faveur du mensonge officieux. Obligé de quitter la Hollande, Bruys alla fonder à Utrecht un Postillon que nous retrouverons parmi les journaux politiques 2). L'abbé Joly 3) a publié en 1751 des Mémoires, historiques, critiques et littéraires par feu M. Bruys, avec la vie de l'auteur et un catalogue de ses ouvrages." In de *Nouvelle Biographie générale de Didot*, lezen wij daaromtrent nog: „Et cependant il fut abandonné dans cette affaire (qu'il avait pris le parti de Saurin) par celui qu'il défendait: dans une lettre adressée aux gazettes le 7 October 1730, S. déclarait formellement n'avoir aucune part à l'ouvrage de Bruys. Dien brief vinden wij in de „s Gravenhaegse Maendagse Courant A°. 1730 N°. 121", in 't Fransch, en de vertaling daaronder: *Comme depuis l'impression de mes Discours sur l'Histoire Sainte, il a paru divers Ecrits sous les noms de Lettres Serieuses et Badines; Critique Desinteressée des Journaux, et autres, dans lesquels on a entrepris l'apologie de ma Doctrine; je crus devoir prier Mr. Bonvoust, Pasteur de l'Eglise Francoise d'Utrecht, d'assurer le Synode tenu à la Haye au mois d'Aout 1730, que je n'avois aucune part directe ni indirecte aux susdits Ecrits. Je réitère ici la même déclaration, nonseulement à l'égard des Ecrits qui ont été publiez avant la tenue de ce Synode, mais même à l'égard de ceux qui ont été publiez depuis ce temslà, nommement le troisieme Volume de la Critique Desinteressée des Journaux, qui vient de paroître, et qui avoit été annoncé dans les Gazettes. A la Haye le 7 Octobre 1730. Saurin.*"

1) Zie over dezen predikant de levensbijzonderheden van J. Saurin in den tekst. Wij voegen er naar Hatin bij, die hem een „célèbre ministre de la religion réformée" noemt, dat hij de „Bibliothèque anglaise", vervolgde, door Michel de la Roche op touw gezet. Hij was ook een ijverig medewerker aan andere *recueils littéraires*.

2) Le Postillon, ouvrage historique, critique, politique, moral, littéraire et galant, par Francois Bruys. Utrecht, 1733—1736. 4 vol. in 12°.

3) Philippe Louis Joly, philologue français, 1712—1782 On a de lui e. a. *Remarques critiques sur le Dictionnaire de Bayle*. Cet ouvrage, dit M. Qué-rard, est le fruit de recherches immenses et d'une patience infatigable (Didot, Biogr.)

Wat aangaat de Lettres Sérieuses et badines sur les ouvrages des savants et sur d'autres matières, par La Barre de Beaumarchais, Camusat, etc. La Haye, 1729, 8 vol. in-8; 1740, 12 vol. in-12, schrijft Hatin : „Ces lettres „composées, dit le *Gla-nneur historique* du 2 Aout 1731, par un certain qui se fait appeler Barre de Beaumarchais, cidevant chanoine de Saint Victor à Paris, à présent écolier en médecine dans l'académie de Leyde, quoique marié et âgé de plus de trente-cinq ans”, étaient dirigées contre les faiseurs de rapsodies politiques et littéraires dont la Hollande abondait. Elles furent supprimées par arrêt de la cour suprême de Hollande du 26 juillet 1731, en même temps que la Critique désintéressée de François de Bruys, „etudiant de Genève demeurant à La Haye pour avoir soutenu des propositions scandaleuses au sujet du mensonge officieux.” On doit encore à la Barre de Beaumarchais: „Amusements littéraires, ou Correspondance politique, historique, philosophique, critique et galante. Francfort, 1739, 3 vol. in-12.””

Eenigszins uitvoeriger is Hatin, in les gazettes etc., waar hij spreekt van 5 vol., en Camusat 1), etc.” niet noemt. Hij schrijft daar: „„On s'efforce, disait la *Critique désintéressée*, de faire passer ces Lettres pour un journal littéraire, parce que les auteurs joignent à plusieurs reflexions énigmatiques des extraits de quelques livres nouveaux; mais cet ouvrage roule presque tout sur des démêlés de particuliers à particuliers; on n'y trouve que des particularités injurieuses qui servent à caracteriser certains auteurs.”” Le *Nouvelliste du Parnasse*, sous ces mêmes réserves quant au fond, mais des deux premiers volumes seulement, où il n'est guère

1) Denis François C. — L'auteur principal du journal *Mémoires historiques et critiques*, est auteur d'une histoire ou plutôt d'un projet d'histoire des journaux. Il en avait publié une ébauche en 1716, à peine âgé de 22 ans. Son projet était de faire l'histoire de tous les journaux depuis leur origine, avec un abrégé de la vie des auteurs de chaque journal, etc. etc. Mais, absorbé par d'autres préoccupations, et prévenu par une mort prématurée, il n'alla pas plus loin que l'histoire du *Journal des savants* et quelques notes sur cinq ou six autres ouvrages périodiques, imprimé à Besançon en 1719. Nouv. Edition. Amsterdam 1734. (Hatin.)

parlé, en effet, que des aventures secrètes des écrivains hollandais et de leurs querelles particulières, et où les faiseurs de rapsodies politiques et littéraires sont accablé de railleries, n'hésite pas à reconnaître le mérite de ce recueil, écrit avec feu, bien que le style se sente un peu de terroir. L'auteur, dit-il, a du talent pour railler agréablement et pour traiter avec succès les matières sérieuses."

Bij *La Quintessence*, waaraan hij eenige bladzijden wijdt, schrijft hij nog: „L'auteur de ces Lettres (*Lettres sérieuses et badines*, avait été le collaborateur de Rousset au *Mercur historique*, et en avait reçu, paraît-il, d'importants services; mais la jalousie les avait ensuite brouillés, et on les vit bientôt se jeter mutuellement à la tête les plus violentes injures."

Over Jacques Saurin, tegen wien voornamelijk deze verboden geschriften liepen, zouden wij bladzijden kunnen schrijven. Tot beter begrip van het verbod is het echter genoeg te vermelden, dat deze begaafde kanselredenaar, van wien Prof. Oosterzee een beeld ontwierp, den 6 Jan. 1677 te Nismes werd geboren, en met den grootsten bijval, van 1705 tot aan zijn dood, 30 Dec. 1730, het predikambt bij de Waalsche gemeente te 's Gravenhage vervulde. Wat aangaat de quaestie, waaromtrent de geschriften handelen, ontleenen wij aan v. d. Aa het volgende: „Ten allen tijde scheen er tusschen Saurin en de overige Haagsche predikanten, zoo al geen verwijdering, ten minste een zekere afstand bestaan te hebben. Intusschen bleef het bij dezen meestal stilzwijgenden en verborgen tegenstand niet. Men bracht tegen zijn verhandelingen: *Discours historiques, critiques, theologiques et moraux, sur les événements les plus mémorables, du Vieux et du Nouveau Testament*, bekend onder den naam van den bijbel van Saurin, in, dat hij vele proeven van belezenheid, maar weinig van zelfstandig onderzoek gaf, en wel verschillende gevoelens van anderen over betwiste punten vermeldde, maar zich vaak met de meeste zorgvuldigheid wachtte om beslissend zijne meening te zeggen, en de verkettering van Saurin over een vraagpunt der zedeleer verbitterde zijn laatste

levensjaren. Bij de behandeling van Davids zalving door Samuel, beantwoordde hij de bedenking, hoe het mogelijk was, dat de Heer, behoudens de waarheid, aan dezen zijnen dienaar gelasten kon de eigentlijke reden zijner komst te verbergen, en enkel te zeggen, dat hij verscheen om te offeren. Hij lostte die zwaarigheid op in een afzonderlijk onderzoek: *Dissertation sur le mensonge*. 2^e Ed. La Haye, 1730, 8°, waarin hij naar het scheen de noodleugen niet onvoorwaardelijk afwees, en opzettelijk aanwees hoe de Allerhoogste, zonder Zijne aanbiddelijke volkomenheden in eenig opzicht te kort te doen, de waarheid in dit geval kon verbloemen. Zijn ambtgenoot Armand de la Chapelle zocht in een tal van fijne sophismen Saurins verhandeling over den leugen te doen voorkomen als een hoogst lichtzinnig geschrift, dat den godsdienst aan den spot der ongeloovigen blootstelde, en Saurin zelven als een godlasterlijk mensch, die God tot een leugenaar maakte. De zaak kwam voor de Synode te Kampen en te 's Hage, en eerst nadat de Synode een wenk van hooger hand had ontvangen om aan dien twist een einde te maken, ontving hij, vier maanden voor zijn dood, een schriftelijke eerherstelling."

Tot de leugen-quaestie behooren nog de volgende geschriften:

Lettre circulaire du Consistoire de Leide en date du 14 Juillet 1730, concernant la Dissertation de M. Saurin sur le Mensonge. Extrait du Régistre des Resolutions de la Cour de Holl., Vendredi 27 Juillet 1731 sur la Requête d'Armand de la Chapelle (concernant la même affaire) en Holl. et Franc. 4°; Apologie pour les Synodes et pour Mr. Saurin, etc. par Jer. Frescarode, Past. et Prof. à Rotterdam. Rott. J. D. Beman. 1731. Verdediging van d. W. Synode en van d. Hr. Saurin, etc. Rott. 1731. Réflexions sur la Declaration Mr. Saurin a donnée au dernier Synode; et idée juste qu'on doit avoir de l'Apologie pour ce Pasteur, composée par Mr. Jer. Fr., par un des pasteurs de l'Egl. Wal. de Leide, Leyden 1731.

V. d. Aa roemt Saurin omdat hij, als *ministre des nobles* aangesteld zijnde, niettemin ijverig was in het vriend en

helper zijn der armen. Hij gaf het voorbeeld van onbekrompen weldadigheid, en achtte het zich geen last maar een lust om als pleitbezorger der behoeftigen bij de rijken en aanzienlijken op te treden. Wij vermelden dit, omdat een schandaal-proces aanhangig is geweest over een erfenis, die aan S. was toebedeeld, ten nadeele van een broeder, van zekeren rijken koopman Lambert. Aan die zaak hebben wij 't volgende geschrift te danken: Réponse au Factum du Sieur Vincent Lambert. Rott. 1726. La Haye 1727. Hoewel S. het proces won, verdeelde hij de erfenis tusschen de betrekkingen en geloofsgenooten van den gestorvene.

V. d. Aa citeert onder de werken, waaraan hij zijn levensbericht van S. heeft ontleend, ook *Lettres Sérieuses et badines sur les ouvrages des Savans*, een der verboden geschriften. Hij wijst echter aan Tome IV p. 605. Verder noemt hij als *ongedrukt*: La vie et le portrait de Mr. Saurin par l'auteur de la Bibl. dédié à Mr. Chion; Histoire des Saurinistes, par l'auteur des lettres badines, dédié à Mr. le Comte d'Obdam; Discours sur la charité et l'amour du Prochain, dédié à Mr. Huet; Question si un pasteur, quelque éloquent qu'il soit, peut bien édifier ses ouailles, quand on est convaincu qu'il possède lui-même tous les défauts et tous les vices, contre lesquels il déclame en chaire, par A. de la Chapelle.

10 Jan.
1734

„Is door den Heer Bailliu van den Boetzelaer 1) gecommuniceert de Missive van Aenschrijvinge van haer Edele groot Mogende van den 28e November 1733 over het

achtste deel van de Latijnsche en Nederduitsche Keurdichten;

waer voor zijn Hoog Edelheit is bedankt, en is het zelve bij provisie voor notificatie aengenomen.” (Conferentien Hof en

1) Jacob Godefroy Baron van den B., 1680—1736, in 1720 tot Baljuw van 's Gravenhage benoemd, die zich in vele Staats-Commissiën beroemd heeft gemaakt.

Mag. 1720—1744. Den 10e Januarii 1734. Oud-Archief 's Hage.)

Omtrent dit 8^e deel lezen we verder in het zelfde register op 23 Jan. 1734: „Is gerapporteert, dat de Boekverkoper Otto van Thol 1) eenige weinige dagen geleeden was ontboden ten huise van de Raetsheer van der Mieden 2) als bij provisie waerneemende het Officie van Fiscael van Hollant, en aldaer door den zelve Heer was ondervraegt, onder anderen, of niet verkocht hadde de onlangs verboode Keurdichten, dat hij daar op geantwoort had geen aenbrenger van zich zelfs te kunnen weesen, en dat de Heeren van den Haeghe zijne competente Rechters waeren; dat de voorn. Heer van der Mieden verder zoude hebben gezegt, dat hij hem zulks wel zoude doen zeggen voor commissarissen van het Hof, dat hij dat onder Eede zoude moeten verklaeren, en dat hij wel crimineel teegens hem zoude kunnen procedeeën, doch, indien hij zulks wilde zeggen, dat hij hem beloofde acte van impunitieit; dat hij van Tol zeide daer van niets te weeten:

„Dat hij van Thol voornt. op gisteren door een geschreeven en gecachetteert billetje, van den Deurwaerder Groneman onderteeckt, was verzocht ten twaelf uuren op het Hof te willen koomen, dat den Heer van der Mieden hem daer verlangde te spreken, dat hij daer van kennisse had gegeven aan de Heer Praesident Burgermeester van Kinschot 3) en andere Heeren; dat vervolgens in Burgermeesters kamer in bedenkinge was genoomen of een notoir (bekend) Burger op die wijze ter eerster instantie voor het Hof zoude moeten te recht staen; dat den Heer Bailliu van den Boetzelaer daer present zijnde had gedeclareert van gedagten te weesen, dat de Magistraet zulks voor als noch niet konde verhinderen; dat daerop

1) Volgens Ledeboers Alfah. Lijst: „1732—1763. *Woonpl.* in 1753 Oostzijde van de Tweede Wagenstraat. Ledeboers beide werken leveren belangrijke gegevens over deze Haagsche boekverkoopers-familie.

2) Mr. Adriaan van der Mieden, van 1728—1758 Raadsheer en verder tot aan zijn dood, 1764, President van den Hove van Holland, Zeeland en Friesland.

3) 8 Juli 1693 werd Mr. Gijsbert van Kinschot, *Schepen*, aangesteld tot curator over de Lat. scholen.

verzocht was convocatie van de Wet te beleggen om de sentimenten van de andere Heeren daer omtrent meede te verneemen, dat de Heer Bailliu hadde aengenoomen zulks te bezorgen, doch dat zelfs niet konde present zijn maer verklaerde bij zijn geuite sentiment te persisteeren :

„Dat verder waeren nagezien de retroacta (terugwerkende stukken) van voorige tijden, en bevonden, dat in den Jaere 1692 een diergelijk voorval was gebeurt met den Boekverkooper Meyndert Uitwerf 1), die over het verkoopen van een pasquil door het Hof was geapprehendeert (gevangen genomen) en gelogeert in de Casteleny 2) van den Hove; dat de Magistraet, daer van kennisse hebbende gekreegen, aenstonts had verzocht een Conferentie met het Hof, doch dat zulks tot twee reisen was gedeclineert; dat daer op wel getracht was de Heer Raetpensionaris van Hollant in der tijt te spreken, maer dat men dien Heer niet had kunnen aantreffen; dat vervolgens geresolveert was, een ample Missive aen den Heere Prince van Orange als Stadhouder van Hollant te schrijven, en dat den uitslach van die zaak was geweest, dat dezelve was geaboleert (opgeheven) en niet verder vervolcht, zijnde de voorn. Uitwerf inmiddels uit zijn detentie ontslaegen, als *apud acta* te zien is.

„Vervolgens in omvraag zijnde gebracht wat in deese behoorde te werden gedaen, en geconsidereert zijnde, dat het voorval van den Jaere 1692 in sterker termen was als het Jeegenwoordige, daer men noch niet weet wat de intentie van den Hove of het Officie Fiscael kan zyn om teegens den voorn. van Thol te entameeren, is met pluraliteit van stemmen geconcludeert, den Secretaris Ten Hove te gelasten daerover aenstonts den Praesident van 't Hof te gaen spreken,

1) Uytwerf. Werkzaam van 1686—1702. Ledeboer maakt geen melding van deze quaestie.

2) „De *Kasteleny* legt tusschen de uiterste of achter Poort ten *Oosten* en de binne Poort, waardoor men aan die kant op het Binnen Hof komt aan de *Noordzyde* ter plaatse daar of daar omtrend wel eer de *Kanónie* van het Kapittel ten Hove gestaan heeft.” (*Leidsman Den Haag*.)

om te verneemen wat de intentie van den Hove in deese mochte zijn.

„Hetwelk aenstonts geëffectueert zijnde, heeft den gemelde Secretaris gerapporteert, dat de Heer Praesident hadde gedeclareert, daer niet verder van te weten als dat de Heer van der Mieden gelast was in het generael te informeeren en inquireeren na den Auteur van het verboden boek van neederduitsche Keurdichten, ingevolge van de aenschryvinge van de Heeren Staeten: Dat daer op verder geavanceert zijnde, dat den gemelde Heer van der Mieden den zelven van Thol zoude bedreigt hebben crimineel teegens hem te procedeeren, het welk niet zonder voorgaende Ordre van het Hof konde geschieden, den Heer Praesident geantwoort had, dat het Hof daer geen ordre toe hadde gegeven: Dat hij Secretaris Ten Hove wijders hadde gezegt, dat de intentie van den Haeghe was, alle misverstant tusschen haer en 't Hof voor te koomen, dewijl deese persoon was een notoir Burger; en dat, indien het Hof zoude meenen op die wijze teegen een notoir Burger crimineel te mogen ageeren, de Magistraet daer over alvorens eerst liever een minnelijke conferentie zoude willen hebben om alle verweideringe voor te koomen; Dat daer op de Heer Praesident hadde geantwoort, dat hij ook daer voor zoude weesen dat men een conferentie had, liever als differenten te hebben, en dat hij daer van kennisse zoude geeven aan den Raed. Waer op geresolveert is bij provisie stil te staen, om te zien wat verder bij het Hof zal worden ondernoomen.”

Voor wij iets over het verboden boek in quaestie willen zeggen, mogen we, als zijnde die zaak genoemd, wel vooraf laten gaan de geschiedenis van 1692 omtrent den boekhandelaar Meyndert Uitwerf. Het daarbij behandelde verboden libel valt wel buiten het kader der 18^e eeuw, maar het jaar 1692 ligt er zoo dicht bij, dat we meenden hierin te mogen afwijken, vooral daar die zaak overeenkomstig die van van Thol, uitvoeriger werd behandeld, en ons een blik doet slaan in de geschiedenis der Haagsche Censuur, die wij ons voorstellen, door dit werk te leveren.

Hoofdzakelijk putten wij in deze zaak uit de conferentiën gehouden tusschen Hof en Magistraat (Register 1670—1719, Oud-Archief den Haag), en willen om volledig te zijn nog het verslag invoegen eener conferentie over censuur, die in 1672 tusschen Hof en Magistraat werd gehouden en waaruit blijkt, dat de Haagsche Magistraat niet spoedig er toe overging om den verkoop van 't een of ander werk of geschrift te verbieden, en vooral niet genegen was dit heft uit zijne handen te geven.

Wij citeeren.

Conferentien Hof en Magt. 1670—1719. (Register van de Conferentien gehouden tusschen 't Hof van Holland en de Magistraat van 's Gravenhage.) Geëxcerpeert uit de registers der resolutien zo van de Wet als van Burgemeesteren van 's Gravenhage voorn^t bij mij Johan Steenis, Secret^s. Fol. 6. Intentie van 't Hof om Libellen etc^a aen de Boekverkopers gezonden, door hun aen het Hof te doen overgeeven. Den 27^e September 1672.

„De Heeren Balliu en Burgermeesteren bericht hebbende bekomen, dat de Heeren van den Hove van Hollant van intentie waren zeker plaacet te formeeren en te doen publiceeren, concerneerende de gesamentlijke Boekverkopers alhier, ten einde zijlieden alle besloten pacquetten van libellen, henluiden toegezonden, aenstonts aen den gemelde Hove zouden hebben over te leveren, omme aldaer te werden geopent ende geexamineert, of niet ietwes in de zelve gevonden mocht werden strijdig tegens het laeste en andere placaten op het stuk van fameuse libellen geëmaneert, is bij Balliu, Burgermeesteren en Schepenen na deliberatie goetgevonden, dat de Heeren Burgermeester Rosa 1) en Schepe Dedel met haren Pensionaris van der Houk zig aen den Raets-

1) In de Bibl. Duncanniana, 1689, 1^e deel, komt een „Lyck-dicht” voor „Op den Bailliu Rosa Gestorven in den Hage op Sondag den 6 February, 1689.” in plano, waaronder een „Grafchrift”, dat als volgt begint: „Hier legt den Bullebak, dien vetten Haagschen Drommel”, enz.; het „Lyck-dicht” is in denzelfden toon.

heer Nierop 1) zouden vervoegen, en den zelven te gemoet voeren, dat zodanige Resolutie strijdig zoude zijn tegens de Jurisdictie van de Magistraet van den Hage, en te gelijk verzoeken, dat bij haer Edele Mogende daer inne niet praecipitantelijk (overijld) zonder voorgaende communicatie van de gemelde Magistraet mochte werden getreden.

„Achtervolgende welke Resolutie de voorn. Heeren Rosa en Dedel met den gemelden hunnen Pensionaris ten huise van gemelden Raetsheer Nierop zijn geweest, en den zelven het gene voors. is hebbende geremonstreert (onder 't oog gebracht), heeft genoemde Raetsheer tot antwoord gegeven, dat van alles rapport zoude doen aen den Raed, en zoeken te effectueeren, dat op het voors. subject niets mocht werden gestatueert bij den Raed, zonder alvorens daer op met de Heeren van den Haeg conferentie te hebben gehouden; daer van daen zijn meergenoemde Heeren Rosa en Dedel met den Pensionaris gegaen naer het huis van den Heer Praesident Paeuw 2), Heer van Bennebroek, en hebben den selven aentreffende het gene voors. is mede te gemoet gevoert, die insgelijks aennam, gelijk de Raetsheer Nierop had gedaen, alles aan den Raed te rapporteeren.”

Volgt nu eerst de quaestie Bidlo-Uitwerf.

Conferentien Hof en Magt. 1670—1719 Fol. 113 tot 116.

Den 19^e April 1692. „Gerapporteert zijnde, dat het Hof van Hollant in zijn huis hadde doen bewaeren Govert Bidlo 3),

1) Aelbracht Nierop, in 1672 oudste raad in den Hove van Holland, was een der rechters van C. de Witt.

2) Hadrianus Pauw, ridder, heer van Bennebroek. Volgens v. d. Aa moet over hem op de K. B. een vrij belangrijk handschrift van Wegener, Kopenhagen, Januar 1852, berusten; dit is echter niet zoo, volgens ons aldaar gegeven inlichtingen.

3) Govard of Godefried B., 12 Mei 1649 te Amsterdam geboren. Na zijne promotie vestigde hij zich in zijne geboortestad en werd in 1688 Lector in de ontleed- en heilkunde te 's Hage, alwaar hij zich de gunst van den Prins van Oranje wist te verwerven. In 1694 werd hij hoogleeraar te Leiden, ging in 1701 naar Londen als lijfarts van Koning Willem, welke vorst in zijn armen stierf, waarna hij weder het hoogleeraarsambt opvatte. V. d. Aa maakt geen melding van zijne politieke geschriften, maar roemt hem als een geleerd man,

medicinae doctor en Lector alhier, vermits de zelve zich vrij indispoost (ongesteld) bevond, hebbende den zelve door den doctor van de gevangespoort doen visiteeren, en de welken zij ongetwijffelt anderzints meede zoude hebben gelogeert in de Castellenije van den zelve Hove, gelijk zij hebben gedaen den boekverkooper Meyndert Uytwerf, op praetext dat dezelve zoude zijn den drukker, gelijk zij Bidlo waeren houdende voor den maeker van zeeker blaeu boekje, onlangs onder den naem van BEURSSESTRIJD 1) uitgekomen, en

die onvermoeid werkzaam was, en citeert zijne wetenschappelijke werken. Dr. B. overleed te Leiden 30 Maart 1713. In 1689 werd hij zeer gevierd in den Haag, getuige het volgende, ontleend aan het Resolutieboek van Burgem. van den Haag, deel IX, houdende de jaren 1683—1692. Daarin lezen wij: Den XXI April 1689. Synde de dagh van de kroninghe van syne Hoocht den Heere prince van Orange tot Coninck van Engelandt, hebben Burgem niet minder als andere steden of collegies mede vreuchde teecken en met branden van pecktonnen ende andersints gedaen bethoonen; doch in plaetse van aen de particulieren pecktonnen thuys te senden voor de peuye van het Stadthuys een groote staeck met flambouwen en ter zijden laughs het kerkhoff verscheide met pecktonnen doen oprechten, enighe oxhoofden wijn doen kopen ende oock vierwercken op den eersten trans van den grooten tooren doen stellen en aensteecken: houdende des avondts een maeltijt op het Stadthuys daartoe de vroedtschappen, Weesmen en noch enighe buyten de regeringh genodicht waeren.

Des morgens ten elff uyren hadde de professor anatomie (GOVERT) Bidlo eene oratie in de groote kerk in de nederduytse tale gedaen, ende in druck sijnde aen Heeren Burgemru gedediceert, sijn hem daervoor bij opgemelte Burgemru twee silvere kandelaeren met een snuyter en snuyterback ter waerde van hondert vijf ende 't sestig guldens vereert:

Ook wierden drie salvos des avonds de klokke vijf uyren ter zijden het Stadthuys door drie gelederen van yder compagnie schutters geschoten en aldus dese statie met een goet gedeelte vande nacht geeyndicht.

1) In de resolutiën van 't Hof van Holland, deel 1689—93, wordt de „Beursestrijt” betiteld: *Beursestrijt tusschen Galenus en Baldus*, en er wordt ook verzekerd dat M. Uytwerf de drukker was, „bij *examinatie* zulks *geconfesseerd* hebbende.” In het Resolutieboek deel 10, oud-archief van den Haag, lezen we op den 19 April 1692 omtrent den inhoud van het boekje nog het volgende:

„Enighe tijdt geleden bij den hoogen rade in Holst een nader reglement op 't stuck vant' salaris van advten en proers sijnde gedaen emaneren, en daer door groote alteratie, en commotie onder de voorschr. suppoosten sijnde ontstaan, was in 't licht gecoomen seecker satijrycq, doch aerdigh traktaetje, daerbij niet alleen meergemelte suppoosten, maar noch d'een, en d'ander van meerder karakter, seer spottelijk en injurieuselijk afgebeeld en ten thoon wierden gestelt.”

in hetwelke verscheide suppoosten en andere oersoonen op eene spottelijke wijze wierden behandelt, en vervolgens in achtinge zijnde genomen, dat de voorn. twee personen buiten allen twijfel zijn burger en inwoonder respective van deeser steede, en bij gevolg ter eerster instantie voor ordinaris Rechter alleen hebben de Schepensbank deeser steede, is na deliberatie eenpaerlijk geoordeelt, dat zulks bij den Hove niet heeft kunnen geschieden zonder in dracht te doen aen deeser steede Jurisdictie;

„En weiders gedelibereert zijnde, op wat wijze zulks zoude kunnen werden geredresseert, en door een van de Heeren zijnde gerapporteert, dat hij was bericht dat zijne Majesteit van het Loo, alwaar hij zich was bevindende, aen den Hove hadde geschreeven, dat hij, de zaeke van Bidlo hebbende geëxamineert, hadde goetgevonden, dat de zelve uit zijne detentie bij provisie zoude werden ontslaegen, en dat, eerstdaegs staende in den Haeg te koomen, zich daer omtrent naeder zoude doen informeeren, zijnde in de voors. Missive ook geïnflueert, dat Bidlo was Secretaris van zijne Majesteits ambassadeur aan deesen Staet, is goetgevonden en verstaen, aenstonts door een bode te doen verneemen of het de Heeren van den Hove zoude geleegeen koomen ten eerste met de Heeren van den Haeg te koomen in conferentie, en, dien bode hebbende gerapporteert, dat de Heeren van den Hove waeren in zwaerwichtige besoignes, en dienvolgende jeegenwoordig tot de verzochte conferentie niet konden vaceeren, maer daer toe op morgen waeren bereid, is hij nochmaels derwaerts gezonden, met last om te zeggen, dat de Heeren van den Haeg de Heeren van den Hove niet lange zouden ophouden, maer kort zijn in het voordraegen van het geene wegens den Haeg was te zeggen, en derhalven nochmaels verzochten, dat zij daer toe ten eerste wierden geadmitteert, en heeft gerapporteert, dat na lang wachtens aen hem was gezeid, dat verscheide Heeren Raeden reeds waeren afgegaen, en de noch overige zich niet in staet bevonden tot het houden der verzochte conferentie, doch dat zij daer toe de Heeren van den Haeg des anderen daegs zouden verwachten.

Den 20e April 1692. „Is gerapporteert, dat doctor Bidlo uit zijn arrest ten zijnen huise en Meyndert Uitwerf uit dat in de Castellenye respectivelijk waeren ontslaegen, en gede-libereert zijnde wat verders in deese zaake zoude werden gedaen, is goetgevonden en verstaen, de voors. Uytwerf aenstonts te ontbieden, om uit den zelven te verstaen, hoedanig en over wat subject hij bij den Hove was behandelt, en, naer dat de bode, aldaer aen huis geweest zijnde, hadde gerapporteert, dat hij zoo eeven uit de castellenye was t'huis gekoomen, en zich zoude gereet maeken, om voor haer Edele Achtb. te compareeren, heeft de zelve door een persoon, die verzochte den Secretaris De Veer te spreken, doen zeggen, dat hem door de Heeren van den Hove scherpelijk was belast in huis te blijven, en is naer het rapporteeren van dien den bode nochmaels aen hem Uytwerf gezonden, met ordre om den zelven aen te zeggen, dat hij zo aenstonts voor zijne wettige Magistraet zoude hebben te compareeren, of dat bij faute van dien zodanige middelen zouden werden gebruikt om hem de voors. ordres te doen gehoorsaemen, als haer Edele Achtb. zouden vinden te behooren:

„Waer op dezelve, nochmaels hebbende aengenoomen te zullen compareeren, ook effectivelijk is verscheenen, en, vervolgens gehoord zijnde ten overstaen van den Heer Bailliu en Scheepenen, heeft de vraegen aen hem gedaen ordentelijk beantwoort.”

Den 2e Mei 1692. Missive aen Zijn Majt. van Gr. Brittⁿ. over de voors. proceduren van 't Hof. „Geproponeert zijnde of het niet nodig was, over de bovengemelde proceduuren van den Hove teegens twee Burgers van den Haage te schrijven aen zijne koninglijke Majesteit van Grootbrittannien als Stadhouder van deese Provincie, is goetgevonden en verstaen, zulks nodig te zijn, en is vervolgens een missive opgesteld en aen den Heer Raetpensionaris overhandigt met versoeck van de zelve onder zijn Ed. couvert te willen zenden als volcht.

„Doorluchtigste en Grootmachtigste Koning. Het heeft de Heeren President en Raeden van den Hove van Hollant gelieft over eenige dagen voor den Raede te ontbieden

Doctor Govert Bidlo en Meyndert Uytwerf boekverkoper alhier, zijnde beide onse Burgers en inwoonders; en, dewijle de eerste, door een zwaere ziekte verhindert, aldaer niet konde verschijnen, heeft het gemelde Heeren (alvoorens door den doctor van de gevange poort zich wegens de voors. ziekte hebbende gedaen informeeren) gelieft den zelven Bidlo eenige dagen door twee dienaers van de Justitie in zijn huis te doen bewaeren, en te doen houden buiten alle acces, en den voorn. boekverkoper (alvoorens gevraegt zijnde over het drukken van zeeker Libel) te doen logeeren in de castellenye van den Hove en aldaer op gelijkewijse te doen bewaeren.

„„Wij hebben geduurende de detentie van gemelde personen maer alleen kunnen gissen, over wat zaake met zodanigen rigueur teegens de zelve wierde geprocedeert, en uit de publijke geruchten verstaen, dat zulks geschiede wegens zeeker Satiric geschrift, onlangs uitgekoomen ter occasie van het emaneeren van seekere ordonnantie, waer bij de practisijns meinden gegraveert te zijn, en hebben getracht met de Heeren van den Hove te treden in conferentie, en aldaer de zelve te doen begripen, dat, indien door de voors. gedetineerdens, als maeker en drukker respective van het voors. libel ietwes was gepexeert (bezondigd), die geheele zaake was specteerende (behoorde) tot onse kennis; doch hebben wij, het ongeluk gehad, dat, de verzochte conferentie tot des anderen daegs zijnde uitgesteld, de gedetineerdens ondertusschen uit hare detentie zijn ontslaegen, en wij also te leur gestelt: Wij hebben vervolgens den voors. Uytwerf voor ons ontbooden, en uit den zelve (hoewel hij in den beginne zwaerigheid maakte vermits de Heeren van den Hove hem hadden geordonneert in huis te blijven, en teegen niemant te spreken van het geene hem in zijne respective examina was bejeegent) verstaen, dat in effecte de reede van de voors. detentie dezelfde was dewelke wij uit het publijk gerucht hadden geleert, en hoorden wij ook tot onse groote verwonderinge, dat de zelve persoon hadde moeten betaalen voor de koste zijner detentie een somme van hondert neegen en zestig guldens;

„„„En dewijle wij, onder referentie en het diep respect het

welke wij aan Uwe Majesteit schuldig zijn, niet anders kunnen zien, of de voorn. personen zijn privative onse Jurisdictie subject, dewijle niet alleen generaelijk bij resolutien en placaten van den lande de kennisse over de maekers en drukkers van pasquillen en andere diffamatoire (eerroovende) libellen aen de Magistraeten van de Steeden is gedemandeert, maer ook wel speciaelijk bij resolutie van haer Edele groot Mogende in date den 22 Maart 1661 tot de calange over zaeken van die natuur den Bailliu van den Haege, als zulks alhier werd gepleecht, is geauthoriseert, en aen den Hove alleen bij de zelve resolutie aanbevoolen, de Officiers in het generael en die van den Haege in het bijzonder hier omtrent te houden in hun devoir, hebben wij getracht, ons zelve te informeeren, op wat fundament de Heeren van den Hove hadden kunnen goetvinden, zodanige proceduuren teegens onse burgers te entameeren, en hebben alleen kunnen hooren, dat zulks zoude werden genomen op de woorden van het achtste articul der instructie van den gemelden Hove, daer bij de kennisse over injurien, gedaen aen geestelijke, officieren, of andere geprivilegeerde personen ook den Hove werd aanbevoolen; doch, als daer jeegens in achtginge wert genoomen, dat, zo wanneer eenige pasquillen werden gemaakt, waer in op eene seditieuse (oproerige) en onbetaemelijke wijze van de hooge regeeringe van den Staet, en Uwe Majesteits geheiligde persoon, of eenige hooge geallieerden wert gesproken, de kennisse van die zaeke is aenbevoolen en dagelijks wert geexerceert bij de Magistraten in de respective Steeden, meenen wij, dat ten klaersten is gedecideert, dat zodanige fundamenten op de woorden van het voors. achtste articul niet kunnen werden gemaakt;

„„En, dewijle wij derhalven van de gewoone billijkheit en rechtmatigheit van Uwe Majesteit verhoopen, dat dezelve zal gelieven, als Stadhouder deser Provincie en zulks te gelijk zijnde het hooft van het Hof, en conservateur van de rechten en privilegien der Steeden in Hollant, de Heeren van den Hove te ordonneeren, de indracht, door de voorsz. proceduuren teegens onse burgers in onse jurisdictie gedaen, kost en

schadeloos te repareren, en aen ons de informatien, teegens de zelve personen genoomen, ter handen te stellen, om bij Scheepenen van den Haeg daarmtrent te disponeeren, zo de zelve zullen bevinden in goede justitie te behooren.

„„Wij zullen hier alleenlijk bijvoegen, dat wij hebben verstaen dat Doctor Bidlo zoude zijn in eed en dienst van Uwe Majesteits ambassadeur aen deesen Staet, hetwelk zo zijnde, wij de kennisse over een zaak, die een persoon aen Uwe Majesteit behorende zoude moogen hebben begaen, ons geensins zullen onderwinden.

„Waer meede, etc^a.’’

Den 7^e October 1692. Naedere Missive daer over aen Zijne Majt. „Is na deliberatie goetgevonden over de voors. zaake nochmaels te schrijven aan Zijne Majesteit, en is gearresteert een missive als volcht:

„„Doorluchtigste Grootmachtigste Koning. Wij hebben de vrijheit gebruikt, van ter occasie, dat de Heeren van den Hove twee burgers deeser Steede hadden gelieven te saijseeren, aen Uwe Majesteit te laeten afgaen de missive, waer van wij alhier een dubbelt hebben ingeslooten, en, nademael Uwe Majesteit, door de zo menigvuldige occupatien ten dienste van het gemeen 1) verhindert zijnde, op ons verzoek, bij dezelve Missive gedaen, niet heeft gedisponeert, neemen wij de vrijheit om ons verzoek nochmaels met schuldig respect te reitereeren (herhalen), en als noch onderdaniglijk te verzoeken, dat Uwe Majesteits geliefte zij, de Heeren van aen Hove te ordonneeren, de calange over de zaak, in de Missive geroert, aen den Officier deeser Steede, en de Jurisdictie aen Scheepenen te laeten, en, zo wanneer Uwe Majesteit bij continuatie zich niet mochte bevinden in staet, om op ons voors. gedaen verzoek te disponeeren, verzoeken wij, dat Uwe Majesteit gelieve het crimen, het welk Doctor Govert Bidlo en den boekverkoper Meyndert Uytwerf zouden moogen hebben begaen, en waer over dezelve in voegen voors. zijn geaccuseert, te aboleeren, in welken gevalle wij Uwe Majes-

1) Algemeen; gemeen nog over in gemeenebest, gemeen zelfst. n.w., e. a.

teit goetvinden daer omtrent, gelijk in alle andere zaeken ons zullen onderwerpen,

„„Waer meede, etca.””

„Staet te letten dat hier op abolitie is gevolcht, waar van een copie te vinden is onder de bijlagen van dat register dato uts.” 1)

Spreken wij nu over het verboden werk.

Het 8^e deel der Latijnsche Keurdichten, dat verboden was, en over den verkoop waarvan onze eerbare Pieter van Thol was gehoord, maakt met 9 andere deelen of „Vervolgen”, zooals op den titel staat, het niet zeldzaam voorkomende en vrij wel bekende werk uit van den Rotterdamschen boekverkooper, — uitgever zeker, schrijver misschien, — Pieter van der Goes, dat tot titel voert: Latijnsche en Nederduitsche Keurdichten, en waarvan een exemplaar op de Kon. Bibl. ter onzer beschikking werd gesteld. Niet alleen historisch en letterkundig achten wij dit werk eene curiositeit, maar vooral op het gebied van bibliographie. Daar de verbodsbepaling het 8e deel geldt, namen wij alleen kennis van *dat* vervolg; ook van het 7e dat daarbij is gevoegd, en van een *tweede* 8e vervolg, dat geheel afwijkt van het vorige; en verder, om het slot te kennen, van vervolg 9 en 10, welke ook in één bandje zijn gebonden. Het 7e vervolg is van 1733, het 8e van 1734, het tweede 8e vervolg, echter met een geheel andere voorrede, eveneens van 1734, het 9e vervolg weder van 1734, allen bij Pieter van der Goes te Rotterdam, het 10e vervolg echter zonder jaar, bij denzelfden te Utrecht. Nu vinden wij op den titel van het 9^e vervolg, waarop een vignet voorstellende een „fijne kam” met het devies *Purgat & Ornat*, in een krans van bloemen, een verdacht „*Nooit voor deezen gedrukt*”. Verdacht zeker, want wanneer men spreekt van een vervolg van gedichten, behoeft men geene aanwijzing te doen, dat zij niet reeds gedrukt zijn. Op dat *nooit voor deezen gedrukt* is echter toepasselijk het spreekwoord *qui s'excuse s'accuse*, want minstens zestien gedichten vindt men terug, die men in vervolg 7 en 8 reeds heeft genoten (?),

1) De bijlagen van dat register tot nog niet in het oud-archief gevonden.

terwijl in het 10^e een paar kleine stukjes heenwijzen naar een vroeger vervolg; ja zelfs heeft de drukker-schrijver-uitgever zich niet ontzien om een prozastuk, getiteld: „Regels voor het onbekent spel, genaamt Dominium Eminens, super-Eminentissimum, in superlativo Gradu, nieuweling in Holland uytgevonden en voor de eerste maal in Zeeland gespeeld, *Suxepit Plebem Sectantem Qd. Prohuberet!* Juvenal”, dat in het eerste 8^e vervolg bl. 86 e. v. is opgenomen, te herdrukken op pag. 14 e. v. van het tweede 8^e vervolg, en het nog eens op te dissen in het 9^e deel, — notabene: „nooit voor deezen gedrukt” 1) —, op bl. 60 e. v., in den titel hier en daar spelfouten verbeterende of ze er in brengende.

Dat het 8^e deel censuur uitlokte kunnen wij ons best begrijpen. Er komen gedichten in voor, die wat platheid en onkieschheid aangaan beneden alle kritiek zijn, terwijl verschillende personen, soms even aangewezen door enkele letters, dan weder door duidelijke aanwijzingen bijna genoemd, niet alleen in hun openbaar, maar ook in hun bijzonder leven, worden aangevallen en door het slijk gesleurd, op een toon, die de libellen uit den patriottentijd bijna in de schaduw stelt. Nu bij besluit van 10 Jan. 1734 alleen het debiet van het 8^e deel, — vervolg, — wordt verboden, en er twee verschillende 8^e vervolgen in het exemplaar der Kon. Bibl. zijn, kunnen wij niet beslist zeggen, wat de doorslag zal gegeven hebben tot het verbod, maar leveren liever een proeve uit beide.

Daar de bailluw van Boetzelaer tegenwoordig was bij de conferentie (zie bladz. 64 en 65), willen wij het vierregelig versje uitschrijven, op een persoon van dien naam:

„Dit 's Velsens smerig hooft, dit 's Boetslaars norse kop,
Den enen voegt het rad, den anderen voegt de strop,
Wilt gij die leer onderst' boven stellen,
So vind g' een wrede Wolf, en Vos in schape vellen.”

Uit het tweede 8^e vervolg geven wij de eerste regels van

1) Deze zin komt ook voor op het eigenlijke werk.

de „Uytlegging der Prent, op het tweede verzoek van een pausselijke Vicaris, Hoogloffelijk den eersten maal afgeslagen. En nu aan 't waggelen door 't alverwinnend geld.”

„Dit kunsttaf'reel vertoond naar 't leeven,
Hoe dat de Heer *van Slingerland* 1),
Door 't geld vervoerd, hier leend de hand
Om zo het mog'lijk was te geven
Dit land in Paapsche slavernij,
Waar voor hier *Geestelijke* Heeren,
En veele die dit *Land regeeren*,
Te zamen roepen nevens mij;” enz. enz.

Onder n°. 515 komt in de Catalogue Bibl. de Visser, Amsterd. Fred. Muller. 1881. voor: „Nederduitsche en Latijnsche Keurdigten, bij een verzamelt door de Liefhebberen der oude Holl. Vrijheit. 1710—1734. Met 10 verv. 4 vol. av. pl. d. veau. 8°.” Er is bij aangeteekend: „Rec. curieux de poésies et de satires sur les hommes et les événements de l'Epoque. Avec planches.”

Het 1e deel bevat 581 bladz. buiten voorwerk en bladwijzer. Het X^e vervolg (1e) draagt het jaartal Rott. 1717, het 2e Rott. 1724, het 3e Utrecht 1728, het 4e Utrecht 1729, het 5e Utrecht 1729 en het 6e Rott. 1729. (zie ook bl. 76.)

In het Groot Placaet-Boek, zesde deel, lezen we op bladz. 565 over de *Keurdigten* de volgende

Resolutie, raakende de Keurdigten, den 1 July 1735. „De Raadpensionaris heeft ter Vergadering voorgedragen, dat haar Ed. Groot Mog. Resolutie van den 28 Nov. 1733. autoriseerende den Procureur Generaal van den Hove, en de Officieren van de Justitie, soo in de Steeden als ten platten Lande, om tot seekerder ontdekking van de Autheurs ofte Uitgeever mitsgaders van den Drukker of Drukkers van twee onderscheide Collectien gedrukt, soo voorgegeeven word, te Rotterdam bij Pieter vander Goes, 2) onder de naam van

1) Raadpensionaris van dien tijd.

2) Ledeboer noemt in zijn Alf. lijst der Boekdr. enz. alleen Pieter van der Goes 1710 Rotterdam.

agtste Vervolg van de Latynsche en Neederduitsche Keur-
digten in welke Collectien verscheide vuile Pasquillen en
Lasterschriften gevonden worden, te moogen belooven tot
twee duizend guldens toe aan die deselve of eenige van haar
sal aanbrengen, soodanig dat sy in handen van de Justitie
geraaken, met belofte van Secrethese, en van impunitet, en
de ontdekkingen, welke daar op gevolgt zyn, niet belet hebben
het drukken en dissemineeren van een *neegende* Collectie
waar in niet minder vuile Pasquillen en Lasterschriften gevon-
den worden, als in de voorige, exhibeerende een Exemplaar,
welk hem Raadpensionaris gisteren was ter hand gesteld.

„Waar op gedelibereert zynde is goedgevonden en verstaan,
by vernieuwing der voorschreeve Resolutie van den 28 Novem-
ber 1733, wel ernstelijk te lasten den Procureur Generaal
en alle verdere Officieren van de Justitie, soo in de Steeden
als ten platten Lande, elk soo veel haar aangaat, niet alleen
in het generaal dat sy, in conformiteit van de Placaaten
successivelijk ten dien einde geëmaneert, met alle behoorlijke
naerstigheid en applicatie vigileeren teegens het drukken en
divulgeeren van Pasquillen en fameuse Libellen, en sonder
conniventie procederen teegen de geenen, die daar aan schuldig
of meedepligtig zyn, maar ook in het bysonder, dat sy sig
bevlytigen, om te ontdekken de Autheurs of Uitgeevers,
mitsgaders de Drukker of Drukkers van de voorschreeve
neegende collectie der soogenaamde Latynsche en Neder-
duitsche Keurdigten, met authorisatie om te moogen belooven
tot vier duisend guldens toe aan de geenen, welke de voor-
schreeve Autheurs, Uitgeevers of Drukkers, ofte eenige van
hen, sullen weten aan te brengen, soodanig dat sij geraaken
in handen van de Justitie, welke Praemie uit kragte deeses
sal betaald worden door de Heeren Gecommitteerde Raaden,
met belofte, dat de naam van den Aanbrenger sal worden
gesecreteert, en van impunitet, indien hij daar aan mogt meede-
pligtig weesen, alles onvermindert het geen dat de Officieren
souden moogen bevoegt zyn te declareeren ten laste van den
Lande, wegens haar aan te wenden devoiren ter executie
deeses.”

De Navorscher VI, bl. 256, geeft nog het volgende:

„De uitgever der Ned. en Lat. Keurdigten (P. v. d. Goes) zegt in zijne voorrede, dat ze vroeger het licht zagen bij Johannes de Raat, maar door zijne zorg zoo veel vermeerderd zijn, dat ze „het vroegere in geen en deele gelijken”. Aan Joachim worden de meeste niet *toegeschreven*, gelijk J. L. A. I. meent, terwijl hij vraagt op welken grond dit geschiedt, maar de meeste gedichten van den eersten bundel zijn uit drukkelijk met zijn naam onderteekend, gelijk onder andere gedichten den naam staat: S. van Til, D. van Hoogstraten, G. Bidloo, J. van Bolkenstein, F. van Boekhoven, Petrus Burmanus. Soms vindt men alleen initialen, die echter gemakkelijk zijn aan te vullen, b. v. A. B(ake), T. v. H(oogstra-ten), P. D. G(root), J. B(roncahovius), A. P(els), allen gelijk de titel zegt: Liefhebbers der oude Hollandsche vrijheid”.

Ook van Jacob Campo Weijerman (zie over hem in dit werk bladz. 39 en volgende) komt in de Keurdichten werk voor. De Heer Sautijn Kluit, — in Nijhoff's Bijdragen N. R. VIII, bl. 212 en 213, — schrijft: „..... Zoo blijkt uit de Memorie van verdediging van WEIJERMAN, dd. 10 Juni 1739, toch, dat in „de Keurdichten” — waarin onderscheidene schimpschriften tegen hem waren geplaatst „gedicht bij HUYBERT CORNELISZ. POOT, op het verzoek van zeker Hoogduytscher, bij Jan van Hoogstraaten, ende meer anderen” — van hem waren opgenomen „twee maateloze gedichten tegen den Antwerpschen courantier, geschreeven” in „zijn eerste Jeugd en in de Keurdichten geplaatst bij den komies JAN VAN HOOGSTRATEN buyten” zijn „weeten; die twee gedichten — vervatten eenige satyrieke aanmerkingen op de Antwerpsche Courant, welke Courant zo schandaleus van stijl was in den laatsten oorlog, dat er de Brabanders zelve over waren geergert.”

Hoe door tijdgenooten over de Keurdichten werd gedacht, blijkt uit bl. 124 van La Fargue's *Kreekel* (zie verbod van 27 Aug. 1742), waar hij betuigt: „Op zodanigen wyze, zoude men zelve wel kunnen insinueeren, dat ik, voortyds of in het toekomende, wel Deelachtig aen eenige *Naemloze Geschriften*, aen *Pasquillen*, ja aen de *Keurdichten*, zoude

weezen : waervooren Godt, my niet alleen een Afgryzen tot nu toe heeft gegeven, maer mij ook in 't Vervolg wel zal bewaeren."

Den 12 Maart 1734.

12 Maart

1734

„Sijn ter Camere van Burgemeesteren ontboden ende gecompereert: Johannes van Eerbeek, Jean Wels, de Wede Rotterdamt, Anthoni Berkhuijs, Bernard van Santen, Thomas Maroquin, Isaacq Morin, Theodorus van Lorge, Marijtje Kint, zijnde alle Coffijschenckers alhier, en Jacobus de Jong 1), Courantier, aan welke is voorgeleesen de Resolutie van haar Eed. Gr. Mo: van 26 Februar: 1734, raakende het divulgeeren van de missiven van de Ministers van Staat, en hebben alle aangenoomen haar daar naa te reguleeren, luydende de voors. Resolutie als volgt: „Extract uyt de Resolutien van de Heeren Staaten van Holland ende West-Vriesland in haar Eed. Gr. Mo: Vergaaderinge genoomen op Vrijdag den 26 Februari 1734: „„De Raadpensionaris heeft ter vergaadering voorgedraagen, dat van tijt tot tijt geklaagt werd door de Ministers van den Staat aan Vreemde Hoven resideerende, dat haar missiven, en selfs de Secrete missiven, welke geadresseert worden aan den Griffier van haar Hoog Mo: niet soodanig worden gemenageert, als voor den Dienst van den Staat, en voor het credit van haar Ministers behoorde, en dat het selfs soo ver gaat, dat daar van Copien, of extracten, ter plaatsen haarer residentie vertoont werden, en dat die self nu en dan gevonden worden in de publicque Couranten, en in andere nieuwspapieren, in voegen dat ten hoogsten noodig is, dat nader en efficacieuselijk daar teegen voorsien worde.

„„„Waar op gedelibereert zijnde is goetgevonden en verstaan dat haar Eed. Groot Mog: resolutie op het voors. subject van den 16 October 1723 sal worden vernieuwt, en dat dien-

1) Zie Nieuwsbl. v. d. Boekhandel, 1882 van 20 Jan. bl. 42, en de Studie van den Heer Sautijn Kluit over de Haagsche Courant in Handel. Maatsch. v. Lett. 1875, op bladz. 30 e. v.

volgende van nieuws aan Burgemeesteren en Regeerders van de Respective Steeden deeser Provincie sal worden aangeschreeven, dat Sij op de wijze, die sij sullen oordeelen de efficacieuste te zijn, aan de Courantiers en Nieuws schrijvers, nu aldaar zijnde, en die sig naa deesen mogten opdoen, verbieden over het formeeren van haar Couranten, of Nouvelles, op wat naam deselve ook mogten werden uitgegeeven, te correspondeeren met eenige Ministers van deesen Staat buyten 's Lands, of met derselver Secretarissen, Amanuensen, Klercken of andere bedienden, directelijk of indirectelijk, nog in derselver Couranten, of Nouvelles te insereeren eenige missiven van deselve Ministers in het geheel of ten deelen, alchoon sij soodanige missiven door andere weegen als van de Ministers, derselver Secretarissen, Amanuensen of andere Bedienden mogten hebben verkreegen.

„„En voorts aan deselve Courantiers en Nieuwschrijvers wel strictelijk te beveelen, dat, ingevalle bevonden mogte werden de teneur van soodanige brieven in het geheel of ten deelen in derselver Couranten of Nouvelles, gebragt te zijn, en sij souden sustineeren niet geweeten te hebben, dat het waaren Copien of Extracten van soodanige missiven, sij den autheur zullen moeten bekend maaken, sonder het op eenig pretext te moogen difficulteeren, en voorts generalijk sig te waghten van in haare Couranten of Nouvelles eenige saaken te brengen, of expressien te gebruycken die offensie buyten of binnens lands souden moogen geeven: En dat Burgemeesters en Regeerders van de respective Steeden wijders sullen verbieden, en metter daad beletten, dat geene missiven van Ministers van deesen Staet, nog resolution nog acten van Staat in Coffijhuizen en andere publicque plaatsen, te leesen werden gegeeven of voor de hand gelegd: en Eyndelijk dat Burgemeesters en Regeerders de Heeren haar Eedele Gr. Mo: gecommiteerden Raaden sullen adverteeren als aan haar eenige van de voors: poincten binnen haer stad iets van importantie sal voorkoomen.

„„Dat voorts de Heeren Gecommitteerde Raaden sullen worden versogt en geauthoriseert om, als haar deesen aan-

gaande ietwes sal voorkoomen, dat teegen de gemelte ordres komt aan te loopen daar van aanstonts kennisse te geeven aan de magistraat van de plaatse daar het voorvalt, met bevel van weegen haar Eed. Gr. Mo: van daar teegens convenable ordre te stellen, of ook wel naa geleegentheyd der saake teegen de schuldige te doen procedeeren en in allen gevallen de Heeren Gecommitteerde Raaden te berichten, wat daar van sal sijn voorgekoomen en wat daar teegen sal sijn gedaan.

„„Wordende niet alleen bij deesen wel expresselijk gerecommandeert; soo aan de Heeren Gecommitteerde Raaden, als aan de Magistraaten van de respective Steeden, elk soo veel haar aangaat, door alle convenable middelen de daadelijke hand te houden aan de executie der boovenstaande ordres, maar boovendien de Heeren van de Ridderschap, en verdere haar Eed. Gr. Mog: gecommitteerden tot de buytenlandsche Saaken, om te overleggen, en vervolgens te adviseeren aan de Vergadering of eenige, of hoedaanige middelen ten dien eijnde souden connen en behooren te worden bij de hand genomen. En sal hier van ter Generaliteyt opening werden gedaan, en versoght dat ook aan de andere Provinciën mooge werden aangeschreeven, yder in den haare gelijke of equipollente (eensluidende) ordres te stellen, en sal ook daar en booven de saake daar heenen werden gedirigeert ten eynde dat serieuselijk mooge werden gebesoigneert op middelen om het elimineeren van secreeten te prevenieeren.”

„„Dat ten dien eynde het Concept Placaat teegen het divulgeeren der Secreten van Staat, geinsereert in de notulen van haar Eed. Gr. Mo: van den 21 November 1730, en in die van haar HoogE Mog. van den 27 derselver maandt, sonder langer uytstel mooge werden gebraght tot Conclusie, en dat aan de Ministers buyten 's Lands mooge werden bevoolen, naauwkeurig aght te geeven, dat geen Copijen of extracten van de missiven, bij haar geschreeven, aan Courantiers of andere Nieuwschrijvers werden gecommuniceert, of eenigenderley wijze met deselve werde gecorrespondeert, en dat sulcx bevonden werdende bij den Secretaris, Amanuensis of

andere bedienden geschied te zijn, zij deselve sonder conniventie (toegeeflijkheid, oogluiking) sullen licentieeren (ontslaan).

„„Alles onverminderd de straffe die naa geleegentheyd der saake sal werden bevonden te zijn gemeriteert.

„„Accordeert met de voors. Resolutien. Was geteekent *Willem Buys.*”” (Resol. van Schout en Burgem. Mei 1721—Dec. 1735. Oud-archief van 's Grav.)

12 Dec.

1735

Maandag 12 December. Was o. m. de volgende missive ingekomen:

„Erntfeste, vroomen, discrete, goede vrunden. Ontfangen hebbende een missive van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden geschreeven alhier in den Hage den 8e deeser loopende maand, waar bij deselve versoecken dat wij in deese Provincie willen beletten het debit van secker nieuwspapier onder de naam van

Postillon, gedrukt in Duytsland,

waar bij aan het Hof van Vrankrijk groot ongenoegen werd gegeven: hebben wij goedgevonden UL. bij deese te gelasten, het debit van het voors. nieuwspapier, dat buyten 's Lands gedrukt word, binnen 's Gravenhage te verbieden ofte beletten op soodanige wijze, als UL. best sullen oordeelen. Waar mede wij UL. de bescherminge Gods beveelen. Geschreeven in den Hage den 12 December 1735. Ter ordonnantie van Gecommitteerde Raaden. Was geteekent *Willem Buys.*” (Resol. als voren.)

De titel: *Postillon, gedrukt in Duytsland* is zeer vaag, vooral wanneer we bij Hatin in zijn *Presse périodique* drieëntwintig geschriften onder dezen titel vinden aangewezen. In de eerste plaats noemt Hatin Le Postillon met de aanwijzing van het jaartal 1733. Er is reden om dezen „Postillon” voor den verbodene te houden, vooral daar hij in zijn *Gazettes de Hollande*, pag. 198. den titel als volgt omschrijft: *Le Postillon ouvrage historique, critique, politique, moral, litteraire, et galant par François Bruys. Utrecht, Cologne et Neuwied. 1733—1736,*

4 vol. in-12. Op bladz. 58 van zijn eerste werk vermeldt hij „Cologne et Neuwied” niet, maar die toevoeging in zijn laatste werk geeft ons de overtuiging, dat daardoor de verboden Postillon, die in „Duytsland” gedrukt heet te zijn, wordt bedoeld, en dus een tweede werk van François Bruys, den schrijver der *Critique desinteressée* 1), door een verbod werd getroffen. Omtrent Franç. Bruys hebben wij slechts naar het eerstgenoemde periodieke geschrift in dit werk te verwijzen en voegen wat betreft den Postillon er aan toe wat Hatin in zijn *Gazettes etc.* op pag. 198 schrijft: „Les pérégrinations de cette feuille prouvent son peu de consistance. Son auteur, pauvre diable pressé par la misère, s'était mis aux gages d'un libraire, pour lequel il composa divers ouvrages qui se ressentent tous de l'aiguillon du besoin. Il avait fini par devenir secrétaire du comte de Neuwied.”

Maandag den 27 Aug. 1742.

27 Aug.

„J. F. (T.) La Farguë ter camere van Burgemeesteren ontbooden zijnde, en aldaar gecompareert, is aan denselven geinterdiceerd het schrijven en uytgeeven van seeker geschrift geintituleert

1742

de Hollandse Staatsman,

'twelk bij hem is aangenoomen.” (Ontleend aan het Resol. boek, deel 14, 1736—1748. Oud-archief van 's Hage.)

Het werk zelf hebben wij tot heden niet ontmoet; trouwens het *schrijven* werd aan La Fargue geinterdiceerd, en dus kan het zijn, dat het werk in de pen is gebleven.

Gingen wij alleen op Van der Aa af, dan zouden wij niet veel omtrent den schrijver kunnen mededeelen. Immers bij het vermelden, dat hij den naam ook wel eens J. F. *de la Fargue* vond opgegeven (hij noemt hem voortdurend J. F.), deelt hij tevens mede, dat levensbijzonderheden hem niet bekend zijn. Hij weet alleen te zeggen, dat hij verzen van weinig betee-

1) Zie verbod van 26 Juli 1731, op bladz. 56 e. v. van dit werk.

kenis maakte, en noemt achtereenvolgens de 15 door hem geschreven werken, welke alle tusschen de jaren 1740 en 1770 zijn uitgegeven en op twee na te 's Hage zijn verschenen. Merkwaardige titels in verband met het verboden werk zijn: „Kerkelyken (?), (Kreekel), in 't Visier of den opdrachtmaker beschaamt. 1741"; „Kallistratus ontmaskerd en voor de voeten van Leonidas, 1742", en „Staatsspiegel voor den Nederlander tegens uytheemsche kunstenarijen en verkeerde bevattingen des tijds, 5 dln." Ten opzichte van het tweede der opgenoemde werken, mogen we wel de aantekening overnemen, welke in den Cat. d. M. v. L. te Leiden, I bl. 257, bij dezen titel is geschreven: „Met een prozastuk, veelligt van den selfden van en over dien tijd, en den strijd over den Leonidas van Jkhr. Willem van Haren, aan wien ook het dichtstukje is opgedragen. 8o."

Daardoor toch wordt eene gedeeltelijke opheldering verkregen omtrent den geest, die bij La Fargue voorzat. Door partij te trekken voor Willem van Haren, en den Kallistratus aan de voeten van dezen dichtlievenden Frieschen edelman neder te leggen, bewijst hij wars te zijn van alle Franschgezindheid, en Dr. J. van Vloten (in zijn „Leven en Werken van W. en O. Zwier van Haren") kon op bl. 143 dan ook terecht van hem getuigen: „Buiten een beter gemeend, dan geslaagd dichtstuk van langen adem, waarin „Kallistraat ontmaskerd, en voor de voeten van Leonidas" gelegd werd, door zekeren La Fargue, die ook buitendien zijn dichtpen 1) reeds herhaaldelijk in den strijd gemengd had, verscheen", enz.

Brengen wij het jaartal der uitgave van La Fargue's verboden geschrift, 1742, in verband met hetzelfde jaar, waarin zijn *Kallistratus ontmaskerd* enz. verscheen, dan zou het ons niet verwonderen, dat de verboden: „*Hollandse Staatsman*"

1) Eigenaardig is de betuiging van L. F. op bl. 122 van „Den Kreekel, enz.": „Want niet alleen, dat ik nooit enig Liedje of Gedicht voor of tegens eenigen Prins.... hebbe gemaakt; maer ik verklaere hier, op het *Allersolemneelste*...., dat ik niet weete ooit enig *Liedje*, op enig onderwerp gemaakt, veel min op eenige wijze onder den Man gebragt te hebben."

doelde op Willem van Haren, en te brengen valt onder de uitdrukking van Dr. v. Vloten, als hij zegt: „die ook buitendien zijn dichtpen reeds herhaaldelijk in den strijd gemengd had”. Dat *reeds herhaaldelijk* kunnen we echter slechts onder voorbehoud overnemen, want volgens v. d. Aa gingen maar vier geschriften den *Kallistratus ontmaskerd* vooraf.

Opmerkelijk is het, dat, waar v. d. Aa steeds spreekt van J. F. La Fargue, hij op hetzelfde dwaalspoor is als de schrijver in het resolutieboek. Wel degelijk was die La F., J. T. (Thomas) La F., zooals hij in den aangehaalden Cat. Letterk. Leiden genoemd wordt, en kunnen wij dan ook nog het volgende omtrent dien J. Thomas La Fargue mededeelen.

Behalve 't bekende Haagsche schildersgeslacht van dien naam (zie ons artikel Kunstbode 1881, No. 19), vonden wij ook den naam Jan Thomas La Fargue in de niet geregistreerde minuutmissiven van 1765, in het Oud-archief der Gem. 's Gravenhage. Van dien persoon, die toen reeds door een zijner crediteuren ten stadhuize in gijzeling was geplaatst, wordt aan den Hoogen raad in dato 23 September 1765 bericht, dat Burgem. en Regeerders van 's Gravenhage er geen bezwaar in zien om den requestrant brieven van cessie te verleen. Uit dat concept leeren wij Jan Thomas La Fargue kennen als een Hagenaar van geboorte, die „poorter” dier stad is, en als *notaris*, — wij onderstrepen, — geadmitteerd zijnde, een jaar of twee in de voorschreven qualiteit gefungeerd heeft en na dien tijd zijn protocol ter secretarie heeft overgegeven. Hij was door continueele fataliteiten, werkelijke verliezen en het groot brengen van zijne nombreuse familie in verval van zaken geraakt, maar op zijne levenswijze en zijn gedrag viel niets te zeggen. Dit alles gebeurde drie en twintig jaar na de dagtekening van het verbod, en daaruit blijkt dus, dat Jan Thomas La Fargue zich wijselijk zal onthouden hebben van boeken te schrijven of uit te geven, die der Magistraat onaangenaam konden zijn en in den geest waren geschreven van den verboden *Hollandschen Staatsman*.

De veronderstelling, dat deze Jan Thomas La F. de persoon

is, waarvan in het verbod wordt gesproken, krijgt kracht door den titel van één zijner werken, waarvan de Kon. Bibl. een ex. bezit, en dat uitgegeven is in 1741. Het oudste dus zijner bij v. d. Aa geciteerde geschriften. De titel luidt: „Den Kreekel in 't vizier of, den opdragtmaker beschaemd. Zynde, het Onderzoek en de Verhandeling' van de Ongebondene en Schendige Voorgeevingen, gedaen en voortgebracht, in den Opdragt van zeker Boekje genaemd Styl der Notarissen, tegens het Leeven van Willem den I; en byzonderlyk, tegens de Geslacht schetsse van den Huize Nassau. Waerin ook, des Opdragtmackers vordere Vuilaertige Redeneeringen, ontdekt en ontzenuwd zyn. door J. T. La Fargue. In 's Gravenhaege, By Gerard Block, MD.CC.XLI.”

Twee zijner werken: *Leeven van Willem I en Geslachtschetsse van den Huize Nassau*, beide bij v. d. Aa geciteerd, zijn dus door een ongenoemde 1) aangevallen, waarbij in den titel wordt bedoeld op het beroep (notaris) van La Fargue. 2)

1) Ongenoemd, maar toch aangewezen. Op bladz. 2 van zijn *Voorreden* spreekt La Fargue van den „Vrede-Courier, A°. 1733, N°. 45. waarin zijn aanvaller „zo elegantelyk uitbasuinde”, en dat diens blad wordt genoemd. De naam komt echter niet voor in La Fargue's boek, „dewijl (hij) dit Papier met dien naem, niet begeere te bezoedelen”. Bij Hatin, Presse Périodique, vonden wij vermeld: COURRIER DE LA PAIX, passe-temps utile et agréable, par J. de Coeur. *La Haye*, 1731—1732, in 4°. Dat is het blaadje, dat door La F. *Vrede-Courier* wordt genoemd. Van der Aa zegt van hem „was waarschijnlijk Notaris te 's Gravenhage en schreef *Styl der Notarissen* in 1740, vermeerderd en verbeterd door Mr. D. Eversdijk in 1744.” Nog een paar werken worden bij v. d. Aa van hem genoemd. La Fargue dicht hem toe de „Maeker” te zijn „van deez bekenden Straetdeun: „*Wat zegt men in den Haag van de Prins, Wat heb ik hooren melden*, enz.” (zie daarover mijn vraag in „de Navorscher” 1882), en noemt hem notaris, zoodat 't „*waarschijnlijk*” van v. d. Aa vervalst. Verg. verder over de *Vreedecourier* Bibl. Adversaria, dl. 2, bl. 106 en 125. Aldaar, bl. 106 e. v., wordt voldoende aangetoond, dat dit geschrift tot de door Weijerman. — zie over hem bl. 39 e. v. van dit werk, — geschreven weekbladen behoort, hoewel de heer Sautijn Kluit, en o. i. terecht, veronderstelt, „dat de *Vreedecourier* „behoort, zoo niet geheel dan voor een deel althans, tot de door Weijerman „vertaalde periodieke stukken.”

2) In zijn voorrede zegt hij ook nog: „Mijne penne, geschikt en belast met nuttere Bezigheeden.”

Stijl der Notarissen 1) heette het teegenschrift en de *opdracht* schijnt voornamelijk als plaats gekozen door den „*Opdragtmacker*” om er zijn pijlen uit af te schieten.

Wanneer het verweerschrift in onmiddellijk verband stond met het verboden geschrift, zoo zouden wij den gedachtegang van den schrijver mededeelen. Nu zij 't genoeg te vermelden, dat de opdracht geldt „den doorlugtigen Vorst, Willem Karel Hendrik Friso”, en dat die opdracht beslaat 60 bladzijden. Als proeve van La Fargue's stijl geven wij eene aaneengeregen bloemlezing. Hij nadert den Doorluchten Vorst niet „om den vunssen Stank van eenen vuilen-wierook aen Haer toe te zwaeijen”. Zijn vrijmoedigheid om den vorst te naderen „Strekt enkelijk om de ongeblankette Gevoelens (z)yne *Harts*, voor de gantsche wereld, ten toone te stellen.” Hoewel hy niet veronderstelt, „dat de zo Wanstallige als Schenzieke *Opdragt* van mynen onmagtigen Aenschouwer, het Keurig Gezigt uwer Hoogheid heeft mogen verdienen, en (hij zich) met geen zekerheid kan vleijen, dat deeze (z)yne Toeëigening’, hoe vlak daertegens-over gesteld, onder het heuchelijke oog’ uwer Hoogheid zal kunnen naderen”, zoo schrijft hij er niettemin maar lustig op toe.

Die opdragtmacker zat hem dwars in de maag, want nadat hij hem een pluimstrijker van Willem Karel Hendrik Friso heeft genoemd, en den Vorst zelf met Boileau aldus toespreekt :

„Que si quelquefois las de forcer des murailles,
Le soin de tes Sujets Te rappelle à Versailles,
Tu viens m'embarrasser de mille autres vertus,
Te voyant de plus près, je T'admire encor plus

1) „Zynde een Verzameling van Actens, enz. Ende laatstelyk noch een Korte Examen der Notarissen enz. Volgens La Fargue werd zijn boek alleen in de „Opdracht” aangevallen. Die opdracht bedroeg 38 bladzijden, „waarin namelyk alles aangerand word, 'tgeen in onze Landhistoriën van zoo velerly' Schrijveren en onderwerpen, het allerzekerste en 't onloochenbaerste, met opzigt op de verkreege en vastgestelde vrijheid waerbij elk Lid' deezer Republique, en byzonderlyk onze Hollanders en Zeeuwen, 't wezenlijkst geïnteresseerd zijn, te vinden is”.

Dans les nobles douceurs d'un séjour plein de charmes,
 Tu n'ès pas moins Heros qu'au milieu des alarmes.
 De ton thrône agrandi portant seul tout le faix,
 Tu cultives les arts, Tu répans les bienfaits."

zegt hij: „Met het duistere gordijn eener rechtvaardige verachtenisse, zal ik ook het Bedriegelijk Bedrijf des verfocijelijken *Opdragtmackers* en zijnes Walgelijken *Opdrags*, van voor Uwe Hoogheid afschuiven."

Voornamelijk hindert hem (La Fargue) dat de *opdragtmacker* niet zooals hij zelf „betere grondregelen hebbe", waarop hij zijne vereering steunt. Het is niets als „uw' vermogenden Stand", welke hij aanbid; het is alleen „Uw Hoogheids *Doorlugte* naem en *Hoog* Fortuin, waarvoor hij te knielen kooft", terwijl hij voor uw persoon, „nog de minste geneegenheid, nog den minsten eerbied heeft".

Uit den verderen inhoud blijkt 't overigens, dat La Fargue door den schrijver van de „Vreede-Courriers" werd beschuldigd „de onheilen welke onder het stadhoudersschap van Prins Maurits ons Vaderland troffen, hem schendig te last te leggen"; dat hij daardoor „de wonden die bijna geneezen waren, op nieuws, wreedelijk" heeft opengekrabt; dat zijn (La Fargues) boek was „een ontaart geschrift, verfocielijker dan 'tgeen ooit voorheen het licht zag"; dat hij (La F.) geen ander oogmerk heeft, „dan om die van den Huize van Nassau-Oranje, schendig over den Heekel te haelen"; dat La F. eertijds „de Glorie van den Doorlugten Huize van Nassau en Oranje (had) gezongen, dog dat (hem) nu gal op de tong legt"; terwijl hij hem ten slotte „eenen rijken oogst beloofd" van „Schimp, Hoon en Laster" welke hij hem beticht te zaaien.

Wij hadden gaarne even uitvoerig geweest over het verboden boek, maar meenden, met het oog daarop, dat de gegevens daartoe ontbreken, op een ander werk van La Fargues hand 't licht te mogen laten vallen.

„De Raadpensionaris heeft uit den naam en van wegens de Heeren Gecommitteerde Raaden aan Haar Edele Groot Mog. kennis gegeven, dat de Heeren Gecommitteerde Raaden vernomen hebbende, dat door den Courantier alhier in den Hage, Anthony de Groot en Zoonen was gedrukt zee-ker Boekje, genaamt

20 Dec.

1746

Merkwaardige Geschiedenissen van Anna Maria de Mailly, Hertoginne van Chateauroux, en Minnaresse van Lodewijk de XV, Koning van Vrankrijk,

waar in verscheide zeer aanstootelijke passagien van hoogst-gedachte Zyne Majesteit wierden gevonden; en dat daar van een advertentie in de Haagsche Couranten was gesteld, en dat het zelve ook in de Fransche Taale zoude worden uitgegeeven, zy Heeren Gecommitteerde Raaden op heeden hadden geresolveert, dat het voorsz. Boekje, zoo by den Drukker als by alle andere Boekverkoopers alhier in den Hage zoude worden opgehaalt, en dienvolgens twee Boodens van Haar Ed. Mog. hadden gelast zich aanstonts te vervoegen bij de Boekdrukkers Anthony De Groot en Zoonen alhier in den Hage, en van dezelve in den naam van Haar Edele Mog. af te vorderen alle de exemplaaren van het voorsz. Boekje, beneevens de copie onder hen berustende, zonder eenige van dezelve ter quaader trouwe achter te houden, directelijk of indirectelijk; als meede van haar te vergen opgaave van alle zoodanige Boekverkoopers, zoo alhier in den Hage als elders, aan dewelke zy eenige exemplaaren van het zelve hebben afgeleevert, met byvoeging van het getal der afgeleeverde Exemplaaren aan een ieder van dezelve, en voorts den voornoemden Anthony de Groot en Zoonen te interdiceeren, om met het afdrukken van het zelve Werkje in het Fransch voort te gaan en van haar verders af te vorderen dat geen dat zy daar van reeds in het Fransch afgedrukt hebben, als meede de copie, en eindelyk haar uit naam van

Haar Edele Mog. te ordonneeren, om in haare Couranten achter te laten de advertentie aangaande het voorsz. Boekje in haare Haagsche courant geplaatst, en in plaatse van dezelve in haare Couranten te stellen de hier navolgende advertentie: „„Anthony de Groot en Zoonen adverteeren een ieder door deeze, dat het Werkje, genaamt Merkwaardige Geschiedenissen, (enz.) niet verder te bekoomen is, en dat den druk daarvan in de Fransche Taal niet zal voortgaan.””

„En dat de voornoemde Bodens het gunt voorsz. is by den voornoemden de Groot verricht hebbende, zich verder zouden vervoegen by alle de Boekverkoopers alhier in den Hage, die haar door de voornoemde de Groot zouden weezen opgegeeven als zodanige aan wien hy eenige exemplaaen van het voorsz. Werkje afgeleevert heeft, en van dezelve Boekverkoopers in den naame als vooren afvorderen alle zoodanige exemplaaen als onder haar van het voorsz. Werkje waaren berustende, zonder eenige achter te houden of te verbergen directelijk of indirectelijk; dat die Resolutie door twee Boodens van Haar Edele Mog. ter executie gelegd zynde, de voornoemde Anthony de Groot en Zoonen aen haar hadden opgegeeven, dat zij van dat Boekje hadden verzonden te Dordrecht aan J. van Braam 20; te Rotterdam aan *Hester Hofhout 1) 40; te Middelburg aan P. Gillissen 25; te Vlissingen aan P. (de) Paayenaar 6; te Delft aan C. van Graauwenhaan 20; te Breda aan *Gerard van der Poel 12; te Alkmaar aan Jacobus Maagh 12; te Maassluis aan Nicolaas van der(n) Burg 6; te Haarlem aan P. van Assendelft 20; te Utrecht aan C. Kribbe(r) 40; te Leyden aan Johan Hasebroek 25; te 's Hertogenbosch aan H. van Irhoven 12; te Bommel aan J. W. Canneman 6 2); te Amsterdam aan de *weduwe

1) Bij Ledeboer zijn de met een * geteekende niet genoemd.

2) Ledeboer noemt: Joh. Wilh. Kanneman 1760—1761, met deze Aant.: „Gedeputeerden van Overijssel werden 23 Sept. 1761 op instantie van den franschen ambassadeur d'Affry aan den griffier Fagel, in navolging van Holland, de Magistraten van de 3 steden en Hasselt en Steenwijk, verzocht te zorgen, dat het bij J. W. K. te Zalt-Bommel gedrukt boekje: Historie van Mevrouw de Hertoginne van Pompadour bij de boekverkoopers opgehaald en de verspreiding er van verhinderd zou worden.”

Weggerts 50; aan R. en J. Ottens 50; aan *Nicolaas Wilkens 50 en aan Theodorus Craajenschot 50 exemplaren.

„Waar op gedelibereert zynde, hebben Haar Edele Groot Mog. geapprobeert het geene in deezen door de Heeren Gecommitteerde Raaden is gedaan, en voorts goedgevonden en verstaan, de Heeren Gedeputeerden van de respective Steden van deeze Provincie, werwaards eenige exemplaaren van dit Boekje zyn verzonden, te verzoeken om ieder in den haare zorge te draagen, dat hoe eerder zoo beeter de noodige ordres worden gesteld, dat de exemplaaren, welke aldaar zullen worden gevonden, van gelyke moogen worden opgehaalt, zoo als de Heeren Gecommitteerde Raaden meede verzocht worden te doen ten opzichte van de exemplaaren die te Maaslandsluis zullen worden gevonden; dat wyders de zaake ter Generaliteit daar heen zal worden gedirigeert, dat de Heeren Staaten van de respective Provinciën moogen worden verzocht, meede te doen ophaalen de exemplaaren van het voorsz. Boekje die in haare Provincie worden gevonden; en dat gelyke ordres door Haar Hoog Mogende moogen worden gesteld, omtrent het District van de Generaliteit; en dat eindelyk de Heeren Gecommitteerde Raaden zullen worden verzocht en geauthoriseert zoo als verzocht en geauthoriseert worden, by deezen, om ingevolge van Haar Edele Groot Mog. Resolutie van den 5e Juny 1744, jeegens den Opsteller, Drukker en Uitgever van het voorsz. Boekje te doen informeeren, en daarteegens zoodanig te procederen, als zy in goede justitie zullen bevinden te behooren” (Groot Placaet-Boekdeel VII.)

Maria Anna de Mailly, een der vijf zusters uit het oud adellijk en beroemd geslacht van dien naam, die, (de zusters), aan het hof van Lodewijk XV eene weinig benijdenswaardige vermaardheid verwierven, daardoor een smet op de eer van dat geslacht wierpen en door de Goncourt's, (Edmond et Jules), in hun *les Maitresses de Louis XV (Lettres et Documents inédits)* 2 vol. Paris 1860, als mesdemoiselles de Nesle worden aangeduid, was de jongste in de rij dier dames, werd in wijnmaand van 1717 geboren, huwde den 19 Juni 1734

met Jean Louis, markies de la Tournelle, zag zich in Maart 1744 tot hertogin van Chateauroux verheven 1) en stierf den 28sten December van datzelfde jaar.

Toen Lodewijk XV madame de la Tournelle ontmoette, — zij was toen weduwe en twee harer zusters hadden reeds deelgenomen in zijne minnarijen, — riep de Koning uit: „*Mon Dieu! qu'elle est belle!*”

Haar schoonheid en haar lichtzinnigheid tevens, daar zij zich niet ontzag om de twee andere zusters ook in hare minnarijen te mengen, nadat reeds een tweetal als zoodanig heure diensten hadden gepresteerd, worden door de Goncourt's als volgt geschetst: „Madame de la Tournelle avait auprès d'elle deux soeurs qui l'aidaient à plaire au Roi. Peu jalouse, et soucieuse avant tout de distraire son amant, elle le laissait prendre plaisir aux méchancetés et à l'esprit emporte-

1) „Louis, par la grâce de Dieu.... Le droit de conférer des titres d'honneur et de dignité étant un des plus sublimes attributs du pouvoir suprême, les rois nos prédécesseurs nous ont laissé divers monumens de l'usage qu'ils en ont fait en faveur des personnes dont ils ont voulu illustrer les vertus et le mérite.... Considérant que notre très-chère et bien aimée cousine, Marianne de Mailly, veuve du sieur marquis de la Tournelle, est issue d'une des plus grandes familles de notre royaume, alliée à la nôtre et aux plus anciennes de l'Europe; que ses ancêtres ont rendu depuis plusieurs siècles de grands et importants services à notre couronne; qu'elle est attachée à la reine, notre très-chère compagne, comme dame du palais, et qu'elle joint à ces avantages toutes les vertus et les plus excellentes qualités du coeur et de l'esprit, qui lui ont acquis une juste estime et une considération universelle, nous avons jugé à propos de lui donner par notre brevet du 21 Octobre dernier, le duché pairie de Chateauroux, ses appartenances et dépendances, sis en Berry, que nous avons acquis par contrat du 26 Septembre 1736 de notre très cher et très amé cousin, Louis de Bourbon, comte de Clermont, prince de notre sang....” (Mémoires du comte de Maurepas. Paris, Buisson, 1792, vol. IV.)

Deze schenking, besloten in eene prachtige cassette deed de Koning vergezeld gaan van een vurig *billet-doux* en de toezegging van een rente van 80.000 livres. De kuischheid (?) en de deugd (?) van de weduwe van den markies Tournelle waren dus gebrevetteerd, „et quelques jours après, la duchesse de Lauraguais présentait au Roi, à la Reine, à la famille royale, la duchesse de Chateauroux.” Wat zal de Koningin zich gelukkig gevoeld hebben in de nabijheid van zoo'n deugdzame Hertogin! — Barbier, in zijn Journal Historique vol. II, spreekt van 21 Oct. 1743 als de datum, dat te Fontainebleau de verheffing plaats had.

pièce de sa soeur, madame de Lauraguais 1) que le Roi, appelait la *rue des Mauvaises Paroles*; elle le laissait s'amuser des naïvetés et des enfantillages de cette autre de ses soeurs, madame de Flavacourt 2), que ses effarouchements, ses émois, ses terreurs et ses piailleries de petite fille avaient fait surnommer *la Poule*. Elle avait avec raison toute confiance dans la supériorité de sa beauté, que les grâces lourdes et vulgaires, la grosse santé des charmes de madame de Lauraguais faisaient si bien valoir, et qu'elle savait encore, comme madame de Mailly, relever et ennoblir par de grandes parures qui lui donnaient une majesté presque royale. Elle ravissait les yeux par une peau d'une blancheur éclatante, un port léger, un geste volant, le regard enchanteur de ses grands yeux bleus, un regard dont la finesse était voilée de sentiment, par un sourire d'enfant, des lèvres humides, un sein haletant, battant, toujours agité du flux et du reflux de la vie, par cette physionomie passionnée tout à la fois et mutine, ardente et malicieuse 3), dont Nattier a essayé de fixer et d'immortaliser la jeunesse et le doux éclat dans l'allégorie du Point du jour 4).

„Cette beauté de madame de la Tournelle, son enjouement sans fatigue, son esprit doucement railleur, cette ironie délicate, si habile à amener le sourire sur les lèvres du Roi, ce manège enfin plein d'adresse et si opposé aux tristesses et aux tendresses larmoyantes, aux résignations et aux jalousies de madame de Mailly, surmontaient bientôt les dernières résistances du Roi et triomphaient de son caractère

1) 3e dochter van Louis de Mailly. Zij heette Diane Adelaïde, werd genoemd Mademoiselle de Montcarvel, zag in 1714 't levenslicht, huwde Louis hertog van Brancas, gezegd hertog de Lauraguais en stierf 30 November 1769.

2) Hortense-Félicité de Mailly. 4e dochter; geboren 11 Febr. 1715, huwde zij 21 Jan. 1739 François-Marie de Fouilleuse, markies de Favacourt.

3) Mémoires historiques de M. de B... Jourdain, 1807. — Fragment des mémoires de la duchesse de Brancas. Lettres de Lauraguais. *Buisson*, an X. — Mémoires du Maréchal duc de Richelieu, vol. VI.

4) Mémoires inédits sur la vie et les ouvrages des membres de l'Académie royale de peinture et de sculpture, 1854, vol. II.

même. Le Roi, sortant de son économie, se décidait à lui monter une maison, à lui donner des diamants, des chevaux: madame de la Tournelle avait appris à Louis XV à payer l'amour en Roi."

Voorloopig bleef het echter bij ontmoeten, want madame de Mazarin, eene vriendin van de koningin bij wie zij inwoonde, was des Konings vriendin niet, en zelfs de kuiperijen van Richelieu konden niet bewerken, dat Lodewijk zich in hare armen wierp. In 1742 werd dit anders, Madame de Mazarin stierf en Maria Anne de la Tournelle stond alleen. Zij miste de middelen, om de levenswijze welke zij leidde, te blijven volgen en verzocht Maurepas, die erfgenaam van madame de Mazarin werd, om haar aan 't hof te brengen. Eene andere lezing is deze, dat èn madame de la Tournelle èn hare zuster de Havacourt, wat men noemt op straat gezet zijn, en nu uit eigen beweging haar toevlucht tot het hof namen. De Goncourt's denken aan de koningin zelve. Deze vrouw niet wetende, dat Maria reeds eene plaats in het hart van Lodewijk had gekregen en nog minder gissende, dat Richelieu die schoonheid voor Lodewijks minnarijen bestemd had, noodigde haar uit om deel uit te maken van haar gevolg en . . . , na vele kuiperijen werden den 21sten September 1742 madame de la Tournelle en madame de Flavacourt aan de Koningin voorgesteld, „et madame de la Tournelle prenait possession du logement de l'évêque de Rennes que Richelieu lui obtenait du Roi."

Daar hare zuster madame de Mailly 1), die de eer had

1) Louise Julie de Mailly, geboren 16 Maart 1710, gehuwd 31 Mei 1726 met Louis Alexandre graaf de Mailly en overleden 5 Maart 1751, was de oudste der zusters, „que le Roi avait aimées," en de eerste „qui avait mêlé le sang des Nesle au sang royal". . . . „ce sang vers lequel un penchant singulier et comme une fascination d'habitude semblait porter le Roi." Hoewel de Goncourt's haar geboortjaar als 1710 stellen, zeggen zij toch elders: „Madame de M. était en 1737 une femme de trente ans". Zij, vooral was eene vrouw, die indruk op den lichtzinnigen Lodewijk moest maken, eene vrouw, „dont les beaux yeux, noirs jusqu'à la dureté, ne gardaient, aux moments d'attendrissement et de passion, qu'un éclair de hardiesse fait pour encourager les timidités de l'amour. Tout, dans sa physionomie, dans l'ovale maigre de sa figure brune, avait ce charme irritant et sensuel

Voorloopige Naamlijst van Inteekenaren.

Z. K. H. DEN PRINS VAN ORANJE.

Wijlen Z. K. H. PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN.

PROVINCIAAL GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAP-
PEN IN NOORD-BRABANT.

Amsterdam.

TEN BRINK & DE VRIES.
BRINKMAN & VAN DER MEULEN.
JAN D. BROUWER.
J. CASPARUS DRECKMEIJER.
J. H. & G. VAN HETEREN.
D. R. HINSE.
MR. W. P. SAUTIJN KLUIT.
B. VAN DER LAND.
JOH. MULLER.
M. M. OLIVIER.
SCHALEKAMP, V. D. GRAMPSEL & BAKKER.
SCHELTEMA & HOLKEMA.
J. C. SCHRODER.

Antwerpen.

LOD. JANSSENS.

Arnhem.

J. W. A. E. FROWEIN.
P. GOUDA QUINT.

Breda.

G. G. DE VOOGT.

Dordrecht.

BLUSSE & VAN BRAAM.

Enschede.

J. TEN CATE B^r.

Gorinchem.

J. A. VISSER.

's Gravenhage.

C. VAN DOORN & Zⁿ.
A. VAN HOOGSTRAVEN & Zⁿ.

Haarlem.

CORN^s. M. BRACK.
H. M. VAN DORP.

ERVEN LOOSJES.

J. J. C. MUNK.

's Hertogenbosch.

T. L. VAN AMMERS.
GEBR. MULLER.

Leiden.

S. C. VAN DOESBURGH.
GEBR. VAN DER HOEK.
J. W. VAN LEEUWEN.

Maastricht.

W. ROZENKRANZ.
DE L. J. SURINGAR, Leeraar aan het
Gymnasium.

Nijmegen.

H. C. A. THIEME.

Rotterdam.

J. ELIAS.
VAN HENGEL & EELTJES.
J. VAN DER HOEVEN.
H. A. KRAMERS & Zⁿ.
D. J. P. STORM LOTZ.

Utrecht.

J. L. BEIJERS.
J. BIJLEVELD.
J. C. BROESE.
J. GREVEN.
KEMINK & Zⁿ.
J. DE KRUYFF.
J. W. LEEFLANG.

Zutphen.

J. A. WILLEMSSEN.

Zwolle.

P. MOLENAAR.

même. Le Roi, sortant de son économie, se décidait à lui monter une maison, à lui donner des diamants, des chevaux: madame de la Tournelle avait appris à Louis XV à payer l'amour en Roi."

Voorloopig bleef het echter bij ontmoeten, want madame de Mazarin, eene vriendin van de koningin bij wie zij inwoonde, was des Konings vriendin niet, en zelfs de kuiperijen van Richelieu konden niet bewerken, dat Lodewijk zich in hare armen wierp. In 1742 werd dit anders, Madame de Mazarin stierf en Maria Anne de la Tournelle stond alleen. Zij miste de middelen, om de levenswijze welke zij leidde, te blijven volgen en verzocht Maurepas, die erfgenaam van madame de Mazarin werd, om haar aan 't hof te brengen. Eene andere lezing is deze, dat èn madame de la Tournelle èn hare zuster de Havacourt, wat men noemt op straat gezet zijn, en nu uit eigen beweging haar toevlucht tot het hof namen. De Goncourt's denken aan de koningin zelve, Deze vrouw niet wetende, dat Maria reeds eene plaats in het hart van Lodewijk had gekregen en nog minder gissende, dat Richelieu die schoonheid voor Lodewijks minnarijen bestemd had, noodigde haar uit om deel uit te maken van haar gevolg en . . . , na vele kuiperijen werden den 21sten September 1742 madame de la Tournelle en madame de Flavacourt aan de Koningin voorgesteld, „et madame de la Tournelle prenait possession du logement de l'évêque de Rennes que Richelieu lui obtenait du Roi."

Daar hare zuster madame de Mailly 1), die de eer had

1) Louise Julie de Mailly, geboren 16 Maart 1710, gehuwd 31 Mei 1726 met Louis Alexandre graaf de Mailly en overleden 5 Maart 1751, was de oudste der zusters, „que le Roi avait aimées," en de eerste „qui avait mêlé le sang des Nesle au sang royal" „ce sang vers lequel un penchant singulier et comme une fascination d'habitude semblait porter le Roi." Hoewel de Goncourt's haar geboortejaar als 1710 stellen, zeggen zij toch elders: „Madame de M. était en 1737 une femme de trente ans". Zij, vooral was eene vrouw, die indruk op den lichtzinnigen Lodewijk moest maken, eene vrouw, „dont les beaux yeux, noirs jusqu'à la dureté, ne gardaient, aux moments d'attendrissement et de passion, qu'un éclair de hardiesse fait pour encourager les timidités de l'amour. Tout, dans sa physiologie, dans l'ovale maigre de sa figure brune, avait ce charme irritant et sensuel

Voorloopige Naamlijst van Inteekenaren.

Z. K. H. DEN PRINS VAN ORANJE.

Wijlen Z. K. H. PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN.

PROVINCIAAL GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAP-
PEN IN NOORD-BRABANT.

Amsterdam.

TEN BRINK & DE VRIES.
BRINKMAN & VAN DER MEULEN.
JAN D. BROUWER.
J. CASPARUS DRECKMEIJER.
J. H. & G. VAN HETEREN.
D. R. HINSE.
Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT.
B. VAN DER LAND.
JOH. MULLER.
M. M. OLIVIER.
SCHALEKAMP, V.D. GRAMPSEL & BAKKER.
SCHELTEMA & HOLKEMA.
J. C. SCHRÖDER.

Antwerpen.

LOD. JANSSENS.

Arnhem.

J. W. A. E. FROWEIN.
P. GOUDA QUINT.

Breda.

G. G. DE VOOGT.

Dordrecht.

BLUSSÉ & VAN BRAAM.

Enschede.

J. TEN CATE B^r.

Gorinchem.

J. A. VISSER.

's Gravenhage.

C. VAN DOORN & Zⁿ.
A. VAN HOOGSTRAATEN & Zⁿ.

Haarlem.

CORN^s. M. BRACK.
H. M. VAN DORP.

ERVEN LOOSJES.

J. J. C. MUNK.

's Hertogenbosch.

T. L. VAN AMMERS.
GEBR. MULLER.

Leiden.

S. C. VAN DOESBURGH.
GEBR. VAN DER HOEK.
J. W. VAN LEEUWEN.

Maastricht.

W. ROZENKRANZ.
Dr. L. J. SURINGAR, Leeraar aan het
Gymnasium.

Nijmegen.

H. C. A. THIEME.

Rotterdam.

J. ELIAS.
VAN HENGEL & EELTJES.
J. VAN DER HOEVEN.
H. A. KRAMERS & Zⁿ.
D. J. P. STORM LOTZ.

Utrecht.

J. L. BEIJERS.
J. BIJLEVELD.
J. G. BROESE.
J. GREVEN.
KEMINK & Zⁿ.
J. DE KRUYFF.
J. W. LEEFLANG.

Zutphen.

J. A. WILLEMSSEN.

Zwolle.

P. MOLENAAR.

WIJZE VAN UITGAVE.

VERBODEN BOEKEN, GESCHRIFTEN, COURANTEN,
ENZ. 'IN DE 18^e EEUW. *Eene bijdrage tot de geschiedenis der haagsche
censuur*, door A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN, zal uitgegeven worden in
ongeveer 6 afleveringen van 3 vel druks, in roy. 8°. formaat, tegen
den prijs van f 1.25 de aflevering.

Een naamlijst van inteekenaren zal bij het werk gevoegd worden,
waarom men verzocht wordt naam en woonplaats duidelijk op te
geven.

